

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA EVLİLİĞİN SONA ERMESİ BAĞLAMINDA
TALÂK SÛRESİ'NİN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Edip Korkmaz

Düzce

Aralık, 2021

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA EVLİLİĞİN SONA ERMESİ BAĞLAMINDA
TALÂK SÛRESİ'NİN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Edip Korkmaz

Danışman: Doç. Dr. Suat Erdoğan

Düzce

Aralık, 2021

T.C.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İSLAM HUKUKUNDA EVLİLİĞİN SONA ERMESİ BAĞLAMINDA
TALÂK SÛRESİ'NİN TAHLİLİ

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında oy birliği ile
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Suat Erdoğan

Jüri üyeleri

Başkan	:	Doç. Dr. Suat ERDOĞAN	(İmza)
Üye	:	Dr. Emine GÜMÜŞ BÖKE	(İmza)
Üye	:	Dr. Adem YILDIRIM	(İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

01/12/2021

(İmza	Yeri)
Akademik Unvanı,	Adı-Soyadı
Enstitü Müdürü	

ÖNSÖZ

Bilindiği üzere aile toplumun âdeta temel taşıdır. Toplumu ayakta tutan ve onun devamını sağlayan çok önemli bir kurumdur. Bundan dolayı ailenin sağlam temellere dayanması, korunması ve devamının sağlanması önemlidir.

İnsanoğlu genel olarak aile ortamının iyi veya kötü olma durumuna göre yetişir ve şekillenir. Hem toplumun huzuru hem de nesillerin iyi bir ortamda yetiştirilmesi açısından aile kurumuna ve ailenin sağlam temeller üzerine oturtulmasına çok ihtiyaç vardır.

İslâm dini evlilik çağına gelenlerin evlenmesini teşvik etmiş,¹ evliliğin mazeretsiz geciktirilmemesi gerektiği prensibini ortaya koymuştur. Ailenin korunması gerektiği ile ilgili de Kur'ân ve Sünnet'te bilgiler verilmektedir.² Eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları, anne-baba hakkı ile ilgili emir ve tavsiyeler, çocukların hakları ve yetiştirilmeleri ile ilgili bilgiler ayrıntılı olarak aktarılmaktadır. Dinimiz böylesine önemli bir kurumun işleyişini kendi haline bırakmamış birtakım kural ve kaidelerle düzene koymuştur.

İslâm dininin böylesine önemseddiği, insanların hayatları boyunca birebir içerisinde bulunarak tecrübe edineceği aile hayatı ile ilgili emir ve yasaklara ilgisiz kalmak doğru olmaz. Her bir kişinin ailenin düzgün işleyişi için bu konudaki emir ve yasakları öğrenip ona göre hareket etmesi gerekir.

İslâm dini aile hayatına çok önem vermekle birlikte, insanları âdeta huzursuzluğa ve sıkıntıya sokan durumların yaşanması halinde eşlere ayrılma noktasında da imkânlar sunmuştur. Bu durum belki daha büyük huzursuzlukların ve sıkıntıların önlenmesini sağlayabilir. Bunun için son çare olarak boşanmanın da helal olduğunu, ancak boşanma gerçekleşirken de kimseye zarar vermemenin gerekliliğini ortaya koymuştur. Biz de bu konuda önemli gördüğümüz ve maalesef insanların

¹ en-Nûr, 24/32; er-Rûm, 30/21.

² et-Tahrîm, 66/6; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebû Dâvûd* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1418/1997), "Zekât", 45 (1692).

çoğu zaman dikkat etmediği, ancak evliliğin sona erdirilmesi durumunda dikkat edilmesi gereken hususları Talâk Sûresi bağlamında işleyerek katkı sağlamak istedik.

Konunun seçiminde ve çalışmalarımın değerlendirilmesi noktasındaki katkılarından dolayı ilk danışmanlığımı yapan Doç. Dr. Rifat Uslu hocama, daha sonra danışmanlığımı yapan, katkılarıyla ve yönlendirmeleri ile çalışmamızın tamamlanmasında yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Suat Erdoğan hocama, tezimde görülen bazı eksiklerin giderilmesi noktasındaki değerlendirmeleri ve tavsiyelerinden dolayı Dr. Emine Gümüş Böke ve Dr. Adem Yıldırım hocalarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca tezimin hazırlanması esnasında desteklerini esirgemeyen eşime ve çocuklarıma da teşekkür ediyorum.

Edip KORKMAZ

ÖZET

İSLAM HUKUKUNDA EVLİLİĞİN SONA ERMESİ BAĞLAMINDA TALÂK SÛRESİ’NİN TAHLİLİ

KORKMAZ, Edip

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Suat Erdoğan

Aralık 2021,sayfa

Tez, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, sınırlandırılması, yöntemi, literatürü ve sunumu hakkında bilgiler verildi. Birinci bölümde evliliğin sona ermesi ile ilgili konularda çok fazla detaya girmeden klasik ve günümüz kaynaklarından istifade ederek genel bilgiler verildi. İkinci bölümde ise tezimizin asıl konusunu teşkil eden İslâm hukukunda evliliğin sona ermesi bağlamında Talâk Sûresi’ni tahlil etmeye çalıştık. Başta Kur’ân ve Sünnet olmak üzere, klasik dönem İslâm kaynaklarından, günümüzdeki kaynaklardan istifade ederek konumuz hakkında tahliller yapıldı. Karşılaştırmalar yapıp, farklılıklar veya benzerlikler ortaya konuldu. İçerik olarak talâk, talâkta ve ric'atta şahitlik, iddet, iddet esnasında kadının nerede kalacağı, boşanma durumunda erkek ve kadının çocuğun emzirilme konusundaki sorumlulukları, kadının iddet esnasında nafaka hakkı gibi konular değerlendirildi. Sonuç bölümünde genel değerlendirme ile araştırmamız tamamlandı.

Anahtar Kelimeler: Talâk, Talâk Sûresi, İddet, Nafaka

ABSTRACT

ANALYSIS OF SURAH TALAQ IN THE CONTEX OF DISSOLUTION OF MARRIAGE IN ISLAMIC LAW

KORKMAZ, Edip

Master of Science, Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Suat Erdogan

December 2021, page

The thesis, consists of an introduction and two parts. In the introduction, information was given about the purpose, importance, limitation, method, literature and presentation of the research. In the first part, general information was given on the issues related to the dissolution of marriage by using classical and contemporary sources without going into too much detail. In the second part, we tried to analyze the Surah Talak in the context of ending the marriage in Islamic law, which is the main subject of our thesis. Analyzes were made about our subject by making use of the classical period Islamic sources, especially the Qur'an and Sunnah, and today's sources. Comparisons were made and differences or similarities were revealed. In terms of content, subjects such as talak, witnessing in talaq and idda, idda, where the woman will stay during idda, the responsibilities of men and women regarding breastfeeding in case of divorce, and the right of women to alimony during iddah were evaluated. In the conclusion part, our research was completed with a general evaluation.

Keywords: Talâk, Talâk Sura, Idda, Alimo

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Amacı	1
2. Araştırmanın Önemi	2
3. Araştırmanın Sınırlandırılması	6
4. Araştırmanın Yöntemi ve Literatür Değerlendirmeleri.....	7
5. Tezin Sunumu	7
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
1. EVLİLİĞİ SONA ERDİREN İŞLEMLER	11
1.1. TALÂK (BOŞAMA)	11
1.1.1 Boşama Yetkisi	11
1.1.2. Sünnete Uygun Olması Açısından Talâk Çeşitleri	13
1.1.2.1. Sünni Talâk.....	13
1.1.2.2. Bid'i Talâk.....	15
1.1.3. Geri Dönebilme Açısından Talâk Çeşitleri.....	17
1.1.3.1. Ric'i Talâk	17
1.1.3.2. Bâin Talâk.....	20
1.1.3.2.1. Beynûnet-i Kübra	20
1.1.3.2.2. Beynûnet-i Suğra	21
1.1.4. Talâkta Kullanılan Lafızlar	22
1.1.4.1. Sarih Lafızlarla Boşama	22
1.1.4.2. Kinayeli Lafızlarla Boşama.....	22
1.2. TEFVÎZU'T-TALÂK	23
1.3. MUHÂLEA.....	24
1.4. HÂKİMİN AYIRMASI (TEFRİK)	26

1.4.1. Tefrikin Sebepleri	27
1.4.2. Fesih ile Talâk Arasındaki Farklar	30
1.5. ÖLÜM	31
1.6. EVLİLİĞİ SONLANDIRAN DİĞER DURUMLAR	31
1.6.1. İlâ	31
1.6.2. Liân	33
1.6.3. Zihâr	36
İKİNCİ BÖLÜM	38
1. TALÂK SÛRESİ	38
1.1. Sûre Hakkında Genel Bilgiler	38
1.2. Sûrenin Nüzul Sebebi	38
1.3. Muhtevası	39
2. İSLÂM BOŞANMA HUKUKU BAĞLAMINDA TALÂK SÛRESİ İÇERİSİNDEKİ KONULAR	41
2.1. TALÂK (BOŞAMA)	41
2.1.1. Talak Sayısı ve Aynı Anda Üç Talâkın Verilmesi	43
2.1.2. Talâkta Şahit Bulundurma	46
2.1.1.1. Kur'ân'da Talâkta Şahitlik	46
2.1.1.2. Hadislerde Talâkta Şahitlik	48
2.1.1.3. Fıkıh Literatüründe Talâkta Şahitlik	48
2.1.3. Ric'atta Şahit Bulundurma	54
2.2. İDDET	58
2.2.1. İddetin Hükümü	60
2.2.2. İddetin Başlama Tarihi	61
2.2.3. İddetin Hikmetleri	63
2.2.4. Boşanan Kadınların İddeti	65
2.2.4.1. Hayız Gören Kadının İddeti	65
2.2.4.2. Hayız Görmeyen Kadının İddeti	67
2.2.4.3. Hamile Kadının İddeti	71
2.2.5. İddet Süresi İçerisinde Kadının Evden Çıkması	72
2.2.5.1. İhdâd	78
2.3. NAFKA	80
2.3.1. Nafakanın Gerekliliği	82
2.3.2. Boşanan Kadının Nafaka ve Mesken Hakkı	84

2.3.3. Boşanma Durumunda Erkeğin ve Kadının Çocuğun Emzirilmesi Konusundaki Sorumluluğu.....	86
2.3.4. Verilecek Nafakanın Ölçüsü	89
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA.....	94

KISALTMALAR

as.	: Aleyhisselâm
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
bt.	: Binti
by.	: Basım yeri yok
çev.	: Çeviri
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
H.A.K.	: Hukûk-i Aile Karamnâmesi

orj. : Orijinali

r.a. : Radıyallâhü anh

r.anhâ : Radıyallâhu anhâ

s. : Sayfa

s.a.v. : Sallallâhü aleyhi ve sellem

sad. : Sadeleştiren

Ş.İ.A. : Şamil İslam Ansiklopedisi

şerh. : Şerh eden

T.D.V. : Türkiye Diyanet Vakfı

T.Y.E.K.B. : Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

tahk. : Tahkik

terc. : Tercüme eden

t.y. : Tarih yok

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın amacı İslâm aile hukukunda bilinmesi gereken önemli konulardan biri olan "boşanma hukuku" hakkında bilgiler veren Talâk Sûresi'ni tahlil etmektir. Ailenin temelini teşkil eden karı-koca arasındaki ilişkiler, toplum düzeni ve gelecek neslin yetiştirilmesi açısından çok önemlidir.

İslâm dini insanların haklarını koruma noktasında hassasiyetle durmaktadır. Bunun için de insanlara birtakım sorumluluklar yüklemiştir. İnsanların sorumluluklarının farkında olarak haktan ve adâletten ayrılmamalarını emretmektedir.³

Boşanma hukuku ile ilgili çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Tabi bu eserlerin olması böyle önemli bir konuda yeniden çalışma olmasına gerek yok anlayışını getirmez. Çalışmamızda bu konu, geçmişte ve günümüzde ortaya konan görüşler karşılaştırılarak yeniden herkesin anlayacağı tarzda değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Boşanma durumu sıkıntılı bir süreçtir. Geçmişte yaşandığı gibi günümüzde de boşanma seviyesine gelen ailelerde çok büyük problemler yaşanmaktadır. İnsanları bunalımlara ve sıkıntılara sürükleyen bu süreç, bir de haksız ve yanlış uygulamalarla daha da zor duruma sokulmaktadır. Bu süreci en az zarar ve sorunla atlatabilmek için takınılması gereken tavırlara dikkat etmek gerekir. Aksi halde hem eşler hem de çocuklar bu süreci daha zor ve problemlili bir şekilde geçirecektir. Böyle bir durumun yaşanmaması için çok hassas davranmalı ve doğru adımlar atılmalıdır. Tabi doğru adım atmak da doğru bilgi ile mümkün olur. Bu konuda değişik sûrelerde çok sayıda âyet vardır. İşte Talâk Sûresi'nde de insanlara bu tür sıkıntılara

³ en-Nisâ, 4/135.

düşmemeleri için eşlerin nasıl hareket etmeleri gerektiği ile ilgili bilgiler verilmektedir. Böyle önemli bir konu hakkında bilgiler veren Talâk Sûresi'ni hem klasik kaynaklardan hem de günümüzde yazılmış eserlerden yararlanıp tahlil ederek bu konuda farkındalık oluşturmak istenmiştir.

Özellikle günümüzde boşanma yüzünden eşler arasında birbirlerine zarar vermelerin arttığını görmekteyiz. Boşanmayı kabullenememekten dolayı kadın cinayetlerinin işlendiği, çocukların sorumsuzca ortada bırakıldığı vb. durumların yaşanmaması için bu konunun çok iyi tahlil edilmesi, toplumun anlayacağı tarzda sürekli gündemde tutulması, bu konularda gerekli hukuki düzenlemelerin yapılması ve insanların bilinçlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

2. Araştırmanın Önemi

İslâm dini aile yapısına çok önem vermiştir. Bunun için başta söz, nişan, düğün ve nikâh gibi evliliğe ilk adım atılınca kadar olan aşamalarla ilgili bir takım kural ve kaideler koymuştur. Örneğin, kocanın eşine mehir vermesi (el-Bakara, 2/237), taraflara kolaylık gösterilmesi (Ebû Dâvûd, "Nikâh", 32) vb. Aile hukuku (nikâh, talâk, iddet, nafaka, mehir, ilâ, liân, zihâr vb. konular) ile ilgili Kur'ân'da yetmişe yakın âyetin olduğunu görüyoruz.⁴ İslâm dini evlilik bağının kuvvetli olması ve sağlıklı nesiller yetiştirilmesi için her türlü tedbiri almıştır. Ufak tefek problemler yüzünden evlilik bağını koparmaya teşebbüs etmenin doğru bir davranış olmayacağı bildirilmiştir. Bu konuda Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur:

وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

*"...Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsanız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur."*⁵

Âyette olumsuz yönlerden değil olumlu yönlerden hareket ederek evlilik bağının korunması istenmektedir.

⁴ Rifat Uslu, "Talâk Suresinin İslam Aile Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59 (Ocak 2018), 1437.

⁵ en-Nisâ, 4/19.

İslâm dininde asıl olan aile birliğini devam ettirmektir. Aile birliğinin ayakta kalması için yapılması gereken ne varsa meşru çerçevede yerine getirilmesi hususunda gerekli açıklamalar yapılmıştır. Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur:

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا

*"Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur. Şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır."*⁶

Âyette bir ailenin korunması ve birliğinin devam etmesi noktasında sadece eşlere değil yakınlarına da görevler yüklendiği görülür. Âdeta kişisel ve toplumsal bütün yolların denenmesi istenmektedir. Ancak meşru bütün yollar denendikten sonra artık evlilik bağının sürdürülmesi mümkün olmayan durumlarda son çare olarak boşanma da caizdir. Bu durumu işin içinden çıkılmaz hale geldiğinde başvurulacak çözüm yolu olarak düşünebiliriz.

Boşanma durumunda da insanlar kendi haline bırakılmamış, bu konuda uyulması gereken birtakım kurallar ve kaideler konmuştur. Talâk Sûresi de bu konu hakkında bize önemli bilgiler vermektedir.

Nasıl ki evlilikle ilgili uyulması gereken kural ve kaidelere riayet edilmesi gerekiyorsa, boşanma durumunda da bununla ilgili kural ve kaidelere riayet edilmesi gerekir. Bu durum kişi, aile ve toplumun huzuru açısından çok önemlidir. Çünkü bu kaidelere riayet edildiği zaman eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları yerine getirilmiş ve hakları korunmuş olur. Hem erkeğin onurunu zedeleyici bir durum ortaya çıkmaz hem de kadın ayrılıktan dolayı herhangi bir mağduriyet yaşamaz. Çocuklar da bu ayrılmalar neticesinde süreci en az sıkıntıyla atlatırlar. Karı-kocanın diğer yakın akrabaları da bu ayrılığın olmasından dolayı yaşanan süreçte birbirlerine karşı düşmanca bir tavır sergilemezler.

Allah'ın koyduğu hükümlere uymanın dünya açısından çok faydaları olduğu gibi ahirette de mükâfata ermeye vesile olur. Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur:

⁶ en-Nisâ, 4/35.

ذَٰلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا

*"İşte bu, Allah'ın size indirdiği buyruğudur. Evet, kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa Allah onun kötülüklerini örter ve ona büyük bir karşılık verir."*⁷

Boşama şekli, iddet içerisinde olması, iddeti tamamlama, hayız görmeyen veya hamile kadının iddeti, iddet bitiminde yapılması gerekenler gibi hususlar Allah'tan gelen hükümlerdir. Kim gereği gibi Allah'tan sakınıp bu hükümler doğrultusunda hareket edecek olursa Allah (c.c.) da o kişilerin kötülüklerini (günahlarını) örteceğini ve onlara büyük bir mükâfat vereceğini bildiriyor. Taberî'de bu mükâfatın cennet olduğu ifade edilir.⁸ Allah'ın boşanma gibi bir konuda koyduğu sınırlar doğrultusunda hareket edenler için günahlarını örteceğini bildirmesi ve büyük mükâfat vermesi O'nun kullarına karşı ne kadar merhametli olduğunu göstermektedir. Buradan boşanmanın da insanın hayatında var olabilecek doğal bir durum olduğunu ancak kural ve kaidelerine uygun olması gerektiğini de anlıyoruz. O halde mü'minlerin bu rahmetten istifade etmesi için hem evlilik halinde hem de boşanma durumunda Allah'ın koyduğu hükümlere uyması gerekmektedir.

Hangi durumda olunursa olunsun Allah (c.c.), insanların rızkını temin ettiğini ve kendisine tevekkül edilmesi gerektiğini ortaya koyar. Kur'an'da şöyle buyrulmuştur:

وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

*"Ve ona hiç hesaplamadığı yerden rızık verir..."*⁹

Âyette Allah'ın insanı rızıklandıracağı bildirilir. Kişi ister boşansın ister boşanmasın Allah her durumda yolundan giden kullarına hem dünyada iyilik ve güzellikler ihsan eder hem de ahirette onları rahmetiyle kuşatır. İnsana rızık veren Allah'tır.

اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ

⁷ et-Talâk, 65/5.

⁸ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Kerim Aytekin - Hasan Karakaya (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 8/333.

⁹ et-Talâk, 65/3.

"Allah kullarına lütfkârdır, dilediğine rızkı verir. O çok büyük kuvvet sahibi ve her şeyden üstün olandır."¹⁰

Dinin kurallarına uyan kişiyi Allah hiç beklemediği yerden ve beklemediği bir şekilde rızıklandırır. Yeter ki kul Rabbini bilsin ve O'nun istediği şekilde hayatını sürdürsün. Kişinin boşandığı eşine gönülden ve güzellikle vereceği mehir, nafaka veya mut'a o kişi için bir eksilme değil, Allah'ın o kişiyi başka yerlerden rızıklandırması için birer vesiledir.

Âyetin kapsamı geneli de ifade edebilir. Yani her türlü sıkıntılara göğüs geren, Allah'a isyan etmeden yaşayan, takvalı olan kullara hem dünya hem de ahiret nimetleri verilecektir. Hz. Peygamber bu âyet için: *"Ben Kur'an'dan bir âyet biliyorum ki insanlar bu âyeti bilip anlasalar onlara yeter."* dediği rivâyet olunmuştur.¹¹

Yine Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur:

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ

"...Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter..."¹²

Kul Allah'ın büyüklüğünü ve kudretini tanıyıp O'na dayanıp güvenir. Çünkü Allah'a dayanıp güvenirse, Allah o kulunu yalnız bırakmaz ve işini kolaylaştırır. Bir ailenin dağılması aile bireylerinde bir takım maddi ve manevi sıkıntılara sebebiyet vermektedir. Artık bir yola girilmişse, bu durumda Allah'tan yardım dilemek ve O'nun takdir edeceği şeye razı olmak gerekir. Taraflar belki birçok şeyi kabullenmekte güçlük çekebilirler. Ancak her şeyi idare eden Allah (c.c.) mü'min kullarının bu sıkıntılara karşı göstereceği sabır ve iyi niyetlere karşılığını hem dünyada hem de ahirette en güzel şekilde verir.

İslâm dini insanların hayatının her alanında nasıl bir davranış sergilemesi gerektiği ile ilgili bilgiler vermektedir. Talâk Sûresi'nde de boşanma hukuku ile ilgili

¹⁰ eş-Şûrâ, 42/19.

¹¹ Nasuriddîn Eb'i Saîd b. Abdullah b.Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil (Te'fîru'l Beydâvî)* (Dimaşk: Dâru'r-Reşîd, 2000), 3/415.

¹² et-Talâk, 65/3.

talâk, talâkta ve ric'atta şahit gösterme, çocuğun emzirilmesi, iddet, kadının mesken hakkı ve boşanma nafakası gibi konularda, artık boşanmaktan başka çıkar yolu kalmamış olanlar için ne yapmaları gerektiği ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Üzülerek şahit olmaktadır ki günümüzde basit sebeplerden dolayı bile boşanmalar artmaktadır. Bazen de boşanma esnasında ve sonrasında eşler arasında, hatta aileler arasında birtakım sıkıntılar ve kargaşalar çıktığına şahit olmaktadır. Boşanma, ne basit sebeplerle evliliği bitirme girişimi olmalı ne de boşanma olayını genel mecrasından çıkarıp, çok sayıda problemin yaşandığı bir hale getirmelidir. İnsanlar en başından itibaren akl-ı selim davranarak Allah ve Resûl'ünün ortaya koyduğu hassasiyetle hareket etseler bu tarz sıkıntıların yaşanması önlenmiş olur. Aksi takdirde her durumda sorun yaşanacaktır. Hem Allah'ın emrini yerine getirme hususunda hem de kişisel hakların korunması noktasında İslâm dininin ortaya koyduğu boşanma hukuku konusu üzerinde durularak bilgi sahibi olunmasına ve arzu edilmemekle birlikte boşanma durumunda kalındığında bu kuralların tatbik edilmesine çok ihtiyaç vardır.

3. Araştırmanın Sınırlandırılması

İslâm aile hukuku üzerine çok sayıda çalışmanın olduğu bir gerçektir. Böyle geniş bir konuyu tamamen ve kapsamlı olarak ele almak oldukça zor bir durumdur. Bundan dolayı bu çalışmamızda İslâm aile hukukunun bütün konularını ele almadan Talâk Sûresi içerisinde geçen boşanma hukuku ile ilgili konular üzerinde durulmuştur. Konumuzla ilgili bölümler farklı kaynaklardan yararlanılarak tahlil edilmiştir. Dolaylı olarak bağlantısı olan konulara genel olarak yer verilmiştir. Konumuzla direkt veya dolaylı hiçbir bağlantısı olmayan konulara yer vermeme gibi bir üslup ortaya konularak tezimiz tamamlanmıştır.

4. Araştırmanın Yöntemi ve Literatür Değerlendirmeleri

Boşanma hukuku konusu üzerinde İslâm âlimleri tarafından çok geniş araştırmalarda ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu konuda Kur'ân'da "talâk" ismiyle bir sûre, hadis ve fıkıh kitaplarında da “kitâbu't-talâk” bölümleri yer almıştır. Bu araştırmamızda ortaya koyduğumuz yöntem şudur: Başta Kur'ân-ı Kerim ve hadisler olmak üzere geçmişte ve günümüzde yazılmış tefsir, fıkıh ve İslâm aile hukukunu içeren eserlerden, ansiklopedi ve konuyla ilgili makalelerden istifade edilerek tahliller yapıldı. Konumuzun içeriğinde yer alan talâk, iddet, nafaka gibi konularda yüksek lisans tezleri yazılmıştır. Biz de evliliğin sona erdirilmesi ile ilgili konuları Talâk Sûresi bağlamında değerlendirmeye çalıştık.

Bu çalışmamızda Taberî, İbn Kesir, Zemahşerî, Beydâvî, Elmalılı ve Diyanet'te heyetin kaleme aldığı tefsir kitaplarından istifade edildi. Ahkâm tefsiri olarak başta Kurtûbî'nin tefsiri olmak üzere İbnü'l Arâbi ve Cessâs'ın Ahkâm tefsirlerinden istifade edildi. İslâm Hukuku kaynaklarından Serahsî'nin Mebsût'u, İbn Hazm'ın el-Muhallâ'sı, Merğînânî'nin el-Hidâye'si, İbn Rüşd'ün Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid'i, İbrâhim Hâlebi'nin el-Mültekâ'sı, Ö. N. Bilmen'in Hukûk-i İslâmiyye Kâmusu, Vehbe Zuhayli'nin el- Fıkhu'l İslâmî ve Ediletühü gibi kitaplardan bolca istifade edildi. Ayrıca Diyânet İslâm Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerinden, diğer tefsir, fıkıh, lügatlar, makâle vb. birçok kaynaktan da istifade edildi. Birinci bölümde evliliği sona erdiren durumlara genel olarak değinildi. İkinci bölümde ise geçmişte ve günümüzde yazılmış görüşlerden istifade edilerek konumuz tahlil edilmeye çalışıldı. Araştırmamızda konumuzla ilgili farklı görüşler üzerinde durularak karşılaştırmalar yapıldı.

5. Tezin Sunumu

Tez giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde evliliği sonlandıran talâk, muhâlea, tefrik, tefvîzu't-talâk gibi konulara genel olarak değinilmiştir. Bu konular açıklanırken tefsir, fıkıh ve ansiklopediler başta olmak üzere klasik ve

çağdaş kaynaklardan istifade edilmiştir. İkinci bölümde ise asıl tez konumuz olan İslâm aile hukukunda evliliğin sona ermesi bağlamında Talâk Sûresi tahlil edilmiştir. Talâk, talâkta ve ric'atta şahit gösterme, iddet, boşanma nafakası, boşanma durumunda çocuğun emzirilmesi, kadının iddet zamanı ve mesken hakkı gibi konular işlenmiştir. Bunu yaparken klasik tefsir ve fıkıh kaynakları ile çağdaş tefsir ve fıkıh kaynakları başta olmak üzere ansiklopedi, güncel makale vb. çalışmalardan istifade edilerek konular tahlil edilmiştir.

Toplumun temelini oluşturan kurum ailedir. Eğer aileler sağlam temeller üzerine oturtulmazsa toplumsal sorunlar ve problemler de o nispette artacaktır. Bu yüzden ailelerde oluşabilecek huzursuzlukların olmaması için gereken tedbirleri almak gerekir. İlk önce yapılması gereken şey, her türlü gayreti göstererek aileyi bir arada tutmaktır. Artık bir arada kalmanın mümkün olmadığı durumlarda boşanma yoluna gidilmelidir. Her türlü tedbirin alınması neticesinde aile bağının devamının mümkün olmadığı durumlarda kişisel ve toplumsal açıdan en az zarar görecektir şekilde hareket etmek gerekir.

Evlilikte denklik, terbiye, iffetli olma, sabır, kanaat gibi hususlara dikkat edilirse belki boşanmaya sebebiyet verebilecek durumlar baştan ortadan kaldırılmış olur. Ancak artık işin çıkılmaz boyutta olması, birlikteliğin aileye ve bireylere daha çok zarar verecek boyutlara ulaşması neticesinde boşanma bir zaruret halini alır. Bu sayede aileyi daha büyük felaketlerden korumak için, boşanmayı Allah'ın kullarına yeni ve huzurlu bir hayat düzeni kurması için sağladığı meşru bir hak olarak görmek gerekir.¹³

İnsanlar farklı özelliklere sahiptirler. Bazen evliliğin başında fark edilmeyen, fakat daha sonra ortaya çıkan hata, kusur ve sorunlar olabilir. Eğer telafisi mümkün olmayan sıkıntılar baş göstermiş ise, huzur, mutluluk, sevgi ve saygı üzerine kurulması ve yürütülmesi gereken evlilik hayatının sona erdirilmesi gerekebilir. Bu

¹³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), 2/216-217.

durumda talâk Allah'ın insanlara sağladığı kolaylıklardan ve haklardan birisidir.¹⁴ İslâm dini bu konuda nasıl hareket edilmesi gerektiğini bildirmiştir.

İslâm dini boşanma konusunda erkeğe boşama hakkı verdiği gibi, kadınlara da tefvîzu't-talâk, hul' ve tefrîk gibi dolaylı olarak bazı haklar sunmuş, kadını değersiz ve işlevsiz gören cahiliye âdetlerini ortadan kaldırmıştır.

Boşanma ne kadar meşru hak olsa da basit meseleleri büyütüp sorun haline getirerek evlilik birliğine zarar vermemek gerekir. Hiçbir geçerli sebep yokken, basit şeyleri büyütüp evliliğe son verilmesine sebep olan ister erkek olsun ister kadın yanlış bir iş yapmış olur. Peygamberimiz (as.): *"Herhangi bir kadın hiçbir sorun olmadığı halde kocasından kendisini boşamasını talep ederse cennetin kokusu ona haram olur."*¹⁵, *"Zevkine düşkün ve bu yüzden sürekli kadınları boşayanlara, Allah lanet etsin."* buyurmuştur.

Bu rivâyetler ve benzeri başka rivâyetlere göre hiçbir mazeret yokken boşamanın helal olmayacağını söyleyen âlimler olmuştur.¹⁶ Ancak bu konuda zaman içerisinde biraz daha ileri gidilerek bu ve benzeri rivâyetler bağlamında boşanmanın çok kötü bir durum olduğu, her türlü zorluğa ve sıkıntıya katlanılması gerektiği, yürümesi mümkün olmayacak durumdaki evliliklerin dahi devam ettirilmesi gerektiği, daha da ileri gidilerek beyaz gelinlikle yapılan evliliğin neticesinde dönüşün ancak kefen giymekle mümkün olacağı ifade edilmiştir. Halbuki bu anlayış İslâm'ın temel anlayışına uygun bir düşünce değildir.¹⁷ Durumu bu hale getirerek Allah'ın insanlara meşru kıldığı bir hakkı ondan almaya da kalkmamak kaç yapayım derken göz çıkarmamak gerekir.

Maalesef günümüzde boşanmaların hayli arttığına şahit olmaktayız. Bunun ekonomik, psikolojik, sosyal ve kültürel birçok sebebi vardır. Allah'ın helal kıldığı boşama olayı sıradanlaşmamalıdır. Aksi halde parçalanmış ailelere, aile içerisinde büyüme imkânı bulamamış çocuklara ve onlarda oluşan ruhsal problemlere sebebiyet

¹⁴ Akif Köten - Hamdi Döndüren, "Talâk", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000), 7/375-380.

¹⁵ Ebû Dâvûd, "Talâk", 18 (No. 2226).

¹⁶ Şemsü'l-Eimme Muhammed Ahmed b. Ebû Sehl es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût* (Beyrût: Dâru'l Ma'rife, t.y.), 6/2.

¹⁷ Suat Erdoğan, *İslâm Hukukunda Kadının Boşa(n)ma Hakkı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 22

verilmiş olur. Toplum yapısını bozmamak aile bütünlüğünü korumaya bağlıdır. O yüzden elimizden geldiği kadar ailenin parçalanıp yok olmasına değil, bütünleşip bir arada acısıyla tatlısıyla beraberce hayatın zorluklarını aşma gayreti içerisinde olmasını sağlamak gerekmektedir. Ancak boşanma durumunda kalındığında da bu durumu her şeyin sonu olarak düşünüp de karşı tarafa zarar vermek, hak ihlali ve şiddet uygulamak gibi sorumsuz hal ve hareketlerden sakınmak gerekmektedir.

Boşanma gerçekleştikten sonra da dikkat edilmesi gereken diğer konular gelir. Bunlar: Çocuğun bakımı, iddet, iddet esnasında kadının mesken hakkı ve nafaka gibi konulardır. İslâm dini boşanma neticesinde de insanları kendi hallerine bırakmamış, birbirlerinin hatırasına saygı duyma, nesebin karışmaması, hak kaybının olmaması, insanların yanlış anlamalarına fırsat verilmemesi vb. bildiğimiz veya bilmediğimiz birçok sebep ve hikmetten dolayı kadının iddet beklemesi, nafaka ve mesken hakkıyla ilgili önemli bilgiler verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EVLİLİĞİ SONA ERDİREN İŞLEMLER

1.1. TALÂK (BOŞAMA)

Sözlükte, "bağı çözmek, serbest bırakmak, boşanmak, ayrılmak, hissi veya manevi bir kayıttan kurtulmak"¹⁸ gibi anlamlara gelir.

Fıkıh ıstılahında, "belli sözlerle evlilik bağının çözülmesi ve kaldırılmasıdır."¹⁹

İslâm hukukunda dar manada, "tek taraflı irade beyanı ile yapılan boşamayı" geniş manada ise buna ilaveten, " tarafların anlaşmalı olarak evliliğe son vermeleri veya mahkeme ile boşamayı da içine almaktadır." Çağdaş İslâm hukukçularının çoğunluğu tarafından talâk dar anlamında kullanılmaktadır.²⁰

1.1.1 Boşama Yetkisi

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ

"Ey Nebi! Kadınları boşadığınız zaman..."²¹

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ

"boşama iki defadır."²²

¹⁸ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1419/1999), "tlk", 8/187-191; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/175; Mevlüt Sarı, *El-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat* (İstanbul: İpek Yayınları, 1980), "tlk", 933; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 1/348.

¹⁹ Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Muğni*, tahk. Abdullah b. Abdul Muhsin et-Terekî - Abdulfettâh muhammed el-Halev (Riyâd: Dâru Âlemi'l Kütüb, 1997), 10/323; Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni'l-elfâzi'l-minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1418/1997), 3/368; Karaman, *İslam Hukuku*, 1/348.

²⁰ H. İbrahim Acar, "Talâk", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2010), 39/496-500; H. Yunus Apaydın vd., *İlmihal* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 2/224.

²¹ et-Talâk, 65/1.

²² el-Bakara, 2/229.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ

"İkinci boşama hakkını kullandıktan sonra koca eşini bir daha boşarsa, kadın (kendisini boşayan kişiden) başka bir koca ile evlenmedikçe (gerçek bir evlilik yapmadıkça) ona (boşayan kocasına) helâl olmaz."²³

Bu âyetlerdeki ifadelerden normal şartlarda boşama yetkisinin erkekte olduğu görülür.

Boşamanın gerçekleşmesi için boşayan kişi şu şartları taşımalıdır: Boşayan kişinin bizzat kendisi veya vekili olmalıdır. Boşayan kişi akıl-baliğ olmalıdır.²⁴

Kadın doğrudan talâk hakkına sahip değildir. Fakat koca karısına vekâlet verirse veya boşama yetkisi verirse, o takdirde kadın boşama yapabilir. Zaruri özel durumlarda hâkim de tefrik yapabilir.²⁵

Çocuk, mecnun, uyuyan, koca veya kocanın vekâlet verdiği kişilerin dışındakiler, bunamış olan, kendisinde delilik olan, cinsel organında problem olan,²⁶ ne söylediğini bilmeyecek kadar kızgın olduğundan dolayı söz ve hareketlerinde tutarsızlık olan kişilerin boşaması geçerli değildir. Ancak kişi kızgın da olsa ne söylediğinin farkında ise talâk geçerlidir.²⁷

Akli melekeleri yerinde olmayan çocuğun boşamasının geçersiz sayılması konusunda ihtilaf yoktur. Mâlikiler boşayanın müslüman olmasını da şart koşmuşlardır. Hanbeliler ise talâkın ne olduğunu ve ne gibi sonuçlar doğuracağını bilen mümeyyiz çocuğun on yaşından küçük olsa bile boşamasını geçerli saymışlardır.²⁸

²³ el-Bakara, 2/230.

²⁴ Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyar li ta'lîli'l muhtar*, neşr. Mahmud Ebû Dakîka (Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.), 3/124; Karaman, *İslam Hukuku*, 1/354.

²⁵ Alâuddîn Ebû Bekir b. Mesûd el-Kâsânî, *Bedâi' u's-sanai' fi tertibi's-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 4/248; eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/377; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l İslâmî ve Edilletühü* (Dimaşk: Dâru'l Fikr, 1985), 7/368.

²⁶ Ebu Dâvûd, "Hudud", Ahmed b. Şuayb b. Alî b. Sinân Ebû Abdîrrahmân en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, tahk. Râid b. Sabrî (Riyâd: Dâru Tuvâğ, 1429/2008), "Talâk", 21 (3432); 16; Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/193-194

²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Sahîhu'l Buhârî* (Beyrût: Dâru't-Tâsil, 1433/2012), "talâk", 11; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l İslâmî*, 7/365.

²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/348-350; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l İslâmî*, 7/364.

Boşama yetkisinin erkeğe verilmesinde elbette birtakım hikmetler vardır. Kadınlar fitratları gereği daha duygusaldırlar. Boşama noktasında daha acil kararlar alabilirler. Erkek ailenin her türlü geçiminden ve idaresinden sorumludur. Bu kadar sorumluluk içerisinde bulunması erkeğin daha dikkatli hareket edebilecek konumda olduğunu gösteren etkenlerdendir. Elbette bu durum genel yapıyı ifade eder. Yoksa her şahıs üzerinde ayrı ayrı yapılan bir değerlendirme değildir. Bazı durumlarda kadın erkekten daha dikkatli ve olgunca hareket edebilir. Bu durumu cinsiyet ayrımcılığı olarak düşünmemek gerekir. Ayrıca evlilik esnasında kadın da erkekten boşama hakkı talep edebilmektedir.²⁹

1.1.2. Sünnete Uygun Olması Açısından Talâk Çeşitleri

1.1.2.1. Sünni Talâk

Bu konu ile ilgili Kur'an'da şöyle buyrulmuştur:

فَطْلُقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ

"...İddetlerini gözeterek boşayın..."³⁰

Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/652-53), Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88), Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Mücâhid (ö. 103/721), Katâde (ö. 117/735), Hasan-ı Basri (ö. 110/728), Tâvus (ö. 106/725), İbn Sîrîn (ö. 110/729) gibi âlimler âyetin bu kısmını kadınları âdet olmadıkları zaman ve cinsel ilişkiye girmeden önce boşamak olarak değerlendirmişlerdir. Bu şekilde değerlendirmeleri Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) ile ilgili şu rivâyettir: "Abdullah b. Ömer (r.a.), karısı hayızlı iken onu boşadı. Ömer (r.a.) bu durumu Rasûlüllah (s.a.v)'a bildirdi. Rasûlüllah (s.a.v) öfkelenerek şöyle buyurdu: *"O'na (eşine) dönsün, sonra temizleninceye kadar onu tutsun. Sonra kadın tekrar hayız görüp temizlensin. Eğer bundan sonra boşamayı düşünürse, onunla cimâ etmeden önce temiz olarak onu boşasın, işte bu, Yüce Allah'ın emrettiği iddettir."*³¹

Sünni talâk, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (as.)'in sünnetine uygun olan boşamaya denir. Sünni talâk olabilmesi için şu şartların gerçekleşmesi gerekir:

a) Kadın hayızlı olmamalı.

²⁹ Geniş bilgi için. Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/217-220.

³⁰ et-Talâk, 65/1.

³¹ Buhârî, "talâk", 1 (5242); Taberî, *Taberî tefsiri*, 8/324-325.

b) Temizlik halinde cinsel birleşmeden sonra olmamalı.

c) Sadece bir talâkla boşanmış olmalıdır.

Mâlikilere göre bu üç maddeye ek olarak iddeti bitinceye kadar kocanın ikinci bir talâk vermemesi gerekir. Şayet iddet içerisinde ikinci bir talâk verirse bid'i talâk olur. Şâfiîlere göre, kişinin üç talâkı aynı anda vermesi ve üç talâk hakkının bu şekilde kullanılmış olması sünnete uygundur.³²

Kişi küçüklük veya yaşlılık sebebiyle hayız görmeyen karısını cinsel birleşme olsa bile her zaman boşayabilir. Çünkü bu kadınların hamile olma ihtimalleri yoktur. Ancak üç talâk hakkını kullanmak istiyorsa birinci talâk üzerinden bir ay geçmesi gerekir ki ikinci talâkı verebilsin. Sonra bir ay daha geçince üçüncü talâkı verir. Hamile kadını kocası cinsel birleşme olsa bile istediği zaman boşayabilir.³³

Kişi cinsel birleşme veya halvet-i sahiha gerçekleşmemiş bir evlilikte eşini istediği zaman boşayabilir. Bu durumda kadının iddet beklemesi de gerekmez.³⁴ Allah (c.c.) Kur'ân'da şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا فَمَعُوهُنَّ وَسَرَخُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا

*"Ey iman edenler! Mümin kadınlarla nikâhlandıktan sonra, onlara dokunmadan boşadığınız zaman onların üzerinde, bekleteceğiniz bir iddet hakkınız yoktur. Onları bir şeyler vererek memnun ediniz ve güzellikle bırakın."*³⁵

Hanefiler sünni talâkı ikiye ayırmışlardır:

1) Ahsen talâk: Kişinin eşini temizlik döneminde cinsel ilişkide bulunmadan sadece bir talâkla boşaması ve iddet bitinceye kadar başka bir boşamanın olmamasıdır. Sahabe de bu durumu tercih etmiştir.

³² Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd El-Kurtubî, *Bidâyetü'l müctehid ve nihâyetü'l muktesid* (Beyrût: Dâru'l Ma'rife, 1402/1982), 2/64; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/428-429; Karaman, *İslam Hukuku*, 1/359/360.

³³ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/10-12.

³⁴ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/16.

³⁵ el-Ahzâb, 33/49.

2) Hasen talâk: Kişinin her temizlik döneminde cinsel birleşme olmadan bir talâk hakkını kullanarak üç talâk hakkını da bu şekilde kullanmış olmasıdır.³⁶

Aile birliğine yeni bir imkân tanıma açısından herhangi bir zorunlu durum yoksa sahabenin de tercih ettiği iddet bitinceye kadar tek bir boşamayla yetinilmesi tercih edilmelidir.

1.1.2.2. Bid'i Talâk

Kocanın karısını hayızlıyken, hayızdan temizlendiği zaman cinsel birleşmeden sonra veya aynı temizlik süresi içerisinde birden fazla boşaması sünnete aykırı olduğu için bu tür talâka "bid'i talâk" denmiştir. Kişinin hanımını hayızlı iken boşaması sünnete aykırı olmakla birlikte geçerli bir boşamadır. Said b. el-Müseyyeb (ö. 94/713) ve Şia'ya göre hanımı hayızlı iken yapılan boşama geçerli değildir. Ancak İbn Ömer (r.a.)'den gelen rivâyette bunun bir boşama olduğu şeklindedir. İmam Şafiî'ye göre, aynı temizlik içinde üç talak ile boşamak da bid'at değildir. İmam Şâfiî Talâk Sûresi'nin birinci âyetinde geçen *فَطْلُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ* "iddetleri içerisinde boşayın" kısmının boşama sayısı ile ilgili olmadığı, bir, iki veya üç talâk verilebileceğini içeren umumi bir ifade olduğunu ileri sürmektedir. Yani burada zamanın (kadının hayızlı olmadığı ve temizlik döneminde cinsel birleşmenin olmadığı) esas alındığını ancak sayıdan bahsedilmediğini ifade eder. İbnü'l Arâbi (ö. 543/1148) bu konuda Peygamber (as.)'in İbn Ömer hadisinde "O'na emret hanımına dönsün" sözü dikkate alındığında bir anda üç talâk verilmesi gibi bir durum olamayacağını ifade etmektedir. eş-Şâ'bî'ye (ö. 104/722) göre, kişinin eşini kendisiyle cinsel ilişkide bulunduğu temizlik dönemi içerisinde boşaması caizdir. Ancak bu görüşün İbn Ömer'in hadisine göre tutarlı olmadığı ifade edilir. Ebu Hanife, Talâk Sûresi'nin birinci âyetinde, *لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا* "Bilemezsin, olur ki Allah, bundan sonra bir durum ortaya çıkarıverir." buyrulmasının yeniden bir dönüş durumunu ifade ettiğinden üç talâkın aynı temizlik döneminde verilmesinin doğru olmadığını ortaya koymaktadır.³⁷

³⁶ el-Kâsânî, *Bedâi' u's-sanai'*, 4/186-187; el-Mevsilî, *el-İhtiyar*, 3/121-123; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/425-426.

³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'an* (Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 2006), 21/31-32.

Dört mezhep imamının da içinde bulunduğu cumhurun görüşüne göre, hayız halinde veya temizlik dönemindeki cinsel birleşmeden sonra yapılan boşama bid'at ve haram olmakla birlikte geçerli bir boşamadır.³⁸

Aynı anda üç talakın verilmesi bid'i talâk olarak değerlendirildiği gibi aynı anda iki talâk vermek de bid'i talâktır. Çünkü burada da sünnetin öngördüğü talâk usulüne uyulmamaktadır. Böyle olunca eşlerin geri dönüş durumlarını imkânsız hale getirmeye yaklaştırmaktadır.³⁹

Hayız halinde veya temizlik döneminde cinsel birleşme sonrasında boşamanın haram olma sebebi olarak şunlar söylenir: Hayız hali kadın için bir hastalık ve sıkıntı dönemidir. Erkek de bu dönemde şehvi yönünü tatmin edemeyecek durumdadır. Bu durumdaki boşama aile ile ilgili bir problemden dolayı değil de şehvi bir ihtiras olarak gerçekleşmiş olur. Sırf bu yüzden yapılan boşama kadının bu sıkıntılı döneminde doğru bulunmamaktadır. Bundan dolayı haram kabul edilmiştir. Cinsel birleşme neticesinde boşamaya gelince, kendini cinsi yönden tatmin ettikten sonra artık ihtiyacı olmayacakmış gibi bir tavır takınarak, âdeti ailenin salâhiyetini değil de kendini tatmin etmek gayesiyle hareket edildiğinden, şehvi arzuların tatmininden sonra yapılan boşama haram kabul edilmiştir.⁴⁰

İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre bid'i talâk şeklinde yapılan boşama günah olmakla birlikte geçerlidir. Bu durum Cuma namazı saatinde yapılan alışverişe kıyaslanmıştır. Ancak Muhammed Abduh (1849/1905), M. Reşit Rızâ (1865/1935), Ebû Zehra (1898/1974) gibi günümüz âlimleri ve tâbiinden olan Sâid b. Müseyyeb (ö. 94/713), dinin emrettiği boşama şekline uymadığı için bid'i talâkı geçerli saymamışlardır.⁴¹ Günümüzde bazı akademisyenler de bu görüşü tercih etmişlerdir. Bu konuda “Bizim kurallarımıza uymayan iş merduttur.” Hadis’ini delil gösterirler. Kur’ân’ın ve Hadislerin ruhuna uygun olmadığı kesin olan işlemlerin geçerli olmaması gerektiğini öne sürerler.⁴²

³⁸ Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye tercemesi*, terc. Ahmed Mevlâni (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 2/62; Karaman, *İslam Hukuku*, 1/361.

³⁹ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/7.

⁴⁰ Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif ez-Zebidî, *Sahîh-i Buhârî muhtasarı tecrîd-i sarîh tercümesi ve şerhi*, terc. ve şerh. Ahmet Naim-Kâmil Miras (İstanbul: D.İ.B. Yayınları, 2019), 8/226-227.

⁴¹ Acar, “Talâk”, *DİA*, 39/496-500.

⁴² Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim* (Riyad: Beytü'l Efkârü'd-Devliyye, 1419/1998), “Akdiye”, 17,18 (1718); Nihat Dalgın, “Boşanma ile ilgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım ve

İslâm âlimlerinin çoğunluğu bid'i talâk ile boşanan kişinin boşadığı karısına dönmesini vacip görmüşlerdir.⁴³

Şâfiîlere göre hem sünni hem de bid'i olmayan boşama durumları da vardır. Bunlar: Bulûğ çağına gelmemiş olan, hayız görmeyen yaşlı kadın, hamile olan ve kendisiyle zifafa girilmemiş kadını boşama durumlarıdır.⁴⁴

1.1.3. Geri Dönebilme Açısından Talâk Çeşitleri

1.1.3.1. Ric'i Talâk

Yeniden mehir ve nikâh gerekmeden aile hayatına devam etme imkânı tanıyan boşamaya "ric'i talâk" denir.

Ric'i talâk olması için şu şartlar gerekir:

- a) Fiilen evli olmak ve karı-koca hayatı yaşamış olmak.
- b) Hanefilere göre sarîh (açık) boşama sözlerini kullanarak boşamak. Kinayeli sözlerle boşamış olmamak.
- c) Üçüncü boşama hakkını kullanmamış olmak.⁴⁵

فَإِذَا بَلَغَ الْجَاهُ فَقَامَسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ قَارُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

"Sürelerinin sonuna ulaştıkları zaman ya onları uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın..."⁴⁶

Âyette boşamadan sonra tekrar dönüş hakkının olduğuna işaret vardır. Burada iyilikle tutmak demek iddetlerini uzatma kastı olmaksızın gerçekten dönüş yapılması olarak değerlendirilmiştir.⁴⁷ Süddi'ye (ö. 127/745) göre, burada geri dönüş bir veya

Yorumlar", *Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2010), 46/293.

⁴³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/65.

⁴⁴ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/213; Mustafa el-Hin vd., *el-Fıkhu'l-menheci* (Büyük Şafîî İlmihali), terc. Fehremez Sercan, (İstanbul: Gonca Yayınevi, 2005), 366.

⁴⁵ Karaman, *İslam Hukuku*, 1/358-359.

⁴⁶ et-Talâk, 65/2.

⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/39.

iki talâk ile boşama için geçerlidir. O'na göre burada sünnete uygun olan bir boşama ve ardından sünnete uygun bir geri dönüş olması gereği vurgulanmıştır.⁴⁸

Ric'i talâkta kadın istemese bile iddet bitmeden kocası kadını nikâhına alabilir. Bakara Sûresi 231. âyette şöyle buyrulmuştur:

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

"Kadınları boşadığınızda, bekleme sürelerini doldurmalarına yakın ya onları iyilikle nikâhınızda tutun ya da iyilikle bırakın."

Bu âyetten anlaşıldığı üzere dönüşü kadının isteğine bırakan herhangi bir ibare yoktur. Erkeğe böyle bir durumda ya eşini nikâhı altında tutması ya da iyilikle bırakması söylenmiştir. Erkeğin karısını nikâhı altında tutması da iddetinin bitmemiş olmasına bağlıdır.

Kişi karısını ister temizlik döneminde ister hayız döneminde isterse cinsel birleşmeden sonra bir veya iki defa boşamış olsun, iddet süresi içerisinde tekrar eşine dönme hakkı vardır.

Hanefîlerde ric'i talâk neticesinde eşini geri almak isteyen kişi "seni bir daha nikâhım altına aldım" gibi bir sözle olabileceği gibi, öpme, şehvetle yaklaşma, tenasül organına bakmakla da nikâhına alabilir. Kişi cinsel birleşme ile de eşini nikâhına almış olur. Ancak İmam-ı Şâfiî'ye göre, kişi bu durumda karısını ancak sözüyle nikâhı altına alabilir. Çünkü bu yeniden evlenmek gibidir. Şâfiî'ye göre, kişi karısını sözüyle nikâhı altına almadan cinsel birleşmeyle nikâhına almış olmaz. Bu durumda zina etmiş sayılır.⁴⁹

Merginânî'ye göre, bu durumda fiiliyat nikâhı devam ettirmeye yönelik özellikte olmalıdır ki nikâha dönülebilsin. Aksi takdirde şehvetsiz bakmak veya dokunmak bu anlama gelmeyebilir.⁵⁰

⁴⁸ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 8/328-329.

⁴⁹ Geniş bilgi için, es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/19-21; Merginânî, *el-Hidâye*, 2/98.

⁵⁰ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/99

Kişi ric'i talâkla boşadığı eşine iddet süresi içerisinde "ben rücûdan (dönmekten) vazgeçtim" gibi sözler söylese bile, geçerli olmaz. Dönüş hakkı devam eder. Kişi isterse eşine dönebilir.⁵¹

Ric'i talâkla boşamada geri dönülse bile talâk sayısı eksilmiş olur. Ric'i talâk iddeti içerisinde muhâlea yapmak da caizdir.⁵²

Ric'i talâkla boşanmış kadın kocasının kendisine dönmesini ümit ediyorsa süslenmesi caizdir. Fakat kocasının dönmesini ümit etmiyorsa, bâin talâk iddeti bekliyorsa veya kocasının vefat iddetini bekliyorsa süslenmesi caiz değildir.⁵³

Ric'i talâkta nikâh bağı devam ettiğinden iddet içerisinde taraflardan birinin vefat etmesi neticesinde diğerinin miras hakkı da devam eder.

Ric'atı herhangi bir şarta bağlayan veya geleceğe yönelik bir sözleşme gerçekleştiren kişinin dönüşü geçerlilik kazanmaz. Örneğin, "şöyle olursa sana dönerim", "yarından sonra sana döndüm" gibi. Ancak geriye dönük olursa ve kadın halen iddet içerisinde ise dönüş geçerli olur. Örneğin, "dün sana döndüm" gibi. Kadın üçüncü hayızdan temizlenmesine rağmen yıkanmamışsa ric'at yapılabilir. Ancak hayızlı olarak on gün geçmişse hayızın bittiği kesinleştiği için kadın yıkanmamış olsa da dönüş olmaz.⁵⁴

Kişinin halvet-i sahihaden⁵⁵ sonra boşadığı karısına dönüş yapabilmesi için cinsel birleşmeye engel teşkil eden, kadının hayızlı olması, farz olan Ramazan orucunu tutuyor olması, ihramlı olması veya erkeğin cinsel birleşmeye engel olacak bir özürlü olması gibi durumların olmaması gerekmektedir. Erkek halvet-i sahihada cinsel birleşme olduğunu iddia ederse kadın da inkâr ederse erkeğin sözüne itibar edilir. Bu durumda erkek dönüş yapabilir. Halvet-i sahihaden sonra erkek cinsel birleşmenin olmadığını söylerse geçerli kabul edilir ve karısına dönüş yapamaz.

⁵¹ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/222

⁵² Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/224

⁵³ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/25; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/224-225

⁵⁴ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/22-24; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/225

⁵⁵ Halvet-i sahiha: "Sahih bir nikâhtan sonra eşlerin birleşmelerine engel teşkil etmeyecek şekilde başa kalmalarıdır."

Halvet-i sahiha olmadan erkek cinsel birleşme olduğunu iddia ederse yine dönüş hakkı olmaz.⁵⁶

1.1.3.2. Bâin Talâk

Yeniden mehir ve yeni bir nikâh akdi yapmadıkça normal aile hayatına dönme imkânı tanımayan boşamaya "bâin talâk" denir.

Şu şartlardan biri gerçekleştiğinde bâin talâk olur:

- a) Nikâh kıyıldıktan sonra, cinsel birleşmeden ve halvet-i sahihadan önce boşamış olmak.
- b) Hanefilere göre kinayeli, mübalağa ve şiddet içeren sözlerle boşamak.
- c) Bir bedel karşılığında boşamak. (Muhâlea)
- d) Üçüncü boşama hakkının kullanılmış olması.⁵⁷

Bâin talâk hemen nikâhı ortadan kaldırır. Bâin talâk, muhâlea, ilâ, liân, tefvîzu't-talâk gibi ayrılmalarda eşler yeni bir nikâh kıymadan bir araya gelemmezler. Bâin talâk ile boşamalarda nikâh bağı hemen koptuğu için mirasçı olma hakkı düşer.⁵⁸

Bâin talâk iki kısma ayrılır.

1.1.3.2.1. Beynûnet-i Kübra

Üç talâk hakkının tamamının kullanılması ile meydana gelen ayrılıktır. Bu tarz ayrılıkta eşlerin tekrar evlenebilmeleri için, kadının iddet bittikten sonra başka

⁵⁶ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/25-26.

⁵⁷ Karaman, *İslam Hukuku*, 1/359.

⁵⁸ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/25; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/230.

biriyle normal bir evlilik yapması (zifafın gerçekleştiği) ve bu evliliğin de ancak boşanma veya ölüm neticesinde son bulmuş olması gerekir.⁵⁹

Bu durumda eşler tekrar evlenebilmek için "hülle" yoluna tevessül ederler. Ancak İslâm mezheplerine göre, hülle yapmak (üç talâkla boşanan kadının başkasıyla anlaşmalı olarak evlenip boşanarak ilk boşandığı kocasıyla tekrar evlenmesi) haram olan bir işlemdir. Hülle yapılarak yapılan evlilikle kadın, üç talâkla boşandığı kocasına helal olmaz.⁶⁰ Konuyla ilgili şu rivâyet bu uygulamanın İslâm'ın genel prensiplerine uygun olmadığını ortaya koymaktadır: Hz. Peygamber (as.) hülleciyi kiralık tekeye benzeterek "*Allah hülle yapana da yaptırana da lânet eder.*" buyurmuştur.⁶¹

İnsanlar yaptıklarını şeklen doğru gibi yansıtılsalar da niyetlerin doğru olması ve yapılanların dinin özüne uygun olması gerekir. Hz. Peygamber (as.): *إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ* "Ameller niyetlere göre değer kazanır..."⁶² buyurmuştur. Dinimizin emir ve yasaklarını uygulamanın Allah katında kabul görmesi ortaya konan niyetlere bağlıdır. Bu yüzden bu tarz hilelerle dinin ortaya koyduğu hükümleri işlevsiz kılmaya çalışmak doğru değildir.

1.1.3.2.2. Beynûnet-i Suğra

Bir veya iki bâin talâk hakkı kullanılması neticesinde meydana gelen ayrılıktır.⁶³

Bu ayrılıkta kocanın geri dönüşü istemesi yeterli olmaz. Kadının da razı olması şartıyla eşler yeniden bir nikâh akdi ile ve yeni bir mehir belirlemek suretiyle evlenebilirler.

Bu ayrılıkların ikisi de evlilik bağını hemen sona erdirir ve ödenmesi sonraya kalan mehrin vadesi gelmiş olur.⁶⁴

⁵⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l İslâmî*, 7/432; Orhan Çeker, "Beynûnet", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 1992), 6/79-80.

⁶⁰ Saffet Köse, "Hülle", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 1998), 28/475-477.

⁶¹ İbn Mâce, *Sünen*, tahk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l Cile, 1418/1998), "Nikâh", 33; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 16.

⁶² Ebû Dâvûd, "Talâk", 11.

⁶³ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/175; Çeker, "Beynûnet", *DİA*, 6/79-80.

İslâm dininde aile hayatının devamını sağlamak amacıyla eşlerin boşanma gerçekleştikten sonra bile bir araya gelmeleri için imkân verilmiştir. İstismar edilmemesi ve keyfi kullanılmaması için de bu durum iki defa dönme hakkı tanınarak sınırlandırılmıştır.

1.1.4. Talâkta Kullanılan Lafızlar

1.1.4.1. Sarih Lafızlarla Boşama

Kullanılma şekli dinen ve örfen sadece talâk ifade eden sözlerle yapılan boşamadır. Örneğin, "seni boşadım", "sen boşsun" gibi. Hanefilere göre "sen bana haramsın" gibi sözler kinayeli gibi görülse de halk arasında sadece boşama maksadı ile kullanıldığından bu kategoride değerlendirilmiştir. Mâlikiler, "sen ayrısın" gibi manası açık ve anlaşılır olan kinayeli sözleri sarih sözler gibi değerlendirmişlerdir. Şâfiî, Hanbeli ve Zâhirilere göre, sarih lafızlar üç tanedir. Bunlar Kur'ân'da Bakara Sûresi'nin 229. âyetinde geçen الطَّلَاق "talâk", Nisa Sûresi'nin 130. âyetinde geçen وَإِنْ يَتَفَرَّقَا "ayrılmak" ve Ahzab Sûresi 28. âyette geçen سَرَّاحَا "salıvermek" kelimeleridir. Talâk sarih sözlerle yapılmışsa burada kişinin niyetine bakılmaksızın boşama gerçekleşmiş olur.⁶⁵ Sarih sözlerle "seni boşadım", "benden boşandın" gibi yapılan boşamada birden fazla talâka niyetlenmiş olsa da bir talâk sayılır ve bu bir ric'i talâktır. Ancak İmam Şâfiî'ye göre sarih lafızla kişi kaç talâk ile boşamaya niyetlenirse o kadar talâk hakkı kullanılmış olur.⁶⁶

1.1.4.2. Kinayeli Lafızlarla Boşama

Kullanılan lafzın talâk dışında başka anlamlara gelebilme ihtimali olan ve örfte de sürekli talâk vermek için kullanılmayan lafızlarla yapılan boşamadır. Örneğin, "babanın evine git", "benden uzak ol" gibi. Burada talâk manası taşınması için bir karinenin olması, talâk konusu konuşulurken söylenmesi veya sinirlenme halinde ortaya çıkması gibi durumlar söz konusu olması gerekir. Mâlikî ve Şâfiîlerde kinayeli lafızlarda niyete itibar edilir. Hatta Şâfiîlerde niyetin lafızla aynı anda olma zorunluluğu vardır. Şâfiî ve Hanbelilerde "sen bana haramsın" gibi sözler de

⁶⁴ Çeker, "Beynûnet", *DİA*, 6/79-80.

⁶⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/74-78; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/355; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l İslâmî*, 7/378-380.

⁶⁶ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/66.

kinayeli lafız hükmündedir. Niyete göre anlam kazanır. Yani yemin olarak niyetlenmişse yemin, boşamaya niyetlenmişse boşama söz konusu olur.⁶⁷

1.2. TEFVÎZU'T-TALÂK

Kocanın boşama yetkisini eşine veya bir başkasına vermesine denir. Bu tür talâk ittifakla caiz olarak kabul edilir. Nikâh esnasında tefvîz hakkı talep edilebildiği gibi daha sonradan da tefvîz hakkı verilebilir. Bu hak kadının kendisine veya yaşı küçük kadının velisine verilebildiği gibi bir vekile de verilebilir. Sarih olmayan kinâi sözlerle yapılan tefvîzde kocanın niyeti esas alınır. Örneğin, "sen muhayyersin" veya "işin senin elindedir" gibi. Ancak sarih sözlerle tefvîz olmuşsa bunda kocanın niyetine bakılmaksızın kadının bu hakkı kullanması ile boşanma gerçekleşir. Örneğin, "kendini boşa" veya "dilersen kendini boşa" gibi. Tefvîz hakkı verildiği zaman kocanın boşama haklarında sayı bakımından bir eksilme olmaz. Kadın şayet tefvîz hakkını kullanmışsa bundan geri dönüş yapamaz. Çoğunluğa göre tefvîz herhangi bir zaman belirterek kayıt altına alınmamışsa, o meclis için geçerlidir. Yani o meclis içerisinde tefvîz hakkı kullanılmamışsa daha sonra bu hak kullanılamaz. Ancak tefvîz hakkını her zaman kullanabileceği söylenirse istediği zaman o hakkı kullanır. Kadın kendisine verilen bu hakkı kullandığı zaman boşama gerçekleşmiş olur. Bu durumda bir boşama hakkı kullanılmış olur.⁶⁸ Tefvîzde talâkın bâin veya ric'i olması kocanın sözüne bağlıdır. "kendini boşa" gibi sarih lafızlarla olursa ric'i talak, "nefsini ihtiyar et" gibi kinayeli lafızlarla olursa bâin talâk gerçekleşir.⁶⁹

Cumhurun bu konudaki delili Hz. Aişe (r. anhâ)'den gelen rivâyette, Hz. Peygamber (as.)'in eşlerini nikâhı altında kalıp kalmamakta serbest bıraktığı, onların da nikâhı altında kalmayı tercih etmeleridir.⁷⁰ Ancak Zâhirilere göre bu rivâyette Resûlüllah (as.) onları muhayyer bıraktı. Ancak eşlerinin ayrılma istekleri olsaydı yine kendisinin onları boşayacağını ifade etmişlerdir. Bu yüzden Zâhirilere göre koca

⁶⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l İslâmî*, 7/380-381.

⁶⁸ Bilmen, *Hukukî İslâmîyye*, 2/258-259; Abdussamet Bakkaloğlu, "Tefvîz", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2011), 40/310-311.

⁶⁹ Bilmen, *Hukukî İslâmîyye*, 2/260.

⁷⁰ Buhârî, "Talâk", 5 (5254,5255).

talâk konusunda başkasını vekil kılamaz ve tefvîz yapamaz. Çünkü boşama hakkının kadınlara değil erkeklere verildiğini söylemişlerdir.⁷¹

1.3. MUHÂLEA

Hul' sözlükte, "ayırarak, elbiseyi çıkarmak, soyunmak, soymak, çekip çıkarmak" anlamlarına gelir.⁷²

Fıkıhta, "kadının bir bedel karşılığında kocasının rızasını da alarak evlilik bağını sonlandırmasıdır." Bu durum karşılıklı olarak gerçekleşen bir anlaşma ile olduğundan, buna "muhâlea" denmektedir.⁷³

Kur'an'da şöyle buyrulmuştur:

وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا

*"...Onlara (kadınlara) verdiklerinizden (mehirlerden) hiçbir şey geri almanız helâl olmaz. Allah'ın koyduğu kuralları koruyamamaktan korkarlarsa başka. Şayet siz de onların Allah'ın koyduğu kuralları uygulamamalarından korkarsanız, kadının ayrılmak için verdiği meblağda günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır, onları aşmayın..."*⁷⁴

İbn-i Abbas (ö. 68/687-688)'tan gelen bir rivayette, Sabit b. Kays (ö. 12/633)'ın eşi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü, (kocam) Sabit b. Kays'a ahlâkı ve dini konusunda herhangi bir şey diyeceğim yoktur. Fakat İslâm'da (koca hakkına) nankörlük etmek istemiyorum." Allah Resûlü (as.) de O'na: "Peki O'nun (sana mehir olarak verdiği) bahçesini geri verir misin" dedi.

⁷¹ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *el-Muhallâ bi'l Âsâr* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1437/2016), 13/529; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/72; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/267.

⁷² Sarı, "hl'a", 433-434; Fahrettin Atar, "Muhâlea", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2005), 30/399-404.

⁷³ Atar, "Muhâlea", *DİA*, 30/399-404

⁷⁴ el-Bakara, 2/229.

O'da: "evet" dedi. Resûlullah (s.a.v.) Sabit b. Kays'a: "*Bahçeni kabul et ve O'nu (eşini) bir talâk ile boşla*" dedi.⁷⁵

Yukarıda verdiğimiz âyet ve hadis-i şerife dayanarak, evlilik hayatının artık çekilmez bir hal aldığı ve ayrılmaktan başka bir çare bulunmayan durumlarda boşama yetkisi kendisine verilmemiş olan kadınlar muhâlea yolu ile evlilik bağı sonlandırabileceklerdir. Ancak muhâleaya başvurmak için "nüşûz" kelimesi olarak ifade edilen geçimsizlik ve uyuşmazlık gibi bir durumun olması gerekmektedir.⁷⁶ Keyfi olarak, hiçbir geçerli mazereti olmadan bu yola başvurulması doğru değildir.

Muhâleaya sebep olan geçimsizlik ve sıkıntı kadından kaynaklanıyorsa, bu durumda koca mehirden fazlasını alamaz. Eğer geçimsizlik ve sıkıntı erkekten kaynaklanmışsa erkeğin vermiş olduğu mehri geri alması hoş karşılanmamıştır. Hatta Mâlikî mezhebine göre, bu durumda erkek herhangi bir mal almamalı, şayet almışsa da kadına iade etmelidir.⁷⁷

Cumhura göre muhâlea, kadınla erkeğin karşılıklı olarak anlaşmasıyla gerçekleşir. Hasan Basri (ö. 110/728) ve İbn Sîrîn (ö.110/729)'e göre ise, muhâleada boşamanın gerçekleşmesi için hâkim kararı gereklidir. Aksi takdirde boşama gerçekleşmez.⁷⁸

Hanefilerin içinde olduğu çoğunluğa göre muhâlea yoluyla yapılan boşama kesindir ve bir bâin talâk sayılır.⁷⁹

İmam Mâlik'e göre eşler hulû yoluyla ayrılmaya karar verdiklerinde boşamanın gerçekleşmesi için kocanın hemen boşanmış olması gerekir. İmam Şafiî'ye göre ise hemen de boşasa sonra da boşasa eşler boşanmış olmazlar. Ebû Hanîfe'ye

⁷⁵ Buhârî, "Talâk", 12 (5273)

⁷⁶ Atar, "Muhâlea", *DİA*, 30/399-404.

⁷⁷ Apaydın vd., *İlmihal*, 2/233.

⁷⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/69; Köten - Döndüren, "Talâk", *Ş.İ.A.*, 7/375-380.

⁷⁹ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/111; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2007), 1/366.

göre ise, hulû yaptıktan sonra erkeğin hemen veya sonra boşaması ile ilgili ayrım yapmadan boşanmış olurlar.⁸⁰

Muhâleanın talâk mı yoksa fesih mi olduğu konusunda da farklı görüşler ortaya atılmıştır. İbn Abbas (ö. 68/687-688), İkrime (ö. 105/723), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Tavus (ö. 106/725), İshak (ö. 151/768), Ebu Sevr (ö. 240/854) ve bir görüşüne göre İmam Şafiî (ö. 204/820)'ye göre muhâlea talâk değil fesihtir. Şevkânî (ö. 1250/1834) de bu görüşü tercih etmiştir. Hz. Ali (ö. 40/661), Hz. Osman (ö. 35/656), İbn-i Mes'ud (ö. 32/652-653), İbnü'l Müseyyeb (ö. 94/713), Ata (ö. 309/922), Ebu Hanife (ö. 150/767), İmam Mâlik (ö. 179/795), Evzâi (ö. 157/774) ve Sevri (ö. 161/778) ise "muhâlea" yı talâk olarak saymışlardır.⁸¹

İslâm hukukunda prensip olarak boşama yetkisi kocaya verilmiş olsa bile, kadının da boşanmak için başvurabileceği başka imkânlar söz konusudur. Muhâlea da bunlardan biridir. Dinimiz insanlara zorluk değil birtakım kolaylıklar sunmuştur. İslâm dininde adil olmayan uygulamalar yoktur. Bu tür değerlendirmeleri yaparken çok yönlü düşünmek gerekmektedir. Cahiliye döneminde kadının insan yerine dahi konulmadığını düşünürsek bu tür haklarla kadınlara ne kadar değer verildiğini de görmüş oluruz.

1.4. HÂKİMİN AYIRMASI (TEFRİK)

Boşama prensip olarak kocanın veya vekilinin boşaması ile gerçekleşir. Ayrıca kadına boşama yetkisi (tefvîz) verilmişse, kadın da boşama yapabilir. Ancak bu durumların dışında şartları oluşmak kaydıyla kadın hâkime başvurarak boşanma talebinde bulunabilir. İslâm hukukunda buna "tefrik" denir.⁸²

Erkeğin direkt boşama hakkına sahip olmasından dolayı yargı yolu ile boşanma talebi genelde kadın tarafından yapılır. Ancak erkek de bazı mali haklardan dolayı mahkemeye başvurup boşanma talep edebilir.⁸³

⁸⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/70.

⁸¹ Karaman, *İslam Hukuku*, 1/367.

⁸² Köten-Döndüren, "Talâk", Ş.İ.A., 7/375-380.

⁸³ Erdoğan, *İslâm Hukukunda Kadının Boşa(n)ma Hakkı*, 30.

1.4.1. Tefrikin Sebepleri

a) Hastalık ve kusur:

İbn Hazm (ö. 456/1064) ve Şevkânî (ö. 1250/1834)'ye göre Kur'an ve Sünnet'te delil bulunmadığı için kadın kocasında bulunan hastalık ve kusurdan dolayı tefrik talep edemez. Kadı Şüreyh (ö. 80/699), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742), Ebû Sevr (ö. 240/854) ve İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) gibi âlimler ise, kadın her türlü hastalık ve kusurdan dolayı boşanma isteğinde bulunabilir. Çünkü hastalık ve kusur evliliği olumsuz etkiler. Çoğunluğa göre ise, sadece belli hastalık veya kusurlardan dolayı tefrik talebinde bulunulabilir. Örneğin, kocanın cinsel birleşmeye engel olan iktidarsızlığı gibi. Bu durumda hâkim bir yıl süre verir. Düzelmezse hâkim kocadan karısını boşamasını ister. Koca boşamaz ise hâkim bunları boşar. Hanefilere göre bu kusur kadından kaynaklı ise erkek tefrike başvuramaz. Çünkü erkeğin zaten istediği zaman boşama hakkı vardır. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelilere göre kadından kaynaklı olan bu kusurdan dolayı erkek tefrike başvurabilir. Cinsel birleşmeye engel teşkil etmeyen ancak eşlerin birbirlerine nefret etmelerine sebep olan cüzzam, akıl hastalığı gibi durumlar erkekte bulunursa Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'a göre kadın tefrik talebinde bulunamaz. İmam Muhammed'e göre bu durumda kadın tefrik talebinde bulunabilir. Bu tür hastalıklarda iyileşme ümidi varsa hâkim bir yıl süre verir. Ancak iyileşme olmazsa ve koca da boşamaz ise kadının isteği üzerine hâkim eşleri boşar. İyileşme ümidi yoksa hemen boşar. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelilere göre ise, cüzzam ve akıl hastalığı gibi durumlarda eşler isterlerse evliliği sürdürebilir, dilerlerse ayrılık talebinde bulunabilirler. İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre körlük, dilsizlik, sağırılık, el ve ayağın kesik olması gibi evliliği olumsuz etkileyebilecek herhangi bir kusurdan dolayı tefrik talebinde bulunulabilir.⁸⁴

Şayet hastalık ve kusurları bile bile evlenilmiş ise kadının bu durumda boşanmak için hâkime başvuramayacağında âlimler ittifak etmişlerdir.⁸⁵

b) Kayıplık durumu:

⁸⁴ bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/344-359; H. İbrahim Acar, "Tefrik", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2011), 40/277-279.

⁸⁵ Köten - Döndüren, "Talâk", *Ş.İ.A.*, 7/375-380.

Kaybolduktan sonra kendisinden bir daha haber alınamayan kişiye “mefkûd”, hayatta olduğu bilinmesine rağmen evine gelmeyen kişiye de “gâib” denir.

Mefkûd olan kişi için İmam Mâlik'e göre eşi ile ilgili mevzuda dört yıl geçtiyse, malının taksimi ile ilgili ise, yaşlılarının hayatı kadar bir zaman geçtiğinde ölümüne hükmedilir. Ebû Hanife ve İmam Şâfi'ye göre, her iki durumda da yaşlılarının hayatta kalma süreleri kadar beklenir. Ahmed b. Hanbel'e göre, ölüm ihtimali yüksek ise dört yıl, aksi takdirde ömür boyu beklenir. Bazı müçtehitlere göre, bu durumda süreyi belirleme kararını hâkim verir. Gâib konusunda, ölüme hükmetme söz konusu olmaz. Kadının uğradığı sıkıntı ve zarar dikkate alınır. Bu durumda Ebû Hanife ve İmam Şâfi'ye göre kadın tefrik talebinde bulunamaz. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre, koca meşru bir mazeret yokken evine dönmüyorsa ve yeri de belli ise, kadının tefrik talebinde bulunması durumunda hâkim kocaya evine dönmesi veya karısını yanına alması için bir süre tayin eder. Süre bittiğinde yine dönmemişse hâkim eşleri boşar. Şayet kocanın yeri belli değilse ve üzerinden bir yıl geçmişse hâkim hemen boşar.⁸⁶

c) Nafaka vermemek:

Hanefilere göre maddi imkân yeterli olmadığından dolayı nafaka karşılanamıyorsa tefrik talebinde bulunulamaz. Çünkü kişi gücü nispetinde sorumludur. Bu durumda kocanın fakirliği bahane edilerek tefrik talebinde bulunulamaz. Bu konuda şu âyetleri delil gösterirler:

"Varlıklı olan varlığından harcasın, rızkı daralmış bulunan da Allah'ın kendisine verdiği kadarından harcasın. Allah kimseyi kendi verdiğinden fazlasıyla yükümlü tutmaz..." (et-Talâk, 65/7)

"Borçlu olan eli darda olursa eli genişleyinceye kadar süre verin. Şayet bilerseniz, size olan borcunu bağışlarsanız sizin için daha hayırlı olur." (el-Bakara, 2/280).

Şâfiî, Mâliki ve Hanbelilere göre, kocanın nafakayı karşılamada güçlük çekmesi ve aciz kalması durumunda kadın tefrik talebinde bulunabilir. Ancak

⁸⁶ Karaman, *İslam Hukuku*, 1/370-371.

Mâlikilere göre, kadın kocasının fakir olduğunu bilerek evlenirse tefrik talebinde bulunamaz. İbn Hazm (ö. 456/1064)'a göre, fakirlikten dolayı nafakayı karşılayamayacak durumda olan koca karısının nafakasını karşılamaktan sorumlu değildir. Hatta kadının maddi imkânı iyi ise hem kendisinin hem de kocasının nafakasını karşılaması gerekir. İbn Kayyim (ö. 751/1350)'e göre, kadının tefrik talebinde bulunabilmesi için kocanın fakirliğini gizlemiş olması gerekir.⁸⁷

Hukûk-i Âile Kararnamesi'nde bu konu Ebû Hanife'nin görüşüne uygun düzenlenmiştir.⁸⁸

Mezhepler arasında farklı görüşler olmakla birlikte eğer evlilik esnasında maddi durum saklanarak veya kendisini zengin göstererek kandırma durumu yoksa kadının tefrike başvurusu doğru olmaz. Çünkü insanlar imkânları ölçüsünde harcama yapabilirler. Allah (c.c.) insana gücünün üzerinde yük yüklemediğini bildirmiştir.⁸⁹ Allah'ın emir ve yasakları insanın yapabileceği oranda belirlenmiştir. Örneğin, ayakta namaz kılmaya gücü yetmeyen oturarak namazını kılar. Bunun gibi diğer ibâdetlerde de birtakım kolaylıklar tanınmıştır.

Aile kurmak ve devamını sağlamak dinimizin çok önem verdiği hususlardandır. Kişinin gücünü aşan durumları öne sürerek tefrik talebinde bulunmak ne kadar doğru olabilir? Boşanan kadınlara verilmesi gereken nafaka hususunda kişiye imkânları ölçüsünde sorumluluk yüklendiğini görmekteyiz.⁹⁰ Ancak kendisine nafaka sorumluluğu yüklenen koca, çalışıp kazanma gücüne sahipse veya maddi imkânı olduğu halde bu görevini aksatıyorsa o zaman durum değişir. Çünkü bu durum güç yetirememekten dolayı olmayıp, var olan imkânları değerlendirmekten kaynaklandığı için sorumluluk yerine getirilmemiş olur. Böyle olunca kadının tefrike başvurma hakkı olabilir.

⁸⁷ Acar, “Tefrik”, *DİA*, 40/277-279.

⁸⁸ H.A.K. madde 96: “Zevce zevcesini infâktan âciz kalıp da zevce nafaka talep ederse hâkim zevc zimmetinde deyn olmak üzere yevm-i talepten itibaren nafaka takdir eder. Ve zevc namına istidâne etmesi için zevceye izin verir.”

⁸⁹ el-Bakara, 2/286.

⁹⁰ et-Talâk, 65/7.

1.4.2. Fesih ile Talâk Arasındaki Farklar

Fesih: Sözlükte, "zâfiyet, cehl, rey, tedbir-i ifsad, bir şeyi elden atmak, bir akdi ve ahdi bozmak, âzâyı yerinden ayırmak" manalarına gelir.⁹¹

Fıkıh ıstılahında fesih, "bir akdin bozulmasını ve ortadan kaldırılmasını ifade eder."⁹²

Feshin müfârekat (boşanma) konusundaki anlamı, "kocanın etkisi olmadan sadece karısı tarafından gerçekleşmesine sebep olan veya koca tarafından gerçekleşme sebebi olan ancak aynı gerçekleşme sebebinin karısı tarafından da mümkün olan ayrılıktır."⁹³

Bir başka ifadeyle fesih, "evlilik birliğinin nikâh akdi anında var olan veya daha sonradan ortaya çıkan bir eksiklik sebebiyle bozulmasıdır." Örneğin, şahit olmadan yapılan evlilik veya eşlerden herhangi birisinin irtidat etmesi gibi.⁹⁴

Fesih ile Talâk Arasındaki Farklar Şunlardır:

1) Sadece koca tarafından gerçekleşmesine sebebiyet veren, gerçekleşmesinde zevcenin etkisinin olmadığı ayrılıklar talâktır. Örneğin, kocanın bizzat boşaması veya kocanın innîn olmasından dolayı hâkim tarafından verilen tefrik.

Sadece zevcenin sebebiyeti ile gerçekleşmesi mümkün olan ayrılıklar veya Kocanın sebebiyeti ile mümkün olduğu gibi aynı şekilde zevcenin de sebebiyetiyle mümkün olan ayrılıklar fesihtir.

2) Her talâkta boşama sayısı azalır. Ancak fesihte talâk sayısı azalmaz.

3) Kişi bir veya iki talâk ile boşadığı hür olan eşini iddeti içerisinde tekrar boşayabilir. Ancak fesih ile ayrılmış olanlarda iddet içerisinde boşanma olmaz.

⁹¹ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/174; Sarı, "fsh", 1157.

⁹² Fikret Karaman vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2006), "Fesih", 179.

⁹³ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/175.

⁹⁴ Acar, "Talâk", *DİA*, 39/496-500.

4) Ric'i talâkta yeni bir nikâh akdine gerek kalmadan dönüş olabildiği halde, fesihte bu şekilde dönüş söz konusu değildir.

5) Talâk genel olarak hâkimin hükmüne bağlı olmadan gerçekleştiği halde fesih bu açıdan iki kısma ayrılır:

a) Gizli olan ve tahkike muhtaç olan fesih: Bu fesih hâkimin hükmü ile gerçekleşir. Örneğin, mehrin eksik olması, denklik, buluş çağı muhayyerliği vb.

b) Açık olan ve tahkike muhtaç olmayan fesih: Hâkimin hükmüne muhtaç olmadan gerçekleşir. Örneğin, hurmet-i musâhare, yakın akrabalık vb.

Şayet eşler feshetmezse her müslüman, bu feshin gerçekleşmesi için hâkime müracaat etmekle sorumludur.⁹⁵

1.5. ÖLÜM

Ölüm durumunda evlilik, eşler tarafından herhangi bir irade kullanmaksızın veya talepte bulunmaksızın sona erer. Ancak bazı hukuki haklar devam eder. Örneğin, ölümle evlilik son bulmakla birlikte kocası ölen kadın ölüm iddeti beklemek zorundadır.⁹⁶ Eşler birbirlerine mirasçı olurlar.⁹⁷

1.6. EVLİLİĞİ SONLANDIRAN DİĞER DURUMLAR

1.6.1. İlâ

Sözlükte, "yemin etmek, ağırlarken elinde mendil tutmak" anlamlarına gelir.⁹⁸

Fıkıh ıstılahında, "kişinin eşine dört ay veya daha fazla yaklaşmayacağına yemin etmesi veya yaklaşmayı ağır bir ibadete bağlamasıdır."⁹⁹

Cahiliye döneminde "İlâ" kadınlara eziyet vermek için uygulanıyordu. Ancak İslâm Dini geldikten sonra cahiliyedeki bu adet dört ay ile sınırlandırılarak kadınlara

⁹⁵ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/180-182; Karaman, *İslam Hukuku*, 1/349-350.

⁹⁶ el-Bakara, 2/234; et-Talâk, 65/4.

⁹⁷ en-Nisâ, 4/12.

⁹⁸ Karaman vd., "İlâ", 308.

⁹⁹ Karaman, *İslam Hukuku*, 1/376; Karaman vd., "İlâ", 308.

yapılan eziyet de ortadan kaldırılmıştır. Yaklaşmamaya yemin eden kişi dört ay bitmeden eşine yaklaşırsa yemin kefareti ödemesi gerekir.¹⁰⁰

Bu konuda Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur:

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

*"Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer yeminlerinden dönerlerse Allah çok bağışlayan ve sonsuz merhamet sahibidir."*¹⁰¹

Allah insanları yaratıp başıboş bırakmamıştır. Bir kişiye sınırsız hak, diğerine sınırlı bir hak verme durumu yoktur. İnsanların fitratını da göz önüne alarak, ona göre bir diğerinin zarar görmemesi için birtakım kısıtlamalar ve kurallar konulmuştur. Cahiliye dönemindeki bu yanlış uygulamaya da kısıtlama getirilerek, erkeğe istediği süre kadar yemin etme hakkı olarak bilinen uygulamayı dört ayla sınırlandırılarak, kadının da bundan dolayı sıkıntıya girmesine müsaade edilmemiştir.

İlâ, kullanılan lafızlar olarak üç kısma ayrılır.

a) Sarih: Kişinin eşine, "vallâhi sana dört ay yaklaşmayacağım" demesi gibi.

b) Anlamı sarih olmaya açık olan: Kişi eşine, "sana yaklaşırsam üzerime hac vâcip olsun" dese, niyete gerek olmadan ilâ gerçekleşmiş olur.

c) Kinâi lafızla: Bu durumda ilâ sayılması için niyet önemlidir. İlâyâ niyet yoksa ilâ gerçekleşmez. Örneğin, kişinin eşine "seninle bir yatakta yatmam", "senin yatağına yanaşmam" gibi.¹⁰²

Hanefilere göre ilâ konusunda kişi, hanımına dört ay yaklaşmadığı zaman bir bâin talâkla boşanmış olur. Cumhura göre ise, kişi dört aylık süreyi hanımına yaklaşmadan geçirirse ya onu boşar ya da eşi hâkime başvurarak boşanma talebinde bulunur. Her iki şekilde boşama da bir ric'i talâk sayılır.¹⁰³

¹⁰⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/535-536.

¹⁰¹ el-Bakara, 2/226.

¹⁰² Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/291-292.

¹⁰³ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/554; Karaman, *İslam Hukuku*, 1/376.

İlâ yapan kişi eşini boşarsa ilânın hükmü ortadan kalkar. Ancak yapılan yemin devam eder. Cumhura göre, boşadıktan sonra kişi tekrar evlenirse ilâ geri döner. Hanefilerde ise şayet üç talâk verilmemişse geri döner, üç talâk verilmişse geri dönmez.¹⁰⁴

İlâ yapılan kadının iddet beklemesi gerektiği konusunda ittifak vardır.¹⁰⁵

1.6.2. Liân

Sözlükte, "lânetleşme, birbirine lânet etme"¹⁰⁶ "söğüşmek, birbirine lânet okuma, bir kişinin kendine beddua etmesi"¹⁰⁷ gibi anlamlara gelir.

Fıkıh ıstılahında, "erkeğin karısına zinâ isnad etmesi ve çocuğun kendisinden olmadığı ile suçlayıp bu durumu da dört şahitle ispat edemeyince hâkim karşısında karı-kocanın yemin ve lânetleşmelerine denir."¹⁰⁸

Liân Kitap, Sünnet, kıyas ve icmâ ile sabittir.¹⁰⁹

Bu lânetleşme şu şekilde olur: Zevcesinin zinâ ettiğini veya çocuğun kendinden olmadığını ve bu konuda doğrulardan olduğunu iddia eden kişi, dört şahit getiremediği zaman hâkimin huzurunda evvelâ kendisi doğru söylediğine dört defa Allah'a yemin ederek şehâdet eder. Beşinci defa da eğer yalancılardan ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını diler. Sonra kadın dört defa kocasının zinâ isnadında ve çocuğun ondan olmadığı hususunda yalancılardan olduğuna Allah'a yemin ederek şehâdet eder, beşinci defada kocasının bu konuda sadıklardan ise kendi üzerine Allah'ın gazabının olmasını diler.¹¹⁰

İbn Abbas (r.a.)'dan gelen rivâyette, Hilâl b. Ümeyye Resûlüllah'ın huzurunda karısını Şerih b. Sehma ile zinâ etmekle suçladı. Nebi (as.) Hilâl'e: "*Ya şahitlerini hazırla veya sırtına had cezası vurulacaktır.*" dedi. Hilâl şöyle dedi: "*Ey Allah'ın*

¹⁰⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/553.

¹⁰⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/554.

¹⁰⁶ Karaman vd., "Liân", 397.

¹⁰⁷ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/325.

¹⁰⁸ Karaman vd., "Liân", 397; Karaman, *İslam Hukuku*, 1/376.

¹⁰⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/115.

¹¹⁰ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/325-326.

Resûlü! Birimiz karısının üstünde erkek gördüğü zaman şahit mi arayacak?" Resûlüllah şöyle dedi: "Şahitlerini hazırla yoksa sırtına had vurulacaktır." Hilâl şöyle dedi: "Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben doğru söylüyorum ve Allah benim bu işimde sırtımı hadden kurtaracak bir âyet indirecektir." Bunun üzerine Nûr Sûresi'ndeki âyet indi.¹¹¹

Bu konu ile ilgili âyetler şu şekildedir:

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ

وَيَذَرُوهَا عَنْهَا الْعَذَابُ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ

وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ

"Eşlerine zina isnâdında bulunan kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, bunların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söylediğine dört kere Allah adına yemin ederek şahitlik etmesidir."

"Beşinci olarak da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir."

"Kadının dört defa, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah'ı şahit göstermesi kendisinden cezayı kaldırır."

"Kadının beşinci defa da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesidir."¹¹²

Bu âyetler bize insanların kendi başlarına istedikleri gibi hareket edemeyeceklerini, söyledikleri ve yaptıkları şeylerden dolayı sorumluluk sahibi olduklarını gösterir. Şayet kişinin iddiasını ispatlamak için yeteri kadar somut delili yoksa manevi sorumluluk verilerek sorunları çözme yoluna gidilmiştir. Somut bir delil olmadan hem iddia sahibine hem de karşı tarafa herhangi bir maddi yaptırım

¹¹¹ Ebu Dâvûd, "Talâk", 27.

¹¹² en-Nûr, 24/6-9.

uygulanmamıştır. Olay Allah'a havale edilerek manevi sorumlulukları ortaya konulmuştur.

Liân yapıldıktan sonra evlilik bağı kopmuş olur. Bazı müçtehitler evlilik bağının hemen koptuğunu, bazıları ise hâkim kararıyla ayrılığın gerçekleşeceğini söylemişlerdir. Liân yoluyla yapılan boşanmalarda eşlerin tekrar nikâhla bir araya gelip gelemeyecekleri konusunda da farklı görüşler vardır.¹¹³ Hanefilere göre, hâkim kararı olmadan boşama olmaz. Kişi eğer hâkim ayırmadan eşini boşarsa geçerlidir. Ebû Hanife ve İmam Muhammed (ö. 189/805)'e göre bu boşama bâin talâk olarak kabul edilir. Eşlerden birinin şahitlik ehliyetini kaybetmesi veya erkeğin kendini yalanlaması gibi bazı şartlar gerçekleştiğinde eşler tekrar bir araya gelebilirler. Diğer mezheplere göre, hâkim kararı olmasa da liân yapınca ayrılık gerçekleşir. Ebu Yusuf (ö. 182/798) ve cumhura göre, liân ile gelen ayrılıkta eşler ebediyen tekrar bir araya gelemezler.¹¹⁴

Liânda affetme veya barışma gibi durumlar söz konusu değildir. Liân yapacak eşlerde şu şartların bulunması gerekir:

a) Her ikisinin de akıl-baliğ, hür, müslüman, konuşabilen, şehâdet ve yemin etmeye ehil ve daha önceden kendisine kâzif haddi uygulanmamış kimse olması gerekir.

b) Eşler arasındaki nikâh sahih olmalıdır.

c) Eşler arasındaki nikâh bağı devam etmelidir. Kesin bir ayrılık olmamalıdır.¹¹⁵

Mâlikilere göre, müslüman olma şartı sadece erkek için geçerlidir. Zevce müslüman olmasa da liân geçerli olur. Hanefiler dışındaki mezheplere göre, bâin talâk iddeti beklerken de liân yapılabilir. Liân fasit nikâhta da geçerli olur. Şafî ve

¹¹³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/56.

¹¹⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/581.

¹¹⁵ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/330-331.

Hanbelilere göre, liân için müslüman olma şartı yoktur. Liân yapacak olanların akıl-baliğ, mükellef karı-koca olmaları yeterlidir.¹¹⁶

Hanbeliler dışındaki mezheplerde liân Arapça dışındaki dillerle yapılabilir. Ancak Hanbelilere göre, eşler Arapça biliyorlarsa başka dillerle liân yapmaları caiz olmaz, Kur'an'da geçtiği şekliyle liân yaparlar.¹¹⁷

1.6.3. Zihâr

Sözlükte, "sırt, arka, bir şeyin yüzü"¹¹⁸ gibi anlamlara gelir.

Fıkıhta, kişinin hanımına "sen bana annem gibisin", "senin sırtın benim için kız kardeşimin sırtı gibidir." gibi sözler söyleyerek kendisiyle ebedi evlenmesi yasak olan kişiye (anne, kız kardeş gibi) veya bakması haram olan bir uzvuna benzetmesidir.¹¹⁹

Cahiliye âdeti olan bu durumun yanlışlığı Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir:

الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مَنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا الْآلِيَّةُ وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا
وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ

*"Sizden kadınlarına zihâr yapanlar onlar (eşleri) asla onların anneleri değildir. Onların anneleri, onları doğuran kadınlardır. Şüphesiz ki onlar kötü ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır."*¹²⁰

Bu şekilde zihâr gerçekleşikten sonra koca tarafından kefareti ödenmediği sürece karısına yaklaşması veya cinsel birleşme haramdır. Şayet kefareti ödemediği eşiyile cimâ ederse Allah'tan af dilemeli ve yine önceki kefareti ödemelidir.¹²¹

Zihâr kefareti ile ilgili Kur'an'da şöyle buyrulmuştur:

¹¹⁶ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/563.

¹¹⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/565.

¹¹⁸ Sari, "zhr", 959; Ahmet Yaman, "Zihar", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2013), 44/387-390.

¹¹⁹ İbn Manzûr, "zhr", 8/280; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/585.

¹²⁰ el-Mücâdele, 58/2.

¹²¹ İbrahimi Halebî, *İzahlı mültekâ el-ebhur tercümesi*, terc. Mustafa Uysal (İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1968), 2/121-122; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/316.

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّ ذَلِكَمُ تُوَعِّظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

*"Eşlerine zihâr yapan daha sonra önceden dediklerinden vazgeçip dönenlerin, eşleriyle temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir. İşte size böyle öğütlenir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır."*¹²²

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاطْعَامَ سِتِّينَ مِسْكِينًا

*"Kim (köle azat etmeye) imkân bulamazsa, eşiyle temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen kimse altmış fakiri doyurur..."*¹²³

Zihâr kefareti âyetlerde geçtiği gibi sırasıyla köle azat etmek, iki ay peş peşe oruç tutmak ve altmış fakiri sabahlı akşamlı doyurmaktır. Bu kefaretlerde sıraya uymak gerekir. Örneğin köle azat etme imkânı olan oruç tutarak kefareten kurtulamaz.¹²⁴

Hanefî, Şafî ve Hanbelilere göre, câriyeye zihâr yapılmasının bir etkisi yoktur ve bundan dolayı kişiye kefaret sorumluluğu da yoktur. Ancak İmam Mâlik'e göre câriyeye de yapılan zihâr geçerlidir. Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivâyette, câriyeye yapılan zihâr ondan uzaklaşmayı gerektirmez, ancak kefaret ödenmesi gerekir.¹²⁵

¹²² el-Mücâdele, 58/3.

¹²³ el-Mücâdele, 58/4.

¹²⁴ Halebî, *Mültekâ*, 2/124-125; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Revâi'ü'l-beyân tefsîru âyâtî'l-ahkâm min-el-Kur'ân* (Beyrût: Müessesetü Menâhilü'l-İrfân, 1981), 2/532.

¹²⁵ es-Sâbûnî, *Revâi'ü'l-beyân*, 2/531.

İKİNCİ BÖLÜM

1. TALÂK SÛRESİ

1.1. Sûre Hakkında Genel Bilgiler

Talâk Sûresi Medine’de inmiştir. İsmini ilk âyette geçen "boşama" anlamındaki "talâk" kelimesinden almıştır. Kur’ân’daki yeri, Tegâbun Sûresi’nden sonra Tahrîm Sûresi’nden öncedir. Kur’ân’ın 65. sûresidir. İçerisinde 12 âyet bulunmaktadır. Talâk Sûresi’nde İslâm aile hukukunu ilgilendiren talâk (boşama), iddet ve nafaka ile ilgili bilgiler verilmekte ve bu konulardaki uygulamalarda gösterilmesi gereken hassasiyetler üzerinde durulmaktadır.¹²⁶ İbn Mes’ud (r.a.)’dan gelen bir rivâyette Talâk Sûresi "en-Nisâu'l Kusrâ (Kısa Nisâ Sûresi)" olarak ifade edilmektedir.¹²⁷

1.2. Sûrenin Nüzul Sebebi

Nüzul sebebi olarak değişik kaynaklarda şu rivayetler yer almaktadır:

a. Buhârî’den gelen rivâyette Abdullah b. Ömer (r.a.), eşi hayızlı iken onu boşadı. Ömer (r.a.) bu durumu Rasûlüllah (s.a.v.)’a bildirdi. Rasûlüllah (s.a.v.) öfkelenerek şöyle buyurdu: *"O'na (karısına) dönsün, sonra temizleninceye kadar onu tutsun. Sonra kadın tekrar hayız görüp temizlensin. Eğer bundan sonra boşamayı düşünürse, onunla cimâ etmeden önce ve temiz olarak onu boşasın, işte bu, Yüce Allah'ın emrettiği iddettir."*¹²⁸

b. Enes (r.a.)’den rivayet edildiğine göre: Resûlüllah (s.a.v.) eşi Hafsa (r. anhâ)’yı boşadı. O’da ailesine geldi. Bunun üzerine Yüce Allah, *"Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğiniz zaman onları iddetleri içinde boşayın"* mealindeki

¹²⁶ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 5/379; Bekir Topaloğlu, "Talâk Sûresi", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2010), 39/500-501.

¹²⁷ Buhârî, "Tefsîr", 65/2; Ömer Tellioglu, "Talâk Sûresi", *Şamil İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000), 7/380-381.

¹²⁸ Buhârî, "Talâk", 3 (5250).

âyeti indirdi. Resûlullah (s.a.v.)'a denildi ki: "*Ona dön, çünkü o, çok oruç tutan ve namaz kılan birisidir. O senin cennetteki eşin ve hanımlarındandır.*"¹²⁹

c. Rivâyet edildiğine göre, "*Boşanmış kadınlar, kendi başlarına üç aybaşı hali (veya üç temizlik müddeti) beklesinler*" mealindeki âyet inince, bir grup Sahâbi: "*Ey Allah'ın Resûlü! küçüklük veya yaşlılıktan dolayı hayızdan kesilen kadının iddeti nedir?*" dedi. Bunun üzerine, "*Kadınlarınız içinden iddetten kesilmiş olanlarla, âdet görmemiş bulunanlardan şüphe ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır.*" mealindeki âyet indi.¹³⁰

Abdullah b. Amr b. el-Âs, Amr b. Said b. el-Âs ve Utbe b. Gazvan gibi sahâbelerin İbn Ömer'in yaptığıнын aynısını yapmalarından dolayı birinci âyetin indiği de bildirilmiştir.

e. İddet ile ilgili kısım ensardan Yezid b. es-Seken'in kızı Esmâ'yı kocası boşadığı zaman iddet konusunda bir hüküm yoktu. Bu olay üzerine iddet hükmünün indiği bildirilmiştir.¹³¹

Bu rivâyetler nüzul sebebi olarak gösterilse de asıl olan bu sûrenin herhangi bir olay üzerine değil, doğrudan hukuki bir açıklama olarak inmesidir.¹³² Kur'ân-ı Kerim'de âyetler sebep-i nüzul üzere inse de hükümler sadece o sebepler üzerine kurulmaz, kıyamete kadar varlığını devam ettirir.

1.3. Muhtevası

Talâk Sûresi'nde yedinci âyete kadar talâkla doğrudan ilgili konulara değinilmiştir. Sekizinci âyetten itibaren daha genel mesajlar verilmiştir.

İlk yedi âyete baktığımızda boşama ile ilgili hukuki prensiplerden olan sünnete uygun olan boşama şeklinden, iddeti doğru hesaplamaktan, kadının iddet

¹²⁹ Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat* (Kahire: Daru'l Hameyn, 1415/1995), 151.

¹³⁰ Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l Kur'an*, 21/26-27; İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm*, tahk. Sâmî Muhammed es-Selâme (Riyâd: Dâru Tayyibe, 1418/1997), 8/142; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Saffetü't Tefâsîr* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2010), 3/475-476.

¹³¹ Ebu Dâvûd, "Talâk", 36 (2281); Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l Kur'an*, 21/27-28.

¹³² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Ku'ran Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Azim Dağıtım, t.y.), 8/99; Uslu, "Talâk Suresinin İslam Aile Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi", 1437.

süresince evinden çıkarılmaması ve kadınında çıkmaması gerektiğinden bahseder. Bu prensiplerin uygulanma noktasında Allah'ın koyduğu sınırların aşılmamasını ve Allah'ın bu tür durumlarda da bir çıkış yolu ortaya koyacağını ifade eder. Artık iddetin bitmesinden sonra ya evliliğe devam kararı verilir ya da ayrılma kararı verilir ve iki tane de şahit bulundurulması istenir. Bu tür uygulamaları yaparken de Allah'tan gereği gibi sakınır ve ona göre davranılırsa Allah (c.c.) bir çıkış yolu göstereceğinden bahseder. Hangi karar alınırsa alınsın, Allah doğru işler yapan kulunu hesap etmediği yerden rızıklandıracağını, Allah'a dayanıp O'na güvenmenin gerektiğini bildirir. Yine her şeyin Allah'ın emrine göre cereyan edeceği ve Allah'ın her şeye bir ölçü koyduğu belirtilmiştir. Âdet görmeyen veya âdetten kesilmiş boşanan kadınların ve hamile olan kadınların iddet süreleri hakkında bilgi verir. Bu hesaplamalarda veya uygulamalarda Allah'ın emirlerine aykırı davranılmadığı müddetçe o kişilerin işlerini Allah (c.c.) kolaylaştıracağını ifade eder. Ortaya konan bu hükümlerin Allah'ın buyruğu olduğu ifade edilir. Kim O'nun emrine göre hareket edecek olursa günahlarını örteceğinden bahseder. Boşanan kadınların mağdur edilmemelerini, iddetleri boyunca mesken ve nafaka haklarından bahsetmekte ve ihtiyaçları konusunda onlara zarar verici davranışlardan sakınılmasını, hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını eşleri tarafından karşılanmasını, doğacak çocukla ilgili süt emzirme konusunda erkeğin kadına hakkını ödemesini veya başka bir sütanne tutmasını ifade eder. Allah'ın insanları gücünün oranında sorumlu tuttuğu, nafaka ödemenin imkânlar çerçevesinde ödenmesi gerektiği bildirilir.

Sekizinci âyetten sonra ise, Allah'ın ve elçilerinin emirlerine karşı gelmiş olan geçmiş kavimlerin akıbetlerinden bahsederek, onların durumuna düşülmemesi ve ibret alınması istenmektedir. İman edip Allah'ın yolundan gidenlerin akıbetlerinin cennetler olacağı müjdelenmiştir. Yedi göğü ve yerden de bir o kadarını Allah'ın yarattığı, her şeyin O'nun yaratmasına ve emrine göre şekillendiği ifade edilmiştir.

2. İSLÂM BOŞANMA HUKUKU BAĞLAMINDA TALÂK SÛRESİ İÇERİSİNDEKİ KONULAR

2.1. TALÂK (BOŞAMA)

Talâk cahiliye döneminde de mevcuttu. Fakat uygulama yönünden sıkıntılar vardı. Örneğin, erkekler bu haklarını istedikleri gibi ve sınırsızca kullanarak kadınlara zarar verebiliyorlardı. İslâm geldikten sonra talâk yine boşama olarak kullanıldı ancak bu durum sınırlandırmalar yapılarak belli kural ve kaidelere bağlanmıştır.¹³³

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ "Ey Peygamber! "Burada hitap her ne kadar şeref ve lütuf olarak Peygamber (as.)'e ise de Hz. Peygamber bir tebliğ ve önder vazifesini yürüttüğü için, O'nun adıyla bütün mü'minler için bir açıklama ve hitap olarak değerlendirilmiştir.¹³⁴ Zaten âyetin devamından ümmetin buradaki hitaba muhatap olduğu belli olmaktadır.

إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ "...Kadınları boşadığınız zaman..."¹³⁵

Burada görüldüğü gibi kadınları boşamaktan söz edilmektedir. Ayrıca boşamanın insan hayatında var olabilecek bir durum olduğunu anlayabiliriz.

İslâm dininde boşama olayı mecbur kalınmadıkça hoş karşılanmamakla birlikte yasaklanmamış, ancak belli kural ve kaidelere bağlanmıştır. Kişinin kafasına estiği zaman değil, boşama için geçerli sebepler oluşunca iyice düşünüp karar verdikten sonra ve bazı şartlara dikkat ederek boşaması gerekmektedir. İslâm Dini, öncelik olarak aile birliğinin muhafazası için birçok uygulama ortaya koymuştur. Ancak bunun mümkün olmadığı durumlarda son çare olarak baş vurulan boşanma ile tarafları huzursuz ve sıkıntılı bir hayata mahkûm

¹³³Hasan Ali Görgülü, "Cahiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslam'ın Boşanmada Örfi İtibar Etmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1999), 112-113.

¹³⁴ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/414; İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm*, 8/142; Yazır, *Hak Dini Ku'ran Dili*, 8/102.

¹³⁵ et-Talâk, 65/1.

etmemektedir. Asıl olan her türlü gayreti göstererek aileyi bir arada tutmaktır. Ancak bunun artık mümkün olmadığı durumlarda boşanma da helaldir.

Yine *إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ* âyeti boşama yetkisinin erkeğe ait olduğunu gösterir.¹³⁶ Ayrıca Bakara Sûresi'nin 228, 229 ve 231. âyetlerini de buna delil gösterebiliriz. Ancak erkek bu yetkisini kullanırken belli bir sisteme göre hareket etmek zorundadır. Yani içerisinde cinsel birleşmenin olmadığı temizlik döneminde ve bir talâk vermek suretiyle gerçekleştirmesi gerekmektedir. Boşama yetkisinin erkeğe ait olduğuna dair ittifak vardır.

Erkeğin boşamaya ehil olmasını veya bu yetkisini kullanabilmesini engelleyen birtakım sebepler vardır. Küçüklük, bunaklık, innet gibi kişinin kendi elinde olmayan sebeplerle olabildiği gibi, sarhoşluk, ikrah (zorlama) gibi kendi iradesi veya başkalarının etkisi ile oluşan bazı durumlar da erkeğin bu yetkiyi kullanmasına engel teşkil etmektedir.¹³⁷

Boşama yetkisinin prensip olarak erkeğe verilmesi ile ilgili ihtilaf yoktur. Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde de bu şekilde düzenlenmiştir.¹³⁸ Ancak kadının boşama yetkisine sahip olması (tefvîzu't-talâk) konusunda Zâhiriler farklı görüş belirtmişlerdir. Cumhura göre erkek karısına boşama yetkisi verebilir. İbn Hazm'a göre, bu âyetle boşama yetkisi erkeğe verilmiştir. Bundan dolayı âyete muhalif olarak kadının böyle bir boşama yetkisine sahip olamayacağını söylemiştir.¹³⁹

Her ne kadar boşama yetkisi erkeğe verilse de koca bu konuda istediği gibi hareket etme hakkına sahip değildir. Her şeyin usulünce olması gerekmektedir. Aksi takdirde sorumluluk yerine getirilmemiş olur. Tabi bu yetkinin kocaya verilmesinde de bildiğimiz veya bilmediğimiz birtakım hikmetler vardır. (Bu konuya birinci bölümde "boşama yetkisi" başlığında değinilmiştir.)

¹³⁶ Yazır, *Hak Dini Ku'ran Dili*, 8/104.

¹³⁷ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/193-194; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/364-365.

¹³⁸ H.A.K. Madde, 102: "*Talâkın ehli mükellef olan zevcedir.*"

¹³⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 13/480; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1403/1983), 2/241; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/414.

2.1.1. Talak Sayısı ve Aynı Anda Üç Talâkın Verilmesi

Boşama belli sayıyla sınırlandırılmıştır.

فَإِذَا بَلَغَ أَجْلُهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

"Sürelerinin sonuna ulaştıkları zaman ya onları uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın..."¹⁴⁰

Âyette iddeti bitmesine yakın kadının tutulmasından bahsederek talâk hakkının tamamen bitmediğini anlıyoruz. Ancak üç talak hakkını tamamlamış olanlar için tutma durumu olmayacaktır. Talâk sayısının ne kadar olacağı ile ilgili Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur:

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ

"Boşama iki defadır..."¹⁴¹

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ

"İkinci boşama hakkını kullandıktan sonra koca eşini bir daha boşarsa, kadın (kendisini boşayan kişiden) başka bir koca ile evlenmedikçe (gerçek bir evlilik yapmadıkça) ona (boşayan kocasına) helâl olmaz."¹⁴²

Bakara Sûresi'nin 229. âyetinde boşamanın iki defa olduğundan bahseder. Bundan kastedilen, tekrar evlilik hayatına geri dönülebilen boşama sayısıdır. Bakara Sûresi'nin 230. Âyetinde üçüncü boşama hakkı kullanıldığında normal evlilik hayatına dönme imkânı ortadan kalkmaktadır. Kadının üçüncü boşamadan sonra ilk kocasıyla tekrar evlenebilmesi için başka biriyle sahih bir evlilik yapmış olması ve zifafın gerçekleşmiş olması gerekir. Hz. Aişe'den gelen bir rivâyette: Hz. Peygamber (as.)'e kocası tarafından üç defa boşanmış kadın, başkasıyla evlilik yapmış ve ondan da boşanmış ise ilk eşine helal olur mu diye sorulmuş. Peygamber (as.) şöyle buyurmuştur: "Kişinin üçüncü kez boşadığı karısı başkasıyla evlenip, evlendiği

¹⁴⁰ et-Talâk, 65/2.

¹⁴¹ el-Bakara, 2/229.

¹⁴² el-Bakara, 2/230.

kocasının balcağından tatmadıkça, sonra evlendiği koca da onun balcağından tatmadıkça ilk eşine helal olmaz."¹⁴³

Boşama sayısının da bu şekilde sınırlandırılmasının birtakım sebepleri ve hikmetleri vardır. En başta boşama olayının istismar edilmesi önlenmiş olur. Çünkü bütün boşama haklarını kullanan kişi eşiyile tekrar evlilik yapamayacağını bilir ve ona göre hareket eder. Bu sayede de kadının sürekli boşamaya maruz kalarak zarar görmesi önlenmiş olur.

Talâk sayısı hür kadınlar için üç, câriyeler için ise ikidir. Zâhirilere göre ise, hür ve köle için talâk sayısı eşittir.¹⁴⁴ Bu sayının belirlenmesinde kadının durumu esas alınır. Yani kocanın hür veya köle olması bu sayıda etki etmez. Ancak İmam Şâfi'ye göre, talâkte erkeğin hür veya köle olmasına bakılarak boşama sayısı belirlenir.¹⁴⁵

Kişi üç talak hakkını şu şekillerde kullanır:

- 1) Bir seferde üç talâkı gerçekleştirir. "Seni üç talâkla boşadım." gibi bir ifade ile.
- 2) Önce iki talâk kullanır, sonra iddet içerisinde bir talâk daha kullanarak gerçekleştirir.
- 3) Önce bir talâk kullanır, sonra iddet içerisinde tek seferde veya ayrı ayrı iki talâk kullanır.
- 4) Önce bir veya iki talâk kullanır, sonra nikâh tazelemenin ardından bir talâk daha kullanır.
- 5) Önce bir talâk kullanır, sonra nikâh tazelemenin ardından aynı anda veya ayrı ayrı iki talâk gerçekleştirir.

¹⁴³ Buhârî, "Talâk", 7 (5257); Ebu Dâvud, "Talâk", 49 (2309).

¹⁴⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/61-62; Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/202-204.

¹⁴⁵ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/40.

6) Birbiri ardınca üç ayrı sözle üç talâk gerçekleştirir. “Seni boşadım. Seni boşadım. Seni boşadım.” gibi.¹⁴⁶

Kişi cimâ ettiği eşine, 'talâk-ı sünnî ile üç talâkla boş ol' derse, her temizlik döneminde bir talâk gerçekleşmiş olur. Yani üç temizlik zamanında üç talâk gerçekleşmiş olur. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre, 'üç talâkla boş ol' sözüyle talâkın hepsinin gerçekleşmesine niyet ettiyse, bu durumda niyet geçerli olur.¹⁴⁷

İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre, aynı anda veya aynı temizlik süresi içinde yapılan üç talâk geçerlidir. Yani bütün boşama hakları kullanılmıştır. Hz. Ali, İbn Mes'ud, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Zeydiyye mezhebi, İbn İshak, İbn Teymiyye, İbn Kayyim ve Zâhirilere göre aynı anda ve aynı temizlik süresi içinde yapılan üç talâk bir talâk sayılır. Şia-İmamiyye hukukçularına göre bu şekilde yapılan talâk sünnete aykırı olduğu için geçerliliği yoktur.¹⁴⁸ Said b. el-Müseyyeb ve tabiinden bir gruptan gelen rivâyetlerde de aynı anda verilen üç talâk sünnete aykırı olduğu için boşama gerçekleşmiş olmaz.¹⁴⁹

Peygamberimiz (s.a.v.), Hz. Ebû Bekir döneminde ve Hz. Ömer'in hilâfetinin ilk iki senesinde bir seferde yapılan üç talâk bir talâk sayılmaktaydı. Sonra Hz. Ömer bu hakkın kötüye kullanıldığını görünce, bir defada yapılan üç talâkı geçerli saymıştır. Hz. Ömer bu hükmü verirken, o anki mevcut şartları dikkate alarak ve toplumun yararını gözeterek böyle bir uygulama başlatmıştır. O dönemde bu uygulama toplumun büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir.¹⁵⁰

Bir seferde üç talâk hakkının kullanılması ve geçerli sayılması Hz. Ömer döneminde uygun ve normal karşılanmıştır. Bunun sabit bir hüküm olarak görülmesi ise daha sonraları birtakım problemlere yol açmıştır. O dönemde bu şekilde yapılan boşamayı geçerli sayanlar da, aslında bu durumu dini bakımdan uygun bulmamışlar,

¹⁴⁶ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/203.

¹⁴⁷ Halebî, *Mültekâ*, 2/10.

¹⁴⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/61; Ahmed b.Teymiyye, *Mecmû'u'l fetâvâ* (Medine, Mücemmeu'l-Melikin Fahdin li-Tabâati'l-Mushafi'l-Şerif, 1425/2004), 33/7-8; Apaydın vd., *İlmihâl*, 2/218.

¹⁴⁹ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l Kur'an*, 21/33.

¹⁵⁰ Acar, “Talâk”, *DİA*, 39/496-500.

sadece o dönemde bir yetkinin kullanılması sonucu olarak ortaya çıkan bir yaptırım şeklinde görmüşlerdir.¹⁵¹

Bu görüşler ışığından hareketle diyebiliriz ki bu tür uygulamalar toplumun içinde bulunduğu durum dikkate alınarak, o dönemin devlet otoritesi tarafından şekillenmiştir. Hz. Ömer (r.a.)'in bunu üç talâk olarak sayması da dini hassasiyetinden ileri gelmektedir. Yoksa dinen var olan hükmü değiştirip kendi reyine göre hüküm vermemiştir. Ancak daha sonra gelen âlimler de onun koyduğu bu hükmü aynen uygulayıp devam ettirmişlerdir. Bu yaklaşım hükmün asla vazgeçilmez ve asla değiştirilmez bir kural olarak uygulanmasına sebep olmuştur. Hâlbuki o dönemde var olan toplum yapısı bugün aynı olmayabilir. Bu durumda dinin asli kaynaklarından kesin olarak bilinenler dışındaki uygulamalar toplumun içinde bulunduğu duruma göre devlet otoritesi tarafından bazı geçici uygulamalar belirlenebilir. Günümüz şartlarına baktığımızda bir anda yapılan üç talâkın, üç talâk hakkını da kullanmış sayılması birtakım problemlere sebebiyet verebilir. Dinimiz aile bütünlüğünü korumaya önem vermektedir. Burada da aileyi kurtarma noktasında dini hassasiyetten uzaklaşmadan aile bütünlüğünü korumaya yönelik hareket etmek önemlidir. Meselâ, dinin gerekleri noktasında yeterli bilgi ve birikimi olmayan insanların bilmeden çok rahat bir şekilde aynı anda veya sıklıkla boşama kelimesini ağızlarına alabildikleri görülmektedir. Bu durumda üç talâk sayıldığı zaman birçok ailenin ayrılığına ve dağılmasına sebebiyet verilmiş olur. Hâlbuki evlenmeyi ve nikâhlanmayı önceleyen dinimiz, boşamayı son çare olarak görmüş ve bunu bir takım kural ve kaidelere bağlamıştır. Bu şekilde düşünme maksadımız dini hassasiyeti olmayanlara imkân tanımak değil, ailenin bir anda dağılıp yok olmasının önüne geçmektir. Müslümanların dinin gereklerini iyi bilip ona göre bir anlayış ve hayat prensibi oluşturmaları gerekir.

2.1.2. Talâkta Şahit Bulundurma

2.1.1.1. Kur'ân'da Talâkta Şahitlik

Bu konuda Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur:

¹⁵¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/386.

فَإِذَا بَلَغَ الْأَجْلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَ يُؤْخَذُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا

"Sürelerinin sonuna ulaştıkları zaman ya onları uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın; içinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun ve şahitliği Allah için özenle yerine getirin. İşte Allah'a ve âhiret gününe inananlara öğütlenen budur. Kim Allah'tan gereği gibi korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu gösterir."¹⁵²

Bu âyette, talâkta veya ric'atta iki şahit tutmakla ilgili bir emir vardır. Her ikisi içinde iki şahit gerekli diyenler vardır.¹⁵³ Kâsımî'ye (1866-1914) göre de hem talâkta hem ric'atta şahit göstermenin vacip olduğudur. Bunun aksini gösteren bir delil yoktur.¹⁵⁴

Süddi (ö.127/745), İbn Abbas ve Atâ'ya (ö. 114/732) göre, zevcesini bir veya iki talâkla boşayan kişi, iddet bitmeden dönüş yapmak isterse veya iddeti bitirdikten sonra boşamak isterse iki kişiyi şahit tutması gerekir.¹⁵⁵

İbn Cüreyc (ö. 150/767) şöyle dedi: Atâ: "*İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun.*"(et-Talâk, 65/2) âyeti ile ilgili şöyle demiştir: "*Nikâhta, boşamada veya boşamadan dönmede herhangi bir mazeret olmadıkça, ancak adalet sahibi şahitlerin şahitliği olursa caiz olur.*"¹⁵⁶

Abdurrezzâk (ö. 211/826-827), Abd b. Humeyd (ö. 249/863-64) ve Atâ'ya (ö. 114/732) göre hem nikâhta hem talâkta hem de ricâ'tta şahidin gerekli olduğudur.¹⁵⁷

Bazı tefsirlerde, Allah (c.c.)'ın şahitliği emretmekteki sebebi olarak, dönme veya ayrılma durumunda tarafların herhangi bir sıkıntı yaşamayıp, hak kaybına

¹⁵² Talâk Sûresi, 65/2.

¹⁵³ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmî'l Kur'an*, 21/40.

¹⁵⁴ Muhammed Cemâleddin el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî (Mehâsinüt-te'vîl)* (Beyrût: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 9/255.

¹⁵⁵ Taberî, *Taberî tefsîri*, 8/328; Muhammed Zâhid el-Kevserî, *el-İşfâk alâ ahkâmî'l-talâk* (by.: Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâsi, 1415/1994), 81.

¹⁵⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm*, 8/145.

¹⁵⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, tahk. Muhammed es-Sâdık Kımhâvî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1992), 5/350; Celâleddîn es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*, tahk. Abdullah b. Abdul Muhsin et-Terekî (Kâhire: ed-Dirâsetü'l-Arabiyyetü'l-İslâmiyye, 1424/2003), 14/536.

uğramadan gerçekleşmesidir. Bu yüzden şahitlik konusunu farz veya vacip olarak değerlendirmekten ziyade mendub olması gerektiği ifade edilir.

Elmalılı (ö. 1942), Şia'nın görüşüne itiraz ederek, burada şahit bulundurma âyetin zahirine göre boşama esnasında değildir. İddetin bitmesi neticesinde, ayrılma veya tutma konusunda olmasının daha doğru olacağını ifade etmektedir. Şayet boşama esnasında şart olsaydı Talâk Sûresi'nin birinci âyetindeki فَطَّلِقُوهُنَّ "Onları boşayın" kelimesine bağlanması ve "iddeti sayın" kısmından önce gelmesi gerektiğini söylemiştir. فَطَّلِقُوهُنَّ Kelimesine bağlandığını iddia etmenin âyetin zahirine göre makul bir yönü yoktur. Şayet böyle kabul edilirse, bu durumda tutma veya ayrılma muhayyerliğini de ortadan kaldırmış olurdu. Şahit tutmak, ayrılma veya tutma konusunda da sıhhat şartı olarak değerlendirildiğinde sahih kabul edilen talâkı hükümsüz bırakma gibi bir durumun ortaya çıkabileceğini vurgulamaktadır.¹⁵⁸

2.1.1.2. Hadislerde Talâkta Şahitlik

Şahidin gerekliliğiyle ilgili şu rivâyet yer almaktadır: "İmran b. Husayn'e karısını boşayıp sonra (dönmek için) onunla cinsî münasebette bulunan ve ne onu boşadığını ne de ona döndüğünü şahitlendirmeyen bir kimse hakkında sorulmuş, İmran: "Sen eşini Peygamber (as.)'in sünnetine aykırı olarak boşamışsın ve sünnete aykırı olarak ona dönmüşsün. Onunla boşandığına da kendisine döndüğüne de şahit tut ve haddi aşma" diye cevap vermiştir."¹⁵⁹

Yukarıdaki rivâyetin dışında dolaylı olarak şahitliğin istendiği durumlar da vardır. Bunlar genelde çıkan problemleri çözmek için boşanmanın ispatına yönelik uygulamalardır. Örneğin, Hz. Peygamber (as.)'in şöyle dediği rivâyet edilir: "Bir kadın kocasının kendisini boşadığını iddia etse ve buna dair bir şahit getirirse, adam boşamadığına yemin etse, şahidin şahitliği geçersiz olur. Şayet adam yemin etmekten kaçınırsa bu durum ikinci şahit olarak değerlendirilir ve talâk gerçekleşmiş olur."¹⁶⁰

2.1.1.3. Fıkıh Literatüründe Talâkta Şahitlik

¹⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Ku'ran Dili*, 8/113-114.

¹⁵⁹ İbn Mâce, *Sünen*, "Talâk", 5 (2025); Ebu Dâvud, "Talâk", 5 (2186).

¹⁶⁰ İbn Mâce, "Talâk", 12 (2038).

Ebû Hanife'ye göre talâkta şahit bulundurmak mendub olarak kabul edilmiştir. Buradaki emir siygasını da alışverişle ilgili Bakara Sûresi'nin 282. âyetinde geçen, وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ "...alış-veriş yaptığınızda şahit tutun..." âyetine kıyaslamıştır. İmam Şafî'ye göre ise talâkta şahit tutmak mendub, dönüşte şahit tutma ise vaciptir. İmam Mâlik de bu görüştedir.¹⁶¹

Müdevvene'de, boşamada şahitlikle ilgili ve boşamanın ispatına yönelik ve sorunları çözmesi ile ilgili birçok olay anlatılmaktadır. Ancak talâkta şahit göstermenin hükmü ile ilgili herhangi bir görüş belirtilmemiştir.¹⁶²

Cumhura göre, şahitsiz yapılan boşama geçerlidir. Şia'nın İmâmiyye ve İsmâiliyye kollarına göre iki adil şahidin huzurunda yapılmayan boşamalar geçerli değildir.¹⁶³

İbn Hazm'a göre, talâkta şahit bulundurulması gereklidir. Buna aykırı davranmanın Allah'ın koyduğu sınırları aşmak olduğunu ifade eder. Bu konuda Hz. Peygamber (as)'in: "*Bizim emrimize uygun olmadan yapılan her iş merduddur.*" hadisini delil gösterir.¹⁶⁴

Fakihlerin çoğunluğu boşanmada iki şahit olmasını mendub olarak değerlendirmişlerdir. Bazı fakihler ise bunu emir olarak değerlendirmişlerdir. Bu durumun emir olarak değerlendirilmesi neticesinde birçok problemleri çözeceği ve ani boşamaları önleyeceği düşünülmüştür.¹⁶⁵ Talâkta şahit tutmanın mendub olduğu konusunda mezhebi bir icmâdan belki söz edilebilir, ancak şahitliğin gerekli olduğunu ifade edenlerin olduğu da göz önüne alındığında genel manada, mendub olma konusunda bir icmâdan söz edilemeyeceğinden bahsedilmiştir.¹⁶⁶

¹⁶¹ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 5/350-351; es-Serahsî, *Kitâbu'l mabsût*, 6/19-20; Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l Kur'an*, 21/40.

¹⁶² Sahnûn b. Saîd et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü 'l-kübrâ* (Beyrût: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 2/91-94.

¹⁶³ Ebu'l-Kâsım Necmüddîn Câfer b. el-Hasen Hillî, *Muhtasarü'n Nâfiû fi fikhî 'l-İmâmiyye* (Beyrût: Dâru'l-Advâ, 1405/1985), 222; Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'an*, tahk. Ahmed Habib, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), 10/32; Ebû Zehra, *Ahvâli 'ş-şahiyye*, 368; Karaman, *İslam Hukuku*, 1/365.

¹⁶⁴ Müslim, "Akdiye", 17,18 (1718); İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 14/47.

¹⁶⁵ Karaman vd., "Talâk", 632.

¹⁶⁶ Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, 2/222.

Günümüz âlimlerinden Muhammed Ebû Zehra, Abdurrahman es-Sâbûnî, Ahmed Muhammed Şâkir gibi âlimler talâkta şahitliğin gerekli olduğunu savunurlar. Tarafların menfaati ve hakların korunması açısından bunun gerekli olduğu ifade edilir.¹⁶⁷ Ebû Zehra, bu konuda şahitliğin önemini ortaya koymak için, “Şayet bize imkân verilseydi, boşanmanın geçerli olması için iki adil şâhidin hazır bulundurulmasını şart koşan Şîâ'nın görüşünü tercih ederdik” demiştir.¹⁶⁸

Atay, talâkta şahit gösterilmesi gerektiğini ifade eder. Bu konuda rivâyet bulunmadığı düşüncesiyle şöyle izah etmektedir: Bu durum âyetin açık anlamını görmezden gelmemeye sevk etmemeli, o dönemde henüz tam bir hukuk sistemi olmadığından meseleler dini hüküm olarak değerlendirilirdi. Şahit gösterme ile ilgili o dönemdeki örfe bir sorun olmadığından, olduğu zaman da Hz. Peygamber'in huzurunda çözümlendiğinden bu konuda şahitliğin gereği ile ilgili bir bilgi gelmemektedir. Nikâhta şahit göstermenin hadisle sabit olması ve vucûbiyetine hükmedilmesi mümkün iken, hakkında açık âyet bulunan ve aksine bir rivâyet de bulunmayan talâk konusunda şahitliğin vucûbiyetine herhangi bir engel de yoktur.¹⁶⁹

Yukarıda bir kısmına değindiğimiz gerek tefsir kaynaklarında gerek hadis kaynaklarında gerekse klasik ve çağdaş fıkıh-i kaynaklarda boşanmada şahitliğin gerekliliğiyle ilgili çok sayıda görüşler vardır. İslâm hukukunda birçok hukuki muamelede şahit göstermek zorunlu görülmektedir. İslâm aile hukuku gibi önemli bir konuda nikâhta şahit göstermek nasıl şart görülüyorsa, aynı durumun boşanma konusunda da geçerli olması hakların korunması açısından daha uygun gözükmektedir. Talâk Sûresi'nde boşamayla ilgili gerekli birtakım kurallar koyulması ardından şahitlerle bunun ispat edilmesinin istenmesi de konunun önemini ortaya koymaktadır.

Talâk konusunun devletin gözetimi altında ve koyduğu kurallar çerçevesinde olduğu konusunda bazı âyet ve hadisler delil olarak gösterilir. Örneğin, bazı görüşlere göre Talâk sûresinin 1. âyetinde geçen "iddeti sayın" ifadesinin muhatabı

¹⁶⁷ Muhammed Ebû Zehra, *Ahvâli's-şahsiyye* (Kâhire: Dâru'l-fikri'l arabî, 1377/1957), 369; Acar, “Talâk”, *DİA*, 39/496-500.

¹⁶⁸ Ebû Zehra, *Ahvâli's-şahsiyye*, 369.

¹⁶⁹ Hüseyin Atay, *İslâm Hukuk Felsefesi* (Abdolvahhâb Hallâf'ın *İlmu usûli'l fikh tercümesi*'ne yazılan giriş) (Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), 11-12.

hâkimlerdir. Çünkü yetkili merciler tarafından iddetin başlangıcı ve sonunun tespit edilmesi neticesinde yeni bir evlilik yapılabileceği öne sürülmüştür. Yine Nisâ sûresi 35. âyetinde taraflardan hakem tayin edilmesinin de hâkimler tarafından olacağı ifade edilir. Abdullah b. Ömer (r.a.) ile ilgili rivâyet dikkate alındığında Peygamber (as.)'in bu duruma müdahale ettiği görülmektedir. Hz. Peygamber (as.), hem peygamber olması açısından hem de devlet başkanı olması yönüyle İslâm dininin ortaya koyduğu kurallara uymayanlara yönelik müdahalede bulunduğu görülür. Hz. Peygamber (as.) bir devlet başkanı yönüyle düşünülecek olursa bu konudaki uyarıların ve uygulamaların devlet tarafından kontrol ve takibinin sağlandığı anlamında olabileceği ifade edilmiştir. Bid'i talâkı geçersiz sayanlar hem Hz. Peygamber (as.)'in İslâm dininin kaidelerine uymayan boşamaları geçersiz saymasını hem de İbn Ömer (r.a.)'in hadisinde yine usulüne uygun olmayan boşamaya Hz. Peygamber (as.)'in müdahale etmesini (boşama gerçekleşmiş sayılsa bile) yanlış uygulamalara otorite tarafından müdahale edildiğini ifade etmektedirler. Burada devletin yetkisi ile şer'i hukuka uygun olmayan bir uygulamaya müdahale etme veya onu iptal etme hakkı olduğu söylenebilir. Dalgın'a göre, Hz. Ömer (r.a.) döneminde aynı anda verilen üç talâkın üç talâk olarak kabul edilmesinin sünnete aykırı olmadığı veya önceki sünnetleri neshetmediği, ancak devletin bu manada düzenleme getirme yetkisinin olduğunu gösterir. Hz. Peygamber (as.) döneminde hem üç talâkın bir talâk sayıldığına dair, hem de üç talâkın üç talak sayıldığına dair rivâyetler olduğunu ifade eder. Bu durumda devlet otoritesi tarafından o anki maslahat gözetilerek hukuki bir kural olarak konulmuştur. Hz. Ömer de burada sünnete muhalif hareket etmemiş otoritesini kullanarak bir maslahat görmesi hasebiyle böyle bir hüküm ortaya koymuştur. Şimdi de aynı anda verilen üç talâkın bir talâk olarak kabul edilmesi de aynı şekilde sünnete aykırı olarak değil, bir maslahat şeklinde devlet otoritesinin belirlemesiyle olduğu şeklinde değerlendirmek gerektiği ifade edilmektedir.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Acar, "Talâk", *DİA*, 39/496-500; Geniş değerlendirme için: Dalgın, "Boşanma ile ilgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım ve Yorumlar", 46/293-301; Cemil Liv, "İslâm Aile Hukukunda Boşama Yetkisinin Kullanım Şekline Devletin Müdahalesi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (Güz 2020), 575-579.

Hukûk-i Aile Kararnâmesi'nin 110 ve 131. maddesine göre boşamanın tescili şartı getirilmiştir.¹⁷¹ Burada da tarafların herhangi bir hak kaybına uğramamaları için boşamanın tescil edilmesi kuralına ihtiyaç duyulmuştur.

Eskiden küçük toplumlarda boşanmanın bilinebileceği, ancak günümüz toplumunda daha kalabalık insan topluluklarından dolayı kimin boşanmış olduğunun bilinmesi ve herhangi bir karışıklığa sebebiyet vermemesi açısından tescil edilme gereği duyulmakta olduğu söylenir.¹⁷²

Talâktan sonra geri dönüş veya ayrılıkta iki şahit bulundurmak önemlidir. Çünkü şahitlerin olması her iki taraftan biri dönüşü veya ayrılığı inkâr ettiği zaman şahitler devreye girer ve işin doğruluğu ortaya çıkar. Örneğin dönüşle ilgili kadını mirastan mahrum bırakmak isteyen vefat eden erkeğin yakınları erkeğin hanımına döndüğünü inkâr edebilir. Tam tersi olarak kadın boşandığını inkâr ederek vefat eden kocasından miras alma düşüncesinde olabilir. Ancak şahitler olduğu zaman böyle bir şeye mahal kalmaz. Veya kadın dönüşü inkâr ederse yine şahitlerle dönüşün olduğu ispatlanmış olur. Şahitlerinde adalet sahibi ve kendilerine güvenilen akli başında kişiler olması önemlidir.¹⁷³

Talâkta şahit bulundurmanın gerekli olup olmaması ile ilgili değişik görüşler vardır. Cumhur şahitliği geçerlilik şartı olarak görmemekle birlikte şahit göstermenin önemi ile ilgili görüşler azımsanmayacak sayıdadır. Talâkta şahit göstermenin çıkacak problemlere ve haksızlıklara karşı tedbir açısından uygun ve güzel olacağı konusunda ihtilaf yoktur. Âyetin zahiride bunu ortaya koymaktadır. Ancak talâkın geçerliliği ve hükmü açısından farklılıklar olduğunu görmekteyiz. Hatta bazı fakihlerden farklı zamanlarda farklı görüşler ileri sürüldüğü olmuştur. Tabi bu görüşlerin Kur'an ve Sünnet bütünlüğünde ve toplumun içerisinde bulunduğu şartlar göz önüne alınarak ortaya konduğu bir gerçektir. İslâm âlimleri bu manada İslâm dininin genel prensipleri doğrultusunda hareket ederek sonuca varmışlardır. Tabi

¹⁷¹ H.A.K. Madde 110: "Zevcesini tatlik eden zevc keyfiyeti hâkime beyan etmeğe mecburdur."; Madde 131: "Mevadd-ı sâlife mücebince tefrika dair sâ-dır olan hüküm talâk-ı bâini tazammun eder ve keyfiyet ale'l-usul tescil edilir."

¹⁷² Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku* (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 1998), 108.

¹⁷³ er-Râzî, *Mefâtihu'l- Ğayb*, 30/34; Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l Kur'ân*, 21/40; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisî ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 8/3754.

bunu yaparken gerek tespit usulünden gerek eldeki bilgileri anlama farklılığından gerekse toplum yapısından dolayı ihtilaflar olmuştur. İslâm âlimleri tarafından ister mendub ister vâcip olarak değerlendirilsin, talâkta şahit tutmanın ilerde çıkabilecek problemleri çözme açısından ve tarafların haklarını koruma açısından çok önemli olduğu sonucunu ortaya koyduklarını görmekteyiz. Zaten Talâk Sûresi'nde geçen âyet de bunu açıkça göstermektedir. Hanefiler talâk esnasındaki şahitliği alışverişe kıyaslayarak mendub demiştir. Aslına bakarsak yine tarafların mahrumiyet ve sıkıntı yaşamamaları için alışveriş işlerinde de şahit bulundurmak çok önemli bir husustur.

Verilen hükümler, usul açısından ortaya konmaktadır. Ancak işin özü itibariyle Allah'ın insanlara emrettiği şeylerde birey, aile ve toplum açısından çok büyük hikmetler ve faydalar vardır. Geçmişte ve günümüzde resmi işlemlerin yerine getirilmesi açısından düşünüldüğünde şahit gösterilmeyen veya tescil edilmeyen durumlarda çok sayıda problemler ve haksızlıklar yaşanmıştır. Bundan sonra da yaşanma ihtimali yüksektir. Bunun önüne geçebilmek için erkeğin yaptığı boşama geçerlilik kazanmış olsa bile mutlaka tescil edilmesi gerektiği görüşünün günümüz şartlarını göz önüne aldığımız zaman çok önemli olduğunu düşünüyoruz. Tescilin de şahitler ile sağlanacağını belirtmek gerekir.

Şahitliğin nasıl yapılacağı hususunda Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: **وَأَقِيمُوا** *ve şahitliği de (herhangi bir dünya çıkarı veya haksızca bir tarafın aleyhine olacak şekilde değil) Allah (rızasını gözetmek) için yapın."* (et-Talâk, 65/2)

Benim yakınımı, arkadaşımı, bana çok faydası dokundu gibi sebeplerle şahitliğin çarpıtılmaması, sadece Allah'ın rızasını gözeterek doğru olan neyse o şekilde şahitlik yapılması istenmektedir. Allah (c.c.) kullarından bir şey yapmasını istediği zaman, onun en iyi ve en doğru şekilde yapılmasını ister. Kur'an'da şöyle buyrulmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَوْا أَوْ تُعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

"Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa adaleti ayakta tutan, Allah için şahitlik eden kimseler olun. İster zengin olsunlar ister

yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse nefsinize uyup adaletten sapmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan çekinirseniz şüphesiz Allah yaptığınız her şeyden haberdardır. ¹⁷⁴

Allah'a hiçbir şey gizli değildir. Şahitliği çarpıtmak belki geçici birtakım menfaatler elde etmemize sebep olabilir, ancak gerçeği insanlardan saklasak da Allah'tan saklayamayacağımızı bilmek lazımdır. ¹⁷⁵

2.1.3. Ric'atta Şahit Bulundurma

فَإِذَا بَلَغَ الْأَجَلُ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

"Sürelerinin sonuna ulaştıkları zaman ya onları uygun biçimde tutun..." ¹⁷⁶

Bu âyette ric'i boşama neticesinde erkeğin eşine dönebileceği belirtilmiştir. Geri dönüşün kadının iddetini uzatmak için zarar verme kastı olmadan, gerçek bir dönüş niyetiyle yerine getirilmesi gerekir. ¹⁷⁷

Kişinin ric'i talâkla boşadığı eşini iddet süresi içerisinde onun rızası olmasa bile geri alma hakkının olduğu konusunda İslâm âlimlerinin ittifak halinde oldukları görülür. Bu konuda Bakara sûresinin 228. âyeti delil gösterilmektedir:

وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا

"Eğer kocaları arayı düzeltmek istiyorlarsa geri alma hususunda daha fazla hak sahibidirler."

Dönüşün hangisiyle gerçekleşeceği konusunda mezhepler arasında farklı görüşler vardır. İmam Mâlik'e göre ric'i talâkta dönüş yapmak isteyen kişi niyetini ortaya koyması gerekir. Aksi takdirde dönüşü kastetmeden yapılan cinsel birleşme haram kabul edilir. Ebû Hanife'ye göre ise dönme niyeti olsun veya olmasın cinsel birleşme ile dönüş yapılmış olur. Çünkü ric'i talâk ile yapılan boşamada cinsel

¹⁷⁴ Nisâ Sûresi, 4/135.

¹⁷⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/159-160.

¹⁷⁶ et-Talâk, 65/2.

¹⁷⁷ Taberî, *Taberî tefsiri*, 2/37-38; Zemahşeri, *el-Keşşâf (Keşşaf tefsiri)*, çev. Necdet Çağıl vd. (İstanbul: T.Y.E.K.B. Yayınları, 2020), 6/770; Kurtûbî, Kurtûbî, *el-Câmi li ahkâmî'l Kur'ân*, 21/39; Bu konuda Bakara Sûresinin 31. âyetine de bakılabilir.

birleşme yasak değildir. Ahmed b. Hanbel'in bir görüşü de bu yöndedir. İmam Şâfi'ye göre kişi dönüşünü mutlaka sözle ifade etmesi gerekir. Sadece niyet veya cinsel birleşme dönüş sayılmaz. Ahmed b. Hanbel'in bir görüşü de böyledir.¹⁷⁸

Ric'atın gerçekleşebilmesi için iddetin bitmemiş olması gerekir.¹⁷⁹

Hanefilere göre, iddet bitmeden önce erkek karısına ric'at etmek isterse iki şahit tutması müstehaptır. Kişi eşini ister temizlik döneminde ister cinsel birleşmeden sonra isterse hayız döneminde bir defa boşasın iddet süresi içerisinde karısına geri dönüş hakkına sahiptir.¹⁸⁰ İbn Mes'ud ve Ammar b. Yasir'den gelen rivâyeti bu konuda delil olarak öne sürmüşlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Sevede (r. an-hâ)'yi "iddet bekle" sözüyle boşadı sonra da ona döndü. Hafsa (r. an-hâ)'yı da boşadı ve sonra cinsel birleşme ile ona döndü. İddet süresi ister uzun olsun ister kısa olsun iddet devam ettiği sürece karı ile koca arasında nikâh bağı devam eder. Alkame (r.a.)'nin karısını boşadığı, karısının on yedi ay âdet görmediği, sonra öldüğü ve İbn Mes'ud (r.a.)'un Alkame'yi karısına mirasçı yapıp, "Doğrusu Allah-ü Teâlâ onun mirasını sana sakladı." diye rivâyet edilmiştir. Kadını elde tutmanın nikâhı devam ettirme olduğunu, bu durumda şahit tutmanın zorunlu olmadığını söylerler. Elde tutmada kadının rızasının dahi alınmadan gerçekleşebileceğini ifade etmişlerdir. Bu konuda Bakara Sûresi'nin 228. âyetini delil gösterirler:

وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا

"...Eğer eşler arayı düzeltmeyi istiyorlarsa kocaları, onları kendilerine geri alma konusunda başkalarından daha fazla hak sahibidirler..."

Yine Talâk Sûresi'nin 2. âyetinde ayrılmak ile tutmak birlikte zikredilmiş, ondan sonra şahit tutulması istenmiştir. Bu durumda talâkta şahit bulundurmanın müstehab olduğu gibi dönüş için de şahit bulundurmanın müstehab olacağı ifade edilmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁸ Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, tahk. Muhammed Zuhaylî (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1417/1996), 4/376; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/85; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/559-560.

¹⁷⁹ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/19.

¹⁸⁰ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/19.

¹⁸¹ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/19; Merginânî, *el-Hidâye*, 2/98; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/460.

İmran b. Husayn (ö. 52/672) hadisinde dönüş için de şahidin gerekliliği vurgulanmaktadır.¹⁸²

İmam Şâfiî'den gelen iki görüşten birine göre âyetin zâhiri bunu gerektirdiği için ric'atta şahit tutmak zorunludur. İmam Mâlik de aynı görüştedir.¹⁸³ İmam Mâlik'e göre, her ne kadar şahitsiz dönüş yapılsa da dönüş yaptıktan sonra şahit göstermek gerekiyor. Aksi takdirde bu durumda kadın isterse dönüş yapmayabilir.¹⁸⁴ Serahsî İmam Mâlik'in nikâhta şahidi şart koşmayıp ric'atta şart koşmasını eleştirmektedir.¹⁸⁵ İmam Şâfiî'nin yeni görüşüne göre ric'atta şahit tutmak şart değildir.¹⁸⁶ Bilmen'e göre, şahitsiz ric'at geçerli olmakla birlikte mendub olanı terk ettiği için hata edilmiş olur.¹⁸⁷

Ahmed b. Hanbel'den ric'atta şahidin gerekli olması veya olmaması ile ilgili iki görüş vardır.¹⁸⁸ İbn Teymiyye şahit göstermenin ric'at için olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁹ İbn Hazm'a göre ric'atta şahit göstermek vâciptir.¹⁹⁰ İmâmiyye'ye göre ric'atta şahit bulundurma müstehaptır.¹⁹¹ Caferiler'e göre de ric'atta şahit bulundurmamak mendubdur.¹⁹²

Türcan, bu konudaki değerlendirmelerinde âyetin zahirine uygun olarak talâk ve ric'atta şahit tutmanın farklı olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ifade eder. Şayet talâkta şahit gerekli ise ric'atta da şahit gerekli olmalıdır.¹⁹³

Görüldüğü gibi ric'atın gerçekleşmesi ile ilgili ihtilaf olmamakla birlikte nasıl gerçekleşeceği konusunda farklı görüşler vardır. Her bir görüşün kendine göre bir

¹⁸² İbn Mâce, "Talâk", 5 (2025); Ebû Dâvûd, "Talâk", 5 (2186).

¹⁸³ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, tahk. Rif'at Fevzî Abdu'l Muttalib (Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 1422/2001), 6/623; eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 4/377-378; es-Serahsî, *Kitâbu'l mabsût*, 6/19.

¹⁸⁴ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/232.

¹⁸⁵ bkz. es-Serahsî, *Kitâbu'l mabsût*, 6/19.

¹⁸⁶ eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/440.

¹⁸⁷ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/233.

¹⁸⁸ Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Mukni'*, terc. Abdulkâdir el-Arnâvûd (Cidde, Mektebetü's-Süvâdî, 1421/2000), 357.

¹⁸⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l fetâvâ*, 33/33-35.

¹⁹⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 14/47.

¹⁹¹ Hillî, *Muhtasarü'n Nâfi*, 223.

¹⁹² et-Tûsî, *et-Tibyân*, 10/32-33; İsmail Narin-Haşim Özdaş, "Talâkta Ric'at Bağlamında Kur'ân-ı Kerim'de belirtilen İlkeler", *Tokat İlmîyat Dergisi*, 8/2 (Aralık 2020), 700-701.

¹⁹³ Talip Türcan, "İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk) Şahit Bulundurma Zorunluluğu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1994), 264.

değerlendirme kriteri ve şekli vardır. Hatta bazı fakihlerden farklı iki görüş beyan edenler de olmaktadır. Kimisi sözle dönüşü şart koşarken kimisi niyeti bazısı da fiili yaklaşmayı yeterli görmektedir. Bazıları da şahit göstermenin gerekli olduğunu, bazıları gerekli olmasa da iyi olacağını ifade etmektedirler. Hükümler farklı olsa da genel kanaate göre şahit göstermenin önemli olduğudur. Günümüz âlimlerinin değerlendirmelerinde genelde tescil edilmesi açısından ve sıkıntı yaşanmaması için şahitliğin önemli ve gerekli olduğu hususunda beyanları olmaktadır. Bu manada tam bir ittifakın olmadığını görmekteyiz. Bize göre hüküm açısından bu kadar ihtilafın olduğu bir meselede en doğru olanın günümüz şartlarındaki maslahatı da gözeterek ve nasların genel prensiplerini göz ardı etmeden değerlendirip, taraflara zarar vermeyecek tarzda bir uygulamanın daha uygun olacağıdır. Çünkü dinimiz hem dünya hem de ahiret saadetini sağlamak üzere hükümlerini bina etmiştir. Bu tür hüküm konusunda tam uzlaşma sağlanamamış konularda verilecek hükümleri, içinde bulunulan toplumun gerçekleri ve dinin genel kaideleri gözetilerek değerlendirmek gerekiyor. Şunu ifade edebiliriz ki günümüz toplumunda talâkta olduğu gibi ric'atin şahitlerle desteklenmesi ve dönüşün tescillenmesi daha uygun olacaktır.

İnsanların aralarındaki hukuki meseleler veya hakları koruma noktasındaki durum resmi kayıtlar neticesinde sağlanmaktadır. Resmi kayda geçmeyen evlilik ve boşanmaların hukuken hiçbir hak ve dayanağı olmamaktadır. Bu durum da tarafların birbirlerine zarar verme veya hak kaybına uğramalarına sebebiyet verebilmektedir. Bundan dolayı diyâneten ric'atin tek taraflı olarak erkek tarafından şahitler olmadan gerçekleşebileceği söylene de dinin özüne uygun olması, karışıklığın önlenmesi ve hukuki birtakım işlemler açısından bu durumun resmi olarak tescil edilmesinin daha uygun olacağını düşünüyoruz. Şayet boşama durumunda şahitlerin zorunlu olduğunu ortaya koyarak bu durumu tescillendirme gereksinimi duyulmuşsa, aynı durumun ric'at hususunda da geçerli olması gerekir. Yasal düzenlemelerin de buna uygun yapılması önem arz etmektedir. Elbette burada şahit bulundurmaktan kastedilen aile bütünlüğünü bozacak tarzda hareket ederek işi çıkmaza sokmak değildir. Tam tersine tarafların haklarını korumaya yönelik bir tedbir şeklinde düşünebiliriz.

2.2. İDDET

Sözlükte, العدة "cemaat, kocaya yas günleri, muayyen, sayı, rakam, saymak, sayılan şeyin miktarı, adet"¹⁹⁴ gibi anlamlara gelir.

Fıkıh ıstılahında, "evliliğin, kocanın ölümü, boşanma ve fesih gibi sebeplerle sona ermesiyle birlikte kadının yeniden evlenebilmek için beklemek zorunda olduğu müddettir."¹⁹⁵

Cumhura göre ise, "kadının hamile olup olmadığının anlaşılması için, ibadet için veya ölen kocasına karşı acı ve üzüntüsünden dolayı beklediği müddettir. Beklemenin kendisidir."¹⁹⁶

Allah (c.c.) Kur'ân'da şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ

*"Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz Allah'a karşı gelmekten sakının."*¹⁹⁷

Bu âyetin nüzul sebebi olarak, Hz. Peygamber (as.)'in Hz. Hafsa'yı boşaması, İbn Ömer'in hanımını boşaması ve iddet ile ilgili kısım ensardan Yezid b. es-Seken'in kızı Esmâ'yı kocası boşadığı zaman iddet konusunda bir hüküm olmaması ve bu olay üzerine iddet hükmünün indiği bildirilmiştir.¹⁹⁸

الزَّيْنَةُ Zemahşeri'ye göre, genel olarak kadınlar için kullanılan cins isim olmakla birlikte âyetin devamında gelen "iddetleri içerisinde boşayın" kısmı ile geneli değil de kendileri ile birleşme olan ve hayız iddeti sayan kadınlar için ifade edildiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁹

¹⁹⁴ İbn Manzûr, "a-d-d", 9/76; Sarı, "a-d-d", 977; H. İbrahim Acar, "İddet", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2000), 21/466-471.

¹⁹⁵ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/368; Karaman, *İslam Hukuku*, 1/382). Acar, "İddet", *DİA*, 21/466-471.

¹⁹⁶ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/625.

¹⁹⁷ et-Talâk, 65/1.

¹⁹⁸ Geniş değerlendirme için bkz. Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l Kur'ân*, 21/28; İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm*, 8/142-143.

¹⁹⁹ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 6/768.

İddet içerisinde boşamaktan kastedilen, kadının hayızlı olmadığı ve içerisinde cinsel birleşmenin olmadığı boşamadır. Bunun delili olarak da İbn Ömer'in hanımını boşaması ile ilgili rivâyetlerdir.²⁰⁰ İddetleri içinde boşamanın usulünce yapılması onun sünnete uygun olduğunu gösterir.

وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ "...Ve iddeti sayın..."(et-Talâk, 65/1). İddetin süresini iyi hesaplamak gerektiği, hem iddetin bittiğini düşünüp acele etmemeli hem de iddetin süresini uzatıp da kadının evlenmesini geciktirmek maksadı ile zarar görmesine sebep olmamalı.²⁰¹

Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır:

وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا

"...Onlara zarar vermek ve haklarını yemek için nikâh altında tutmayın..."²⁰²

Bu âyetten de anlaşılacağı üzere kadına eziyet verme adına onu nikâh altında tutmamak gerekir. İddeti düzgün sayılmadığı zaman veya sünnete uygun boşama olmadığı zaman iddet saymada bir takım karışıklığa ve uzamaya sebep vereceğinden kadın bu manada da zarara uğramış olacaktır. Allah (c.c.) ortaya koyduğu hükmün doğru uygulanmasını ister ki hiç kimse zarara uğramasın.

İddeti saymak demekle emre muhatap olan kişi ile ilgili üç görüş vardır. Bazısı emre muhatabın koca olduğu, bazısı kadın olduğu, bazıları da bütün müslümanların olduğunu söylemişlerdir.²⁰³

İddeti iyi hesaplamanın, eşlerin tekrar evliliğe devam kararı almasında, boşamanın kesinleşmesinde ve kadına ona göre bir nafaka ödenmesi hususunda birçok faydasının olduğunu görürüz. Bu konulardaki belirsizliği gidermiş olur.²⁰⁴

وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ

²⁰⁰ Taberî, *Taberî tefsîri*, 8/324-325; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 6/764.

²⁰¹ Taberî, *Taberî tefsîri*, 8/326.

²⁰² Bakara Sûresi, 2/231.

²⁰³ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l Kur'an*, 21/34.

²⁰⁴ Yazır, *Hak Dini Ku'ran Dili*, 8/109.

"...Rabbınız Allah'a karşı gelmekten sakının..." (et-Talâk, 65/1).

Burada hem iddet içerisinde boşama ve iddeti sayma noktasında Allah'a karşı gelmekten sakınmanın gerekliliği vurgulanırken hem de âyetin devamında kadınların iddet süresi içinde dışarı çıkarılmaması ve çıkmamaları hususunda da Allah'tan sakınılması ve Allah'ın hükümlerine göre hareket edilmesi istenmektedir.²⁰⁵

Dinimiz talâk, fesih ve ölüm neticesinde de eşlere birtakım sorumluluklar yükleyerek belli kayıtlar getirmiştir. Boşamanın sünnete uygun (sünnî talâk) olması için iddet içerisinde olması gerektiğini daha önce açıklamıştık.

2.2.1. İddetin Hükümü

İddet, kitap, sünnet ve icmâ ile sabit olduğundan vâciptir. Kur'an'dan delilleri:

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler." (el-Bakara, 2/228)

"Sizden (erkeklerden) ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına dört ay on gün beklerler." (el-Bakara, 2/234)

"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar ile âdet görmeyenler hakkında tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır..." (et-Talâk, 65/4)

Sünnetten delillere örnek:

Resûlullah (as.) şöyle buyurmuştur: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadın için, herhangi bir ölü için üç geceden fazla yas tutmak helal olmaz. Ancak (ölen) kocası için tutacağı dört ay on gün (yas) hariç"*,²⁰⁶ Resûlullah (as.), Fatıma binti Kays'a Ümmü Mektum'un oğlunun evinde iddet beklemesini söylemiştir. Ümmet de vâcib olduğu konusunda icmâ etmiştir.²⁰⁷

²⁰⁵ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmî'l Kur'an*, 21/35; İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm*, 8/143.

²⁰⁶ Buhârî, "Talâk", 46-49; Ebu Dâvûd, "Talâk", 43,46.

²⁰⁷ Müslim, "Talâk", 36-54 (1480,1481); İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/193-194; Zuhaylî, *el-Fıkhul İslâmî*, 7/625-626.

Müslüman olmayan kadın için iddet gerekip gerekmeyeceği konusunda ihtilaf vardır. Hanefilere göre, Bir müslümanın nikâhında bulunan kitap ehlinde olan bir kadının iddet beklemesi vâciptir. Bunun dışında zimmî veya harbi müslüman olmayan kadına iddet vâcip değildir. Erkek müslüman olarak dar-ı İslâm'a gelir karısı da dar-ı harpte kalırsa kadın için iddet gerekmez. Cumhurun görüşüne göre, zimmî kadının kocası müslüman olsun veya olmasın iddet beklemesi vâciptir. Çünkü bu konudaki âyetler genele hitaptır.²⁰⁸

İddet süresi içerisinde kadın, kocası dışında hiç kimseyle evlilik yapamaz. Üstü kapalı da olsa vefat iddeti hariç hiç kimse evlilik teklifi yapamaz.²⁰⁹

Kadına iddetin vâcip olması için gerekli şartlar:

1) Sahih olan bir evlilik olması neticesinde birleşme veya halvet-i sahihanın olması. Ancak Şâfiiler halvet-i sahihadan dolayı iddeti gerekli görmezler. Delil olarak da şu âyeti gösterirler:

"Ey iman edenler! Mümin kadınlarla evlendikten sonra, onlara dokunmadan boşarsanız, onlar üzerinde sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Onlara bağışta bulunun ve güzellikle serbest bırakınız." (el-Ahzâb, 33/49).

2) Şüphe ile ilişki ve fâsid olan bir evlilikte birleşme olduktan sonra ayrılma durumunda. Mâlikî ve Hanbelîlere göre, zinâ edilen kadın için de iddet vâciptir. Bunu hamilelik oluşturan bir durum olduğundan şüpheli ilişki gibi değerlendirirler.

3) Birleşme olsun veya olmasın sahih bir evliliğin neticesinde kocanın ölmesi.²¹⁰

2.2.2. İddetin Başlama Tarihi

Boşanma iddeti boşanmayla, vefat iddeti ise ölüm gerçekleştiği anda başlar. Kadın bu durumları (boşanma ve ölüm) daha sonra öğrense de iddet süresi ilk andaki gibidir, sonradan öğrenmesi başlangıç tarihini değiştirmez. Fâsid nikâhtaki iddete

²⁰⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/626-627.

²⁰⁹ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/385.

²¹⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/628-630; Karaman, *İslam Hukuku*, 1/383.

gelince iki ihtimal vardır. Birincisi eşlerin ayrılma tarihinden başlar. İkincisi ise (cinsel birleşmenin gerçekleştiği durumda) cinsel ilişkiye karar verildiği andan itibaren başlar. İmam Züfer'e göre ise en son ilişkiye girildiği tarihten başlar.²¹¹

İddeti içerisinde başka evlilik yapan ve zifafa giren kadının bu evlilikten ayrılması sağlanır. Hanefilere göre, bu ayrılıkla birlikte birinci iddetle ikinci iddet birleşmiş olur. Kadın iddet beklemeye baştan başlar. Bu durumda hem yeniden başladığı iddetin içerisinde birinci iddeti tamamlamış olur hem de ikinci ayrılık için yeniden iddet beklemiş olur. Şâfiilere göre, bu durumda iki iddet birleşmez. Kadın birinci iddetini tamamlar ondan sonra ikinci iddeti beklemeye başlar. Ancak kadın hamile olur ve doğum yaparsa ittifakla her iki iddet doğumla birlikte bitmiş olur.²¹² Sahih nikâhla sabit olunabilen nesep fâsid nikâhla sabit olmaz. Yani iddet beklerken başka kişiyle evlenen kadın bir çocuk doğurursa, ilk kocasının ölümü veya boşamasından sonra iki seneden daha az bir zamanda ve ikinci kocayla nikâhından itibaren altı aydan daha az veya daha çok bir zamanda doğum olmuşsa, çocuğun nesebi ilk kocasından sabit olur. Ancak ölüm veya talâktan itibaren iki seneden daha çok zaman geçmişse ve ikinci nikâhtan da en az altı ay sonra doğum olmuşsa, çocuğun nesebi ikinci kocadan sabit olur. Ancak ölüm ve talâktan sonra iki yıl geçmiş, ikinci nikâhtan itibaren altı aydan daha az bir zamanda doğum olmuşsa, çocuğun nesebi hiçbirinden sabit olmaz.²¹³

Kişi üç talâkı her bir temizlik döneminde eşine dönüş yapmadan kullandığı zaman iddeti birinci talâk ile başlar. İmam Şâfiî'den gelen bir görüşe göre, böyle tekrarlanan talâкта iddet son boşamadan itibaren başlar.²¹⁴

Kişi eşini iddet içerisinde iki defa ayrı temizlik döneminde boşayıp sonra tekrar dönüş yapıp tekrar üçüncü kez boşarsa bu durumda iddet süresi tekrardan üç hayız süresi olarak başlar. Ancak böyle yapmak doğru bulunmamaktadır. Çünkü

²¹¹ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/140; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/307.

²¹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/237-238; Zuhaylî, *el-Fıkhul İslâmî*, 7/ 650-651; Esad Muhammed Said es-Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi (orj. el-Fıkhul-Hanefiyyu ve edilletuhû)*, çev. Halil Aldemir vd. (İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2009), 691.

²¹³ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/405

²¹⁴ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/8.

tekrar boşama niyetinde olan kişinin dönüş yaparak kadının iddet süresini uzatıp kadına zarar verme durumu vardır.²¹⁵

İddet kadının hamile olup olmadığının tespiti açısından önemli olduğundan başlama zamanının ve bitiş zamanının tespit edilmesi gerekir. Burada dikkat etmeyip gereksiz kısaltma yapmak caiz değilse de, iddet süresini gereksiz uzatmak da kadının yeniden evlenebilmesine engel olacağından caiz değildir.²¹⁶

2.2.3. İddetin Hikmetleri

1) Kadının ayrıldığı eşinden hamile olup olmadığının tespit edilmiş olması. Cahiliye döneminde iddet beklenmezdi. Kadın boşandıktan sonraki evliliğinde doğum yapınca çocuk en son boşandığı kocasından kabul edilirdi. Bu da birtakım sorunlara ve tartışmalara sebebiyet vermekteydi. Hâlbuki iddet olduğu zaman kadının hamile olup olmadığı da ortaya çıkacaktır. Bu durumda da herhangi bir karışıklık ve sorun çıkmayacak nesebin karışması da bu sayede önlenmiş olacaktır.

2) Ric'i talâkla kocaya, bir veya iki bâin talâkta her iki tarafa tekrardan düşünüp evlilik bağına devam ettirmek veya evliliği bitirmek için sağlıklı karar verme fırsatı sunar.

3) Kocasını ölen kadının kocasına vefasını ortaya koymasını ve hatırasına saygı duymasını sağlar. Kocasını ve akrabalarının haklarını korumuş olur.

4) İddet beklemek Allah'ın emrini yerine getirmek olduğu için, ibadet özelliği taşır.

5) Kadının zarara uğramasını önler. Hakkında olumsuz düşüncelere sebebiyet verecek düşüncelere engel olur.²¹⁷

Günümüzde hamileliğin olup olmadığının kesin olarak öğrenilebileceği bir dönemde artık hamile değilse iddet beklemeye de gerek yok gibi görüşler öne sürülmektedir. Ancak bu görüşler isabetli değildir. Çünkü iddet belki bir anlamda

²¹⁵ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/27-28.

²¹⁶ Taberî, *Taberî tefsîri*, 8/326.

²¹⁷ Bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/394; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/627-628; Karaman, *İslam Hukuku*, 1/382; Acar, "İddet", *DİA*, 21/466-471.

hamilelik olup olmadığının anlaşılması açısından önemlidir. Fakat bu iddet için tek neden olarak düşünülemez. İddet konusunda başka hikmetler de olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Yukarıda saydığımız hikmetlerin yanı sıra Allah'ın koyduğu hükümlerde bildiğimiz veya bilmediğimiz birçok hikmet vardır.

Normalde iddet beklemek kadına özgüdür. Ancak erkeğin bekleyeceği durumlar da vardır:

1) Erkek boşadığı eşinin iddeti bitmeden eşinin kız kardeşini, teyzesini veya halasını nikâhlayamaz.

2) Dört kadınla evli olan kişi bunlardan birisini boşadığı zaman boşadığı kadının iddeti bitmeden yeni bir eş alamaz.

3) Kişi hür olan karısını boşadıktan sonra iddeti bitmeden câriye ile evlenemez.

4) Başka bir kadınla evlenmek isteyen kişi evleneceği kadının iddeti devam ediyorsa bitmesini beklemesi gerekir.

5) Eşini üç talâkla boşayan daha sonra da onunla evlilik yapmak isteyen kişi, eşinin başkasıyla içinde zifafın gerçekleştiği normal bir evlilik yapması ve sonra boşanma veya kocanın ölmüş olması gerekir.

6) Bir kişi câriye satın alınca onunla birleşmesi için bir ay veya bir hayız süresi beklemesi gerekir. Bu beklemeye İslâm hukukunda "istibra" denir.

7) Başkasının hamile câriyesini satın alan kişi, doğum yapmadıkça onunla cimâ edemez.

8) Kişi, dâr-ı harpten dâr-ı İslâm'a gelen müslüman kadın hamile ise doğum yapmadan onunla evlenemez.

9) Kişi, dâr-ı harpten esir alınan kadın bir hayız veya bir ay süre geçirmediği onunkı cimâ yapamaz.

10) Kişi, zinâ etmiş kadını iddet beklemediği için nikâhına alabilir. Ancak hamile ise doğum olana kadar cimâ edemez.

11) Mürted olan veya ateşe tapan kadın müslüman oluncaya kadar onunla evlenmek caiz değildir.²¹⁸

2.2.4. Boşanan Kadınların İddeti

2.2.4.1. Hayız Gören Kadının İddeti

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."²¹⁹

فُرُوء kelimesi Arapça'da hem temizlik hem de ay hâli anlamına geldiği için, bu kelimenin hakkında aybaşı hâli mi yoksa temizlik hâli mi diye müçtehitler arasında ihtilaf vardır. Bazı âlimler bunu temizlik olarak değerlendirirken, bazıları ay hâli olarak değerlendirmişlerdir.²²⁰ Hayız anlamında olduğunu söyleyenlerden bazıları şunlardır: Ebu Bekir, Ömer, İbn Mes'ud, İbn Abbas, Muaz b. Cebel, Übey b. Ka'b, Ebu Musa el-Eş'ari, Said b. Müseyyeb, Alkame, Esved, Mücahid, Atâ, Tâvus, Said b. Cübeyr, Mekhul, Nehâî, Sevrî, Evzâî, Ebu Hanife ile ashabı ve bir rivâyete göre Ahmed b. Hanbel bu görüşü kabul etmektedir. Temizlik manasında değerlendirenlerin bazıları da şunlardır: Hz. Aişe, Zeyd b. Sabit ve Abdullah b. Ömer, Salim, Kasım, Urve, Süleyman b. Yesar, Ebu Bekir b. Abdurrahman, Zühri vd., İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve bir rivâyette Ahmed b. Hanbel.²²¹

Genel itibariyle Hanefilere göre فُرُوء kelimesi hayız manasındadır. Mâliki ve Şâfiîlerde ise temizlik manasındadır. Yani iddet, boşanan kadının üç defa aybaşı halinden temizlenmesidir. Zâhiriyye'ye göre de فُرُوء kelimesinden maksat temizliktir.

²¹⁸ Halebî, *Mültekâ*, 2/150-151; İbn Abidin, *Reddû'l muhtar ale'd-dürri'l muhtar şerhi tenvîrûl ebsâr*, tahk. Ali Muhammed Muavvad, Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Riyâd: Dâru Âlimü'l Kütüb, 2003), 7/178-179; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/368-369.

²¹⁹ el-Bakara, 2/228.

²²⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/361.

²²¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/89; es-Sâğırcî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, 688-689.

Hür kadınlar için boşanma iddeti üç aybaşını görmektir. Câriye olan kadın ise iki aybaşı iddet bekler.²²²

Boşama iddeti beklerken bir veya iki hayız görüp sonra hayızdan kesilen kadın bunu üçe tamamlayamadığı için hayızdan kesilmenin başlangıcından itibaren üç ay iddet bekler. Henüz hayız görmeyen kadın iddet süresini doldurmadan adet görmeye başlarsa iddetini hayıza göre yeniden beklemesi gerekir. Fakat iddet bittikten sonra hayız görmeye başlarsa yeniden iddet beklemesi gerekmez.²²³

Koca eşini hayızlı iken boşarsa, içinde bulunduğu hayız dönemi iddetten sayılmaz. Çünkü iddet tam üç hayız dönemini görmesi ile gerçekleşir.²²⁴

Kadın şayet normal şartlarda üç hayız göremeyeceği bir zaman geçince iddetinin bittiğini söylerse buna itibar edilmez. Ebû Hanîfe'ye göre hayız on gün olarak temizlik süresi de on beş gün olarak hesaplanmıştır. Bu durumdaki kadın için en az süre iki aydır. Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'e göre, hayızın en kısa süresi olan üç gün olarak hesaplanır. Üç gün hayız on beş gün temizlik, tekrar üç gün hayız on beş gün temizlik ve üç gün hayız şeklinde heplanarak otuz dokuz gün üç saattir.²²⁵

Şu durumlarda kar'lara bağlı olan iddet gerekir.

1) Sahih bir evlilikten sonra herhangi bir şekilde gelen ayrılık. Bu durumda iddetin vacip olması için birleşme veya Hanefiler ve Hanbelilere göre halvet-i sahiha olmalıdır. Şâfîler halvet-i sahihayı kabul etmezler. Mâlikiler fâsid evlilikte de halvet-i sahihayı kabul ederler.

2) Fâsid bir evlilik neticesinde hâkimin ayrılmaları için hüküm vermesi veya karşılıklı anlaşmalı olarak ayrılmaları ile oluşan ayrılık. Bu durumda iddetin vâcip olması için Mâlikiler dışındaki âlimlere göre birleşmenin gerçekleşmiş olmasıdır. Mâlikiler buna ek olarak halvet-i sahihayı da sayarlar.

²²² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 14/61; Merginânî, *el-Hidâye*, 2/135-137; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/372.

²²³ es-Serahsî, *Kitâbu'l mabsût*, 6/27; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/373,380.

²²⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/139.

²²⁵ es-Serahsî, *Kitâbu'l mabsût*, 6/26; es-Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhu*, 690.

3) Şüpheli ilişki neticesinde beklenen iddet. Örneğin, erkeğin yanına başka kadının gönderilmesi neticesinde cinsel birleşmenin gerçekleşmiş olması. İhtiyaten bu şüpheli durum gerçek durum gibi değerlendirilerek iddet vâcib olur.²²⁶

2.2.4.2. Hayız Görmeyen Kadının İddeti

Aylara bağlı olarak gerekli olan iddet, henüz hayız görmemiş küçüğün iddeti, hayızdan kesilmiş olan kadının iddeti ve hiçbir zaman hayız görmeyen kadının iddeti olarak ifade edilir. Kur'ân'ın ifadesiyle kur' (hayız ya da temizlik süresi) şeklinde iddet beklemenin sebepleri ne ise bunda da aynıdır. Bu iddetin vücûbu için iki şart vardır: Birincisi, kadının küçük olmasından veya büyük olmasından dolayı hayız olmaması veya hiç hayız olmamasıdır. İkincisi ise, birleşme veya halvet-i sahihadr. Şâfiîler halvet-i sahihayı kabul etmezler. Malikiler ise, fâsid nikâhta da halvet-i sahihayı vücûp sebebi sayarlar.

Kocanın ölümü ile beklenmesi gereken iddetin vücûp sebebi ise, sahih bir evlilik neticesinde olmasıdır. Bu iddet için birleşme olup olmaması önemli değildir. Kocasını ölen her kadının beklemesi gerekir.²²⁷

Boşanan küçük veya yaşlı olduğu için aybaşı görmeyen hür kadınların iddeti üç aydır. Cârîye olanların ise bir buçuk aydır. İmam Mâlik'e göre ise bu durumda cârîye de üç ay iddet bekler.²²⁸

Kur'ân'da bu konuda şöyle buyrulur:

وَالَّذِي يَتُوسِّلُ مِنَ الْمَجِيزِ مَنْ نَسَاكُمْ إِنْ أَرْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَالَّذِي لَمْ يَحِضْنَ

*"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar ile âdet görmeyenler hakkında tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır..."*²²⁹

Burada tereddüt etmekle ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Mücâhid, Zühri ve İbn Zeyd gibi âlimlere göre yaşlı kadının âdetten kesildikten sonra kan

²²⁶ el-Kâsânî, *Bedâi' u's-sanai'*, 4/415-418; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/633.

²²⁷ el-Kâsânî, *Bedâi' u's-sanai'*, 4/418-419; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/633-634.

²²⁸ es-Serahsî, *Kitâbu'l mabsût*, 6/15-16; Merginânî, *el-Hidâye*, 2/136-137.

²²⁹ et-Talâk, 65/4.

görmesi üzerine oluşan şüphe veya genç kadının âdetten kesildiği zaman hamile olup olmadığının tespit edilmesi açısından oluşan şüphe olduğunu ve bu şüpheler varsa iddetin âyetinde belirtildiği gibi üç ay olmasıdır. Übey b. Ka'b'dan gelen diğer görüşe göre ise, buradaki şüpheden maksat âdetten kesilen kadının iddet noktasında hükmünün ne olacağıdır. Rivâyet edildiğine göre, "*Boşanmış kadınlar, kendi başlarına üç aybaşı hali (veya üç temizlik müddeti) beklesinler.*" (el-Bakara, 2/228) mealindeki âyet inince, bir grup sahâbî: "*Ey Allah'ın Rasûlü! Küçüklük veya yaşlılıktan dolayı hayız görmeyen kadının iddeti nedir?*" dedi. Bunun üzerine, "*Kadınlarınız içinden iddetten kesilmiş olanlarla, âdet görmemiş bulunanlardan şüphe ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır*" mealindeki âyet indi. Taberî de bu görüşü tercih etmiştir. Katâde ise, şüphenin âdet düzensizliği olduğunu söyler. Ancak âyetinde âdetten kesilmekten bahsedildiği için bu görüşün, isabetli olmadığı ifade edilir. Hiç âdet görmeyenlerle ilgili ise henüz âdet yaşına gelmemiş küçük yaşta evlenmiş ve zifaktan sonra boşanmış kadınların olduğu ifade edilir.²³⁰

وَالَّتِي لَمْ يَحِضْ Burada dilbilgisi açısından değerlendirildiğinde, normalde لَمْ edatının kullanılması di-li veya miş-li geçmiş zamanının olumsuzunu (cahd-i mutlak) ifade eder. Böyle kullanıldığı zaman küçük olduğu için âdet görmeyen anlamı verilmez. لَمَّا edatı ise şimdiki geçmiş zamanın olumsuzunu (cahd-i mustağrak) ifade eder. Bir şeyin henüz gerçekleşmediğini ancak gerçekleşmek üzere olduğunu veya gerçekleşeceğini ifade etmek için kullanılır. Âyetinde İslâm âlimlerinin çoğunluğu لَمْ olumsuzluk edatını sanki لَمَّا olumsuzluk edatı gibi tercüme ederek henüz âdet görmemiş küçükler için kullanıldığını ifade etmişlerdir. Bu şekilde değerlendirerek küçük yaştaki çocukların evlenebileceğine delil gösterirler.²³¹

Geçmişten beri küçük çocukların evlendirilmesi ile ilgili ihtilaflar olmuştur. İslâm âlimlerinin çoğunluğunun görüşü, velinin küçük kız çocuklarını evlendirebileceği yönündedir. Ancak bu durum toplumun içinde bulunduğu yapı açısından değerlendirildiğinde birtakım sorunlara sebebiyet verebilmektedir. İslâm'ın ilk dönemlerindeki toplumsal yapıya baktığımız zaman küçük yaşta evlilikler normal

²³⁰ Taberî, *Taberî tefsîri*, 8/331; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 6/774-776; İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm*, 8/149.

²³¹ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Konya: Tekin Kitabevi, 1984), 118-119; Fatih Orum-Zeki Bayraktar, "et-Talâk Suresinin 4. Ayetindeki ve'l-lâ'î lem yahidne İfadesinin Anlam ve Yorumu Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55/1 (2014), 54.

görülmektedir. Hatta birçok rivâyet bu durumu ispatlamaktadır. Ancak günümüz toplumunda bu durum farklı değerlendirilmekte, bu tür evliliklerin asla kabul edilecek bir tarafının olmayacağı vurgulanmaktadır. Hanefiler küçükün evlendirilebileceği konusunda Talâk Sûresi'nin 4. âyetini delil olarak gösterirler. Hz. Aişe (r. anhâ)'nin de Peygamberimiz (as.) ile altı yaşında iken evlendiğini dokuz yaşında iken de zifafa girdiğini ifade ederler. Ancak Hz. Peygamber (as.)'in Hz. Aişe (r. anhâ) 18 yaşında iken onunla evlendiğine dair tesbitler de yapılmıştır. Esmâ bt. Ebû Bekr (ö. h. 73)'in kız kardeşi olan Hz. Aişe ondan on yaş küçük olduğu rivâyet edilir. Yüz yaşında vefat ettiği bildirilen Esmâ bu durumda 27 yaşında hicret etmiş olur. Esmâ (r. anhâ)'dan 10 yaş küçük olan Hz. Aişe de 17 yaşında hicret etmiş olur. Hz. Aişe Hicretten 7–8 ay sonra evlendiğine göre 18 yaşında evlenmiş olur.

Küçüklerin evliliğine karşı gelenler arasında İbn Şübrüme (ö. 144/761), Osman el-Bettî (ö. 143/760) ve Ebû Bekr el-Esam (ö. 200/816) gibi İslâm âlimleri yer almaktadır. Günümüzde de bunu tercih edenler vardır. Delil olarak Nisâ Sûresi'nin 6. âyetini gösterirler:

"Yetimleri evlilik çağına gelinceye kadar deneyin..."²³²

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'nin 7. maddesinde bu görüşe uygun olarak evlilik için kız ve erkeklere yaş sınırı getirilmiş, toplum yapısı açısından, küçüklerin haklarını koruma ve kötü sonuçlara maruz kalınmaması için kanunlaştırılmıştır.²³³

Elmalılı, Talâk Sûresi 4. âyette geçen *وَالْيَ لَمْ يَحْضُنْ* kısmının henüz âdet görme yaşının en üst seviyesi olan 17 yaşına gelmemiş olanları, buluş yaşının en üst sınırı olan 17 yaşını geçmesine rağmen âdet görmeyenleri ve bir veya iki defa hayız gören, ancak daha sonra hayız görmeyenleri kapsayabileceğini ifade etmiştir.²³⁴ Aslında burada 17 sınırının konulması bile çok küçük yaştaki çocukların evliliklerine bir sınır konulduğunu göstermektedir. Yani toplumda bilinen ve genel olarak

²³² Ebû Abdillâh b. Mende, *Ma'rifetu's sahabê*, tahk. ÂmirHasan Sabrî (by.: Metbûâtü Câmiâtü'l-İmârâtü'l-Arabiyyeti'l-Mütehadî, 1426/2005), 572; es-Serahsî, *Kitâbu'l mabsût*, 4/212; Ebû Zehra, *Ahvâli's-şahsiyye*, 109; Rıza Savaş, "Hz. Aişe'nin evlenme yaşı ile ilgili farklı bir yaklaşım", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1995), 139-144; H. İbrahim Acar, "İslâm Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi", *Dini Araştırmalar*, 6/16 (Mayıs-Ağustos 2003), 132,135.

²³³ Suat Erdoğan, "Bir Çocuk Hakkı İhlali Örneği: Küçüklerin Evlendirilmesi", *Uluslararası Çocuk Hakları Kongresi* (Düzce: by, 5–7 Ocak 2017), 248-253.

²³⁴ Yazır, *Hak Dini Ku'ran Dili*, 8/117

gerçekleşen âdetin başlama yaşından sonraki durumu ortaya koymaktadır. Bu da bazı toplumlarda çocukların gelişimine bağlı olarak 9 yaş olabileceği gibi, gelişimi geç olan toplumlarda 12,13,14,15 gibi yaşları bulabilir. Yine Hz. Peygamber (as.)'in Hz. Aişe ile zifafının da en azından hayız yaşının gelmesinden sonra olduğunu rivâyetlerden anlamaktayız. Tabi bu tür değerlendirmeleri yaparken de toplumun içinde bulunduğu durumu da göz ardı etmemek gerekir. Hatta Hz. Aişe'nin evlilik yaşının daha büyük olduğu ile ilgili günümüzde farklı görüşler de vardır.²³⁵ Hayız yaşına gelmeden zifafın olmayacağından yola çıkarsak, kendisiyle birleşme durumu söz konusu olmayan bir çocuğun iddet beklemesi de düşünülemez. Çünkü bu durumda iddet bekleme şartlarından cinsel birleşme şartı gerçekleşmemiş olur. Kendisiyle cinsel birleşme söz konusu olmayacak yaşta olan biriyle halvet-i sahiha da gerçekleşmemiş olur. Bu konuda Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا
فَمَتَّعُوهُنَّ وَسَرَّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا

*"Ey iman edenler! Mümin kadınlarla nikâhlandıktan sonra, onlara dokunmadan boşadığınız zaman onların üzerinde, bekleteceğiniz bir iddet hakkınız yoktur. Onları bir şeyler vererek memnun ediniz ve güzellikle bırakın."*²³⁶

Nisâ 6. âyet, Ahzâb 49. âyet ile Talâk 4. âyet birlikte değerlendirildiğinde iddetin olabilmesi için birleşme olması gerekir. Birleşme gerçekleşmesi için de evlenecek olan kişinin belli bir olgunluğa sahip olunan rüşd yaşına ermiş olması gerekmektedir. Bu durum da kişiden kişiye ve toplumdan topluma farklılık arz eden bir durumdur. İslâm dinini âdeta çocuk haklarını ihlal eden bir durumla karşı karşıya getirmek İslâm'ın özüyle bağdaşmayacak bir durumdur. Elbette dinimizde evlilik teşvik edilmiş ve geciktirilmemesi gerektiği ifade edilmişse de henüz rüşdünü tamamlamayanların evlenmesi konusunda bir emir veya tavsiye yoktur. Tam tersine evliliği kaldırabilecek duruma ve olgunluğa gelenlerin evlendirilmeleri üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla Talâk Sûresi 4. âyette geçen لَمْ يَحْضُنْ ifadesinden de henüz hayız yaşına dahi gelmemiş küçük çocukların anlaşılmasının yerine, belli

²³⁵ bkz. Bünyamin Erul, "Hz. Aişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 19/4 (2006), 637-649.

²³⁶ el-Ahzâb, 33/49.

olgunluk seviyesinde olan ve hayız görme yaşına gelmesine rağmen henüz âdet görmeyen kızları anlamak gerekir. Çünkü fıtrat gereği ancak bu durumda birleşme olabilir veya halvet-i sahiha geçerlilik kazanabilir.²³⁷

2.2.4.3. Hamile Kadının İddeti

وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

"...Hamile olanların bekleme süreleri ise doğum yapmalarıyla son bulur..."²³⁸

Bütün âlimler boşanan kadının hamile ise hamileliğinin son bulması ile iddeti sona erdiğinde ittifak etmişlerdir.²³⁹ Hamile kadının iddeti bütün ayrılık şekillerinde ve kocanın vefatı neticesinde oluşur. Vâcip olmasının şartları ise, sahih veya fâsid bir evlilikten sonra olmasıdır. Ancak zinâ durumu varsa Hanefiler ve Şâfiîlere göre vâcip olmaz. Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre kişi zinâ sonucu hamile kalmış kadınla nikâhlanabilir. Ancak doğum yapmadan ilişkiye giremez. Şâfiîler ise, böyle bir kadınla nikâhı da nikâhtan sonra ilişkiyi de caiz görürler.²⁴⁰

Kadın, "ben azaları belli olan bir çocuk düşürdüm" derse kadının bu sözüne itibar edilir. Bu durumda iddet bitmiş sayılır. Azaları belli olmayacak şekilde düşük yapan kadının iddeti bitmiş olmaz. Ancak İmam Şâfiî'ye göre bu durumda düşen parça sıcak suya konulduğunda eriyip dağılırsa kan olarak, erimezse çocuk olarak kabul edilir.²⁴¹

Kar' hali veya ay süresiyle iddet bekleyen kadının hamile olduğu anlaşıldığında hamileliğin sonlanması ile ilgili iddet bekler. Ayrılık veya vefat iddeti bekleyen veya ayrılık iddetini bitirdikten sonra kadın hamile olduğundan şüphelendiği zaman Mâlikilere göre hamileliği bitene kadar bekler. Hamilelikteki

²³⁷ bkz. Fatih Orum-Zeki Bayraktar, "et-Talâk Suresinin 4. Ayetindeki ve'l-lâ'î lem yahidne İfadesinin Anlam ve Yorumu Üzerine", 58-60.

²³⁸ et-Talâk, 65/4.

²³⁹ Taberî, *Taberî tefsîri*, 8/331; Merginânî, *el-Hidâye*, 2/136.

²⁴⁰ Geniş bilgi için bkz. el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanai'*, 4/419-423; Zuhaylî, *el-Fıkhul İslâmî*, 7/634.

²⁴¹ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/26-27.

azami süre geçinceye kadar evlenemez. Şâfiî ve Hanbelilere göre ise, şüphe yok olana kadar evlenmeksizin bekler.²⁴²

İddet bekleyen kadın doğum yaptıktan sonra karnında bir çocuk daha varsa onu da doğurmadan iddeti bitmez. Yani hamileliğin tamamen bitmiş olması gerekir.²⁴³

2.2.5. İddet Süresi İçerisinde Kadının Evden Çıkması

Kur'an'da şöyle buyrulmuştur:

لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ
نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا

"...Onları apaçık bir hayâsızlık yapmadıkça evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine zulmetmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarırverir."²⁴⁴

لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ

"...Onları apaçık bir hayâsızlık yapmadıkça evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar..." (et-Talâk, 65/1)

Âyette boşanan kadınların iddet süreleri içerisinde kocalarının evinde kalacağı ve kocaların da onları evden çıkarmamaları emredilmiştir. Herhangi bir geçerli mazeret olmadan kadın evden çıkarsa günah işlemiş olur. Kadın her ne kadar çıkınca günah işlemiş olsa da bundan dolayı iddet süresinde herhangi bir eksilme söz konusu olmaz. Erkek de hanımına ben seni boşadım artık burada kalamazsın veya kalmana gerek yok diyemez. Tabi âyette bu durum bir şarta bağlanmıştır. Bu da kadının bir edepsizlik ve hayâsızlık yapmamasıdır. İbn Abbas (ö. 68/687-688), İbn Ömer (ö. 73/693), Katâde (ö. 117/735), Hasan-i Basri (ö. 110/728), Şa'bi (ö. 104/722), İbn Zeyd vd. âlimler, buradaki فَاحِشَةٍ kelimesinin "zinâ" anlamında olduğunu söylerler.

²⁴² Zuhaylî, el-Fıkhu'l İslâmî, 7/637.

²⁴³ es-Serahsî, Kitâbu'l mebsût, 6/41.

²⁴⁴ et-Talâk, 65/1.

Onlara göre, boşanan kadın evden çıkamaz ve çıkarılmaz. Ancak zinâ cezasının uygulanması için evden çıkarılır. Abdullah b. Abbas'dan gelen bir rivâyette buradaki فَاجِشَّة kelimesinden kasıt her türlü işlenen günahıdır. Bu durumdaki kadının evde kalma hakkını kaybettiğidir. Taberî de bu görüşü benimsemiştir. Süddi (ö. 127/745) ve Abdullah b. Ömer'den gelen bir görüşe göre, buradaki hayâsızlıktan kasıt kadının iddet beklediği evi izinsiz terk etmesidir. Katâde'ye göre, kadının kocasına karşı geçimsiz olması ve serkeşlik yapması, kocasının evinde kalmak hakkından mahrum olmasına neden olur. İbnü'l Arâbi'ye göre ise, buradaki hayâsızlığın ne zinâ olduğudur ne de her türlü günah olduğudur. Çünkü zinâda ceza çekmek veya öldürülmek söz konusudur. Bu durum evde kalmanın veya kalmamanın helal veya haramlığını etkileyen bir durum değildir. Her türlü günah kabul etmek demek gıybet gibi bir günahı da içine alan bir durumdur. Hâlbuki gıybet gibi sebeplerden dolayı kadınlar evden ne çıkarlar ne de çıkarılırlar. Burada uygun olan iddet beklerken kadının kurala uymayıp evi terk etmesidir.²⁴⁵

Beydâvî'ye göre, "çıkarılmama" ve "çıkma" ile ilgili kadının kocasının evinde durma hakkının olduğudur. Karı-koca isterlerse kadın iddeti başka bir evde de bekleyebilir.²⁴⁶

Hanefilere göre ister ric'i talâkla olsun ister bâin talâkla olsun (üç boşama hakkının kullanılması dâhil) akıl-baliğ, hür ve müslüman olup, sahih bir evlilik sonucu iddet bekleyen kadın iddet süresi boyunca gece-gündüz evden dışarı çıkamaz. Kocasını çıkmasına müsaade etse de çıkamaz. Bu durum dinin kesin emri "hakkullâh" olarak değerlendirilir. Kocasıyla bile olsa yolculuğa dahi çıkamaz. Ancak İmam Züfer'e göre, ric'i talâk iddeti bekleyen kadın nikâh bağı devam ettiği için kocasıyla birlikte yolculuğa çıkabilir. Diğer bir manada da bu durum ric'ata delâlet edecektir.²⁴⁷

Buradan hem erkeğin hakkı korunarak kadının boşandığı eşinden hamile olup olmadığının tespit edilmesinde şüpheyi ortadan kaldırmış olur hem de kadının zarar

²⁴⁵ Taberî, *Taberî tefsîri*, 8/326-327; Ebû Bekr Muhammed Abdillâh el Ma'rûf İbnü'l Arabî, *Ahkâmü'l Kur'an*, neş. Muhammed Ali Bîdûni (Beyrût: Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, 2003), 4/275-278; Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmî'l Kur'an*, 21/35-38.

²⁴⁶ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/415.

²⁴⁷ el-Kâsânî, *Bedâi' u's-sanai'*, 4/450-452; es-Sâğırî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhu*, 692; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/385-386; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/654.

görmesi engellenmiş olur. Kadın hemen evin dışına itilerek mahrum bir şekilde bırakılmamış, hakkında olumsuz birtakım düşüncelere fırsat verilmemiş ve kendisine evlilik teklifi gelecek şekilde bir ortam hazırlanmamış olur. Belki de burada asıl amaç kocanın düşünerek geri dönüş yapabilmesine imkân vermektir. Kadının kocasının evinde kalmış olması dönüşün daha kolay gerçekleşmesine sebep olacaktır.²⁴⁸

لَا تَذْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا

"Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarırverir."
(et-Talâk, 65/1)

Bu âyetle ilgili İbn Kesir'in tefsirinde, Allah (c.c.)'ın bu emriyle belki böyle bir dönüşe imkân verileceğini ifade etmişlerdir. Hatta iddet süresince evde kalmanın dönüş olabilen bir talâk ile boşanma durumunda zorunlu bir durum olduğunu, üç talâk hakkı kullanılarak boşanmış olanlar için böyle bir zorunluluğun olmadığını ifade etmişlerdir. Bu konuda delil olarak Kays kızı Fatıma'nın olayı gösterilir.²⁴⁹

Ölüm iddetinde kadınların beklemeleri ile ilgili Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

"Sizden (erkeklerden) ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına dört ay on gün beklerler."

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

"İçinizden vefat edenlerden geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmadan geride bıraktıkları eşlerinin geçimliğini vasiyet etsinler. Onlar çıkar giderlerse, kendilikleri tarafından yaptıkları meşru şeylerde size bir günah yoktur."

*Allah mutlak güç ve sonsuz hikmet sahibidir."*²⁵⁰

²⁴⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/387.

²⁴⁹ Müslim, "Talâk", 51, (1480); İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm*, 8/144-145.

²⁵⁰ el-Bakara, 2/234, 240.

Bu iki âyette kocası ölen kadının iddeti ile ilgili dört ay on gün ile bir yıl gibi iki farklı beklemeden bahsetmektedir. Bu konuda farklı yorumlar yapılmıştır. İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre bir yıl ile ilgili olan Bakara 240. âyet, içinde dört ay on gün bekleme geçen Bakara 234. âyet ile nesh edilmiştir. Ancak Mücahid'e göre burada nesih söz konusu değildir. Dört ay on gün zorunlu olarak kadının beklemesi gereken süredir. Bakara 240. âyet daha sonra gelerek isterlerse bunu vasiyetle bir yıla çıkarabilirler ve bu konuda da serbest bırakılmışlardır. İbn Abbas ise, Bakara 240. âyetle kadının iddetini evde geçirme zorunluluğunu kaldırdığını söylemiştir. Bu görüşler ışığında şöyle bir sonuç çıkarılmıştır: Bakara 234. âyetle kadının evde zorunlu olarak kalması gereken süre ifade edilmiştir. Bakara 240. âyetle ise bu sürenin üzerinde evde kalmasının vasiyet edilmesi ise zorunlu olmamakla birlikte müstehab olacağıdır.²⁵¹

Kocasını ölen kadın iddet süresi içerisinde ihtiyaçlarını karşılamak için dışarı çıkabilir. Ancak başka bir yerde gecelemez. Dışarı çıkma sebebi olarak kendisine nafaka ödenmediği için çalışma ve ihtiyaçlarını temin etme gibi bir durum söz konusu olabilir. Boşama iddetinde nafaka mükellefiyeti devam ettiği için dışarı çıkmak için bir zaruret söz konusu değildir. Ancak câriyeler için ise dışarı çıkma noktasında yasak yoktur. Çünkü onlar öncelikli olarak efendilerinin hizmetlerini yerine getirmekle sorumludurlar. Kadın ehl-i kitaptan olunca da dışarı çıkabilir. Ancak müslüman olan koca ric'i talâkta nikâh devam ettiği için, bâin talâkta da nesebini korumak için ehl-i kitaptan olan karısının dışarı çıkmasını yasaklayabilir. Küçük yaşta kadın mükellef yaşına gelmediğinden dışarı çıkabilir. Fâsid nikâh sonucu iddet bekleyen kadın da dışarı çıkabilir.²⁵² Hanbelilere göre, ölüm iddeti bekleyen kadın hamile değilse evde kalma zorunluluğu yoktur. Ancak hamile ise bununla ilgili iki görüş vardır. Mâlikiler ve Hanbelilere göre, kadın ister talâk ister vefat iddeti olsun gündüzün ihtiyaçlarını karşılamak için dışarı çıkabilir. Bu konuda delil olarak Cabir b. Abdullah'tan gelen rivâyeti gösterirler. Şöyle demiştir: Teyzem üç talâkla boşanmıştı. Bir gün kendisine ait hurma ağacındaki hurmaları kesmek üzere evin dışına çıkmıştı. Karşılaştığı bir adam onu bundan menetti. Teyzem de bu durumu Hz. Peygamber (as.) 'e anlattı. Resûlullah (as.) ona: "*Çık, hurma ağacının*

²⁵¹ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l Kur'an*, 4/126; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/379-380.

²⁵² es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 6/32-33; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/654-655.

hurmalarını kes, umulur ki (o hurmalardan) sadaka verirsın veya bir hayır işlersın." buyurdu.

Bir başka delil de Mücâhid'in rivâyetidir. Şöyle demiştir: Uhud günü bazı adamlar şehit olmuştu. Onların eşleri Hz. Peygamber (as.)'e gelerek şöyle dediler: *"Ey Allah'ın Resûlü biz gece evde kalmaktan korkuyoruz. Geceyi herhangi birimizin evinde beraber geçirip, sabah olunca kendi evlerimize gitsek olur mu?"* Resûlüllâh (as.) onlara: *"Sizden herhangi birinizin evinde oturun konuşun, uyumak istediğiniz zaman her biriniz kendi evine dönsün."* demiştir.²⁵³

Hanefiler, Mâlikiler ve Hanbelilere göre zaruret ve bir özür halinde hangi tür iddet beklenirse beklensin kadın dışarı çıkabilir. Hanefilerde bu durum ibadet gibi düşünüldüğünden, ibâdetlerde nasıl özür halinde kolaylıklar gelmişse, burada da aynı durum söz konusudur. Örneğin, sel felaketi, kirayı ödeyememe, evin yıkılmasından korkma, eşyanın zarar görme ihtimali vb. Şâfiîlere göre de bütün iddet türleri için bir mazeret durumu yoksa kadının evden çıkması caiz değildir.²⁵⁴

Bu konuda günümüzde yapılan bazı değerlendirmelere baktığımızda iddet esnasında kadınların evden çıkmasının yasaklanması durumları ile ilgili olarak hadisler bağlamında da değerlendirildiğinde anlaşılması gerekenin kadının evden dışarı adım dahi atmaması olarak değil, maruf ölçüler içerisinde hareket etmesi ve evi tamamen terk etmemesinin kastedildiğidir.²⁵⁵

Görüldüğü gibi bu konuda hem tefsirciler hem fıkıh mezhepleri hem de günümüz âlimleri arasında farklı yaklaşımlar vardır. Ancak mazeret ve özür gibi durumlarda herhangi bir iddet bekleyen kadının evin dışına çıkmasının caiz olacağı konusunda ortak kanaat vardır. Yine vefat iddeti bekleyen kadının gündüzleri veya gecenin bir kısmında ihtiyaçlarını karşılamak için de dışarı çıkabileceği konusunda ittifak vardır. Âyetin zahirine göre, evden koca tarafından kadının çıkarılmaması ve kadının da çıkmaması gerektiğini görmüş olsak bile, burada kastedilenin kadının

²⁵³ Müslim, "Talâk", 55 (1483); Nesâî, "Talâk", 71 (3550); İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/292, 297; Bilmen, *Hukukî İslâmîyye*, 2/385; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/655-656.

²⁵⁴ Bilmen, *Hukukî İslâmîyye*, 2/386; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/655-656.

²⁵⁵ Zeki Koçak, "İddet Bekleyen ve Yanında Mahremi Olmayan Kadınların Sefere Çıkması ve Hacca Gitmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39 (2013), 91; Ali Kumaş, "Kadının İddet Bekleme Yeri ve İddet Esnasında Evden Çıkmasının Hükümü", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 27 (2016), 477.

mazeretli veya mazeretsiz evin dışına adım dahi atıp atmaması konusu mu? Yoksa evde kalma hakkının olduğunu, bundan dolayı da erkeğin çıkarmaması, bazı yanlış anlamalara fırsat vermemek için kadının da tamamen evi terk etmemesi gereği mi? Bir de burada mazeret ve özrün sınırı nedir? Hiçbir sebep yokken de kadın evinden dışarı çıkıp, sonra evine gelse sorun olur mu? gibi durumlar ortaya çıkmaktadır.

Geçmiş toplumların hayat şartları ile günümüzdeki toplumların hayat şartları farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla mazeret olarak belirlenecek kıstasların da iyi tespit edilmesi gerekir. Elbette müslüman olarak âyetin açık manasına göre hareket etme imkânı varsa, konuyla ilgili rivâyetleri de iyice tahlil edip şüpheyi düşmeyecek tarzda bir tavır takınmak gerekir. Bu durumda toplumsal ve hukuki kuralları iddetin evde geçirilmesini sağlayabilecek şekilde düzenleyip ona göre hareket etmek öncelikli olması gereken bir husustur.

İşin özüne baktığımız zaman kadının evin dışına çıkarılmaması gerektiği konusunda nesebin tespiti, hatıraya saygı, kadının zarar görmemesi, evlilik teklifine açık hale gelmemesi, geri dönüşü kolaylaştırması gibi bildiğimiz veya bilmediğimiz birçok hikmetten bahsedilmiştir. Bu durumda şüpheyi mahal bırakmamak adına kadın günlük ihtiyaçları için dışarı çıkabilse de kadının iddet süresini kocasının evinde geçirmesi önemlidir. Bu durumu tamamen evin kapısından dahi dışarı adım atılmaması gerektiği gibi de düşünmemek gerekir. Kadın günlük ihtiyaçlarını karşılamak için de dışarı çıkabilir. Özellikle günümüzde kadınların iş hayatında aktif olduğunu düşünürsek ve kanunlarında onlara iddet süresi içerisinde izine müsaade etmediği bir durum varsa, ileride kadının işsiz kalması, zarara uğraması, kocasına dönüş yapılmadığı zaman nafaka temininde sıkıntı yaşama ihtimalinin olması vb. durumları dikkate alındığında bir zaruret halinin olduğu görülür. Dolayısıyla kadın işini görmek için dışarı çıkabilir. Ancak işinin bitiminde evine dönmesi gerekir. Burada asıl olan şeyin kadının evin dışına itilmemesi ve kadını evle bağına tamamen koparıp başka sakıncalı durumlara sebebiyet verecek şekilde evi terk etmemesi olarak düşünebiliriz. Konuyla ilgili rivâyetler de genel olarak herhangi bir zaruret karşısında kadının evin dışına çıkabileceğini göstermektedir.

وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ

"...Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine zulmetmiş olur..." (et-Talâk, 65/1)

Âyetin bu bölümünde Allah'ın koyduğu hükümlere uyulması istenmektedir. Kişilerin hanımlarını iddetleri içerisinde boşaması, iddetlerin sayılması ve iddet bekleyen kadınların herhangi mazeret olmadan evlerinden zorla çıkarılmaması ve kadının da evi terk etmemesi istenerek hükümlerin yerine getirilmesi istenmektedir. Aksi takdirde kim bu konuda Allah'ın koyduğu hükmün dışına çıkacak olursa kendi aleyhine bir durum olur ve günahına da katlanmış demektir.

لَا تَذَرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُخْدِتْ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا

"...Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarırverir." (et-Talâk, 65/1)

Kişiler aile bütünlüğüne zarar verecek her türlü aşırılıktan kaçınmalıdırlar. Allah'ın koyduğu kurallara uyularak yapılan bir boşanma ve kadının iddet süresince evinde kalması durumunda ailenin tekrar bütünleşmesine ve evliliğin devam etmesine vesile olacaktır. Ancak kadına zarar verici hal ve hareketlerde bulunduğu veya kadın kocasına karşı herhangi bir saygısızlık yaptığında bir araya gelme ümidi azalacaktır. Burada erkeğe düşen bağırıp çağırmadan, dövüp-sövmeden vb. hareketlerden uzak durması, kadının da kocasına karşı kötü söz söylemeden veya onun onurunu zedeleyici her türlü hareketten uzak durarak süreci tamamlamalıdırlar. Belki bu sayede Allah tekrardan kalplerini birleştirir ve aile hayatlarına geri dönme imkânı bulmuş olurlar. Ya da birbirlerinin haklarını çiğnemenen en güzel yolla evliliği bitirmiş olurlar.

2.2.5.1. İhdâd

Fıkıhta, ölüm veya bâin talâk ile evliliğin sona ermesinden dolayı kadının iddet süresi boyunca süslenmekten ve güzel koku sürünmekten uzak durmasıdır.²⁵⁶

Ölüm iddeti bekleyen kadınlar çok güzel elbise giymeden, süslenmeden ve güzel koku sürünmeden yas tutarlar. Evlenmeden beklerler ve kendilerine açıktan

²⁵⁶ Bilmen, *Hukukî İslâmîyye*, 2/180.

evlenme teklifi de yapılmaz. Evlenmek isteyenler sadece üstü kapalı bir şekilde bu niyetlerini hissettirebilirler. İddet esnasında herhangi bir zaruret yoksa ölen eşiyile kaldıkları evde kalırlar. İş icabı ve farz olan hac ibadeti için çıkabilir diyenler olsa da çoğunluk bunu da caiz görmez.²⁵⁷

İslâm gelmeden önce toplumlarda yas tutma söz konusu idi. Cahiliye döneminde kocası ölen kadınlar bir yıl yas tutarlardı. Kur'ân'da yas tutma ile ilgili bir âyet bulunmazken bazı hadislerde bu konuda belli bilgiler ve sınırlandırmalar getirilmiştir. Normalde üç günden fazla yas tutulması yasaklanmış olmakla birlikte sadece kocası ölen kadın için iddet süresi boyunca yas tutabileceği belirtilmiştir. Yas tutmanın da belli ölçülerde ve aşırıya gitmeden olması gerekir. Yani süslenmeden, güzel koku sürünmeden vb. davranışlarla ölen kocasının hatırasına saygı duyma ve evlilik tekliflerine açık bir vaziyette bulunmama mahiyetinde bir durumdur.²⁵⁸

Peygamberimiz (as.) şöyle buyurmuştur: "Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadın için, herhangi bir ölü için üç geceden fazla yas tutmak helal olmaz. Ancak (ölen) kocası için tutacağı dört ay on gün (yas) hariç"²⁵⁹

İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre, kocası ölen kadının yas tutması vâciptir.²⁶⁰ Dini açıdan mükellef olmayan gayrimüslim veya yaşı küçük kadının yas tutması vacip değildir. Fâsid nikâh iddeti bekleyen kadının da yas tutması vâcip değildir. İmam Şâfiî'ye göre kadının yas tutması vacip değildir. O'na göre kadın kocasını kaybettiğinden dolayı üzüntüsünü ortaya koymaktadır.²⁶¹ İmam Mâlik'e göre, kadının müslüman, ehl-i kitap, küçük veya büyük olması fark etmez yas tutması vâciptir.²⁶²

Ric'i talâkla boşanan kadının yas tutması ittifakla gerekmez. Ric'i talâkla boşanan kadın güzel koku sürünebilir veya istediği elbiseyi giyebilir. Her ne kadar boşanma olmuş olsa da nikâh bağı devam etmektedir. Kadın süslenerek veya güzel

²⁵⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/373-374.

²⁵⁸ Mustafa Baktır, "İhdâd", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2000), 21/530-532.

²⁵⁹ Buhârî, "Talâk", 46-49; Ebu Dâvûd, "Talâk", 43,46.

²⁶⁰ Hüseyin Esen, "İslam Hukukunda Ölenin Ardından Kadının Yas Tutması", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/2 (2012), 129-162.

²⁶¹ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/142-143.

²⁶² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/122.

koku sürünerek kocasının kendisine dönmesine sebep olabilir. Ancak bâin talâkla boşanan kadının yas tutup tutmayacağı ihtilaflıdır. Hanefiler, Sâid b. Müseyyeb, Ebû Ubeyde, Ebû Sevr'e göre vâciptir. Hanefiler bu konuda bütün iddetler için genel olan Ümmü Seleme'den gelen şu hadisi delil gösterirler: "*Hz. Peygamber (as.) iddet bekleyen kadının kına sürünmesini yasakladı.*" Müslüman câriye içinde süslenmeme ve koku sürünmeme yasağı hür kadın gibidir. Çünkü bu durum dinin hakkı olarak görülür. Bu yüzden dinin hükümlerinden sorumlu olmayan kitap ehli kadın ve küçük kız çocuğu için gerekli değildir. Ancak Şâfiîler küçük kız çocuğunu da hür kadın gibi değerlendirmişlerdir. Dinin hakkı olarak değerlendirildiğinden dolayı velisi tarafından süslenmesinin engellenebileceği ifade edilir. Nasıl ki iddet bekliyorsa bu tür uygulamalardan da sorumlu olurlar. Atâ, Rabiâ, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'den de gelen benzer görüşe göre vâcip değildir. Bu konuda Ahmed b. Hanbel'den ise farklı görüşler gelmiştir.²⁶³ Bâin talâkla boşananlara ihdâdı gerekli görmeyenlere göre, koca bu durumda kadını boşayarak zor durumda bırakmış, sıkıntı ve eziyet etmiş olur. Bu durumda kadından yas tutması beklenemez. Ancak fesada sebep olmamak için süslenmemesinin daha iyi olacağından müstehab demişlerdir.²⁶⁴

2.3. NAFKA

Sözlükte, "Çıkmak, gitmek, harcamak, sarf etmek, tükenmek, ihtiyaçları görmek için harcanan para"²⁶⁵ vb. anlamlara gelir.

İslâm hukukunda değişik tarifler yapılmakla birlikte genel olarak şöyle bir tarif yapılır: "Yaşamak için gerekli olması zorunlu ve sürekli olan yiyecek, giyecek, mesken gibi harcamalara" denir. Örfen nafaka olarak yiyecek sayılır. Giyecek ve mesken ona atfedilir.²⁶⁶

Kişinin kendisi dışındakiler için nafaka sorumluluğu evlilik, akrabalık ve mülkiyet olmak üzere üç şekilde ortaya çıkar.²⁶⁷

²⁶³ es-Serahsî, *Kitâbu'l mabsût*, 6/58-60; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/123; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/299.

²⁶⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/661.

²⁶⁵ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/444; Sarı, "nfk", 1544; Celal Erbay, "Nafaka", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2006), 32/282-285.

²⁶⁶ İbn Abidin, *Reddü'l Muhtar*, 7/278; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/444; Erbay, "Nafaka", *DİA*, 32/282-285.

²⁶⁷ İbn Abidin, *Reddü'l Muhtar*, 7/278; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/765.

Zevceye nafaka verilmesi kitap, sünnet, icma ve aklen vaciptir.²⁶⁸ Kur'ân'daki delillerine örnek olarak şu âyetleri gösterebiliriz:

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمِلٍ فَلَا تُنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَارْتُواهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَأُتِمُّوا بِبَيْنِكُمْ بِمَعْرِوفٍ وَإِنْ تَعَاَسَ رُتُكُمْ فَسَلِّطُوا لَهُنَّ آخَرَى

"O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın. Sizin için (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara ücretlerini ödeyin ve aranızda güzelce konuşup anlaşın. Anlaşmakta zorlanırsanız bu durumda o erkeğin adına başka bir kadın emzirecektir."

269

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُفْسَقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا

"Varlıklı olan varlığından harcasın, rızkı daralmış bulunan da Allah'ın kendisine verdiği kadarından harcasın. Allah kimseyi kendi verdiğienden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah bir güçlüğü ardından bir kolaylık sağlayacaktır."²⁷⁰

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

"...Onların (annelerin) örfe uygun bir şekilde yiyecek ve giyecekleri çocuk kendisine ait olana (babaya) aittir..."²⁷¹

Sünnetten delil olarak Hz. Peygamber (as.)'in Veda Haccı'nda okuduğu hutbede geçen rivâyeti gösterebiliriz.

Câbir'den gelen rivâyette Resûlullâh (as.) Veda Haccı'nda şöyle buyurmuştur: "Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Siz onları Allah'ın emaneti olarak aldınız, Allah'ın kelimesi ile namuslarını kendinize helal edindiniz. ...Onların da sizin

²⁶⁸ el-Kâsânî, *Bedâi' u 's-sanai'*, 7/109.

²⁶⁹ et-Talâk, 65/6.

²⁷⁰ et-Talâk, 65/7.

²⁷¹ el-Bakara, 2/233.

üzerinizdeki hakları iyilikle örfe uygun olarak yiyeceklerini ve giyeceklerini temin etmektir."²⁷²

Kadının yiyecek, giyecek ve mesken olan nafakası sadece kocasına aittir. Kocanın bu sorumluluğunda fakir veya gâib olmasının, karısının zengin veya fakir olmasının, karısının müslüman veya kitap ehli olmasının bir etkisi yoktur. Her iki tarafın da (karı-koca) gayrimüslim olması da nafaka sorumluluğunu düşürmez. Koca eşinin havâic-i asliye (asli ihtiyaçlar) dışında kalan ihtiyaçlarını karşılamak zorunda değildir. İhtiyaçlar belirlenirken de o dönemin örf ve âdetleri ile karı-kocanın durumları dikkate alınarak tespit edilir. Mesken olarak da karı ve kocanın durumlarına uygun olacak tarzda bir yer olması gerekir. Yani zengin için müstakil bir ev gerekirken fakir için bir oda olması yeterli olabilir. Kadının rızası olmazsa kocasının akrabaları orda kalamaz. Ancak bazı istisnalar vardır. Örneğin, Kocanın cariyesi, diğer eşlerinden olan küçük yaştaki çocuğu ve ümmü veled gibi. Ancak kadın yakınlarından veya önceki eşinden olan çocuğu küçük yaşta olsa bile kocanın rızası olmazsa orada kalamaz. Kadın isterse kendi şahsına ait olan bir evi kocasına kiraya verebilir.²⁷³

Dört mezhebe göre, kadın hiçbir surette kocasının nafakasını karşılamaktan sorumlu tutulamaz. Ancak Zâhiriler, karısının nafakasını karşılamaktan aciz olan kocanın nafakasını karısının vermesi gerektiğini söylemişlerdir.²⁷⁴ Kişinin nafakasını karşılayacak herhangi bir yakını yoksa devlet karşılar.²⁷⁵

2.3.1. Nafakanın Gerekliliği

İnsan dünyaya başıboş dolaşması için gönderilmemiştir. Kur'an'da: *أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى* "*İnsan, başı boş bırakılacağını mı sanır.*"²⁷⁶ buyrulurken insanın sorumluluk sahibi olduğu ve ona göre hareket etmesi gerektiği, aksi takdirde sonucuna katlanacağı ifade edilmektedir. İnsanoğlunun Allah'a karşı kulluk vazifesini yerine getirmek için namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerin yanı sıra,

²⁷² Müslim "Hac", 147 (1218).

²⁷³ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/448-450.

²⁷⁴ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/454.

²⁷⁵ Karaman, *İslam Hukuku*, 1/406.

²⁷⁶ el-Kıyâmet, 75/36.

ailevi ve sosyal hayatla ilgili de sorumluluğu vardır. Dünyada helal kazanç elde ederek, meşru yollara harcama sorumluluğu vardır. İşte ailevi ve sosyal hayata yönelik sorumluluklardan birisi de nafakanın karşılanmasıdır. Nafaka sorumluluğu fitrat gereği ilk bakışta erkeğe verilmiş bir durum gibi görülmektedir. Ancak bazen zaruri durumlar dâhilinde kadınların da bu sorumluluğu üstlendikleri görülür.

Nafaka sınıfına girebilecek olan zaruri ihtiyaçlar:

Örfün gerektirdiği şekilde yiyecek, giyecek, kalacak yer (mesken), İmkânı olanlar için ihtiyaç duyulması halinde hizmetçi, hasta ise tedavi masrafları, evlenme ihtiyacı duyacak olanların masrafı vb.²⁷⁷

Kadının nafaka hakkı kazanması için gereken şartlar:

1) Evliliğin sahih olması gerekir.

2) Kadının kocası ile birleşmesine bir engelinin bulunmaması. Bu durum kocadan kaynaklandığı zaman ise kocanın nafaka vermesi gerekir. Mâlikilere göre kocanın da baliğ olması gerekir.

3) Kadın kocasına kendini teslim etmeli, nâşize olarak evi terk etmemelidir.

Kadının nâşize olması nafaka ve süknâ hakkını düşürür. Burada kadının evde barındırılmama mazereti "nüşûz" olarak ifade edilmektedir.

Nüşûz "geçimsiz olmak ve evliliğin gereklerine riâyet etmemek" anlamlarına gelir. Nüşûzu hangi anlamda değerlendirmek gerektiğiyle ilgili İslâm âlimleri farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Dört mezhep âlimlerinin genel kanaatine göre nüşûz, kocasının izni olmaksızın kadının evi sebepsiz yere terk etmesi ve kocası ile sebepsiz yere cinsel birleşmeden kaçınması olarak değerlendirilmiştir.²⁷⁸

4) Kadının kocasıyla birleşmesine engel olacak şekilde hapsolmaması. Bu hapsolma kocasının borcuna karşılık olursa o zaman nafaka hakkı devam eder.

²⁷⁷ Karaman, *İslam Hukuku*, 1/405-406.

²⁷⁸ Hacı Mehmet Günay, "Nüşûz", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2007), 33/303-304.

5) Hac için yolculukta olmaması. Hanbelilere göre kadın mahremi olan bir kişiyle hac yolculuğuna çıkarsa, kocasının izni olmasa bile nafaka hakkı devam eder.

6) Kadının hürmet-i musâhareye sebep olacak davranışta bulunmaması.

7) Kadın irtidat etmemiş olmalı²⁷⁹

2.3.2. Boşanan Kadının Nafaka ve Mesken Hakkı

Kadının nafaka hakkı evlilik süresi boyunca devam ettiği gibi boşandıktan sonra belli bir zamana kadar bu hak belli şartları taşımak kaydıyla yine devam eder. Bu konu ile ilgili Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur:

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأَتَمُّوْا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمَ فَسَتَرْضِعُ لَهُ أُخْرَى

"O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın. Sizin için (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara ücretlerini ödeyin ve aranızda güzelce konuşup anlaşın. Anlaşmakta zorlanırsanız bu durumda o erkek için başka bir kadın emzirecektir."²⁸⁰

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ

"O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun..." (Talâk, 65/6)

Burada iddet bekleyen kadınların iddetleri bitinceye kadar mesken hakkına işaret edilmiştir. Evin bir bölümünde oturtun olarak kastedildiği ifade edilmiştir. Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Ali b. Hüseyin, İbrahim Nehâi ve Ebu Hanife'ye göre kadının boşanma şekline bakılmaksızın hem mesken hakkı hem de nafaka hakkı devam eder. İmam Şâfiî ve İmam Mâlik'e göre geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde boşanan kadının nafaka hakkı yoktur. Ancak mesken hakkı vardır. Hamile ise çocuğu doğuruncaya kadar nafaka alır. Taberî'de bu görüşü tercih etmiştir. Ahmed b.

²⁷⁹ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/454-457.

²⁸⁰ et-Talâk, 65/6.

Hanbel, Hasan-i Basri, İshak, Ebu Sevr ve Hammad'a göre geri dönüşü mümkün olmayan boşamada hem nafaka hakkı hem de mesken hakkı yoktur.²⁸¹ Bu konuda Fatıma bt. Kays'tan gelen rivâyeti delil gösterirler.²⁸² Ancak Şâfiî ve Mâlikiler bu rivâyette kadının nafaka ve mesken hakkının olmadığı anlaşılrsa da başka bir rivâyette bu kadının İbn Ümmü Mektum'un evine yerleştirilmek suretiyle mesken hakkını tamamen kaybetmediğini ifade ederler. Hem mesken hem de nafaka hakkının devam ettiğini söyleyenler de âyetin zahirine ters düştüğü için Fatıma bt. Kays rivâyetini kabul etmemişlerdir. Bu konuda Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir. "*Biz bir kadının sözü için Peygamber (s.a.v.)'in kitabını ve sünnetini terk edemeyiz.*" Hz. Ömer burada "*O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun...*" (et-Talâk, 65/6), âyetini kastetmiştir. Hz. Peygamber (as.)'in meskeni vâcib kıldığı yerlerde nafakayı da vâcib kıldığı ifade edilir.²⁸³

وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ

"...ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın..." (et-Talâk, 65/6).

Bazı âlimlere göre, burada zarar vermek kadını zor durumda bırakarak veya eziyet ederek evi terk etmesine ve birtakım haklarından vazgeçmesine sebep olma şeklinde değerlendirilmiştir. Bazıları da buradaki zarardan kastın iddetin bitmesine iki gün kalarak kadını geri alma şeklinde yorumlamışlardır.²⁸⁴ Ebû Hanife burayı nafaka vermemenin en büyük zarar verme olduğunu, bu yüzden üç talâkla boşanan kadının da nafaka hakkının olduğuna delil gösterir.²⁸⁵ Hanefilere göre kadın ister bir talâkla boşansın isterse üç talâkla boşansın iddet süresi boyunca nafaka ve mesken hakkı vardır.²⁸⁶ İlâ, liân, hul'u, erkeğin dinden çıkması ve erkeğin, hanımının annesi

²⁸¹ Taberî, *Taberî tefsîri*, 8/334,336; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 6/778; Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l Kur'an*, 21/53-54.

²⁸² Müslim, "Talak", 51, (1480); İlgili Hadis: Fatıma bt. Kays şöyle dedi: "Resûlullah'a kocam beni üç talâkla boşadı dedim. O'da mesken ve nafaka hakkımın olmadığını söyledi."

²⁸³ Müslim, "Talak", 45, 46, (1480); İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/95-96.

²⁸⁴ Taberî, *Taberî tefsîri*, 8/336; Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 3/417.

²⁸⁵ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l Kur'an*, 21/54.

²⁸⁶ es-Serahsî, *Kitâbu'l mebsût*, 5/201.

ile cinsel ilişki gibi durumlarda ortaya çıkan ayrılıklar da erkekten kaynaklı ayrılıklar olmasından dolayı kadının nikâhla birlikte kazandığı nafaka hakkını düşürmez.²⁸⁷

وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

"...Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın..." (et-Talâk, 65/6)

İster üç talâkla ister daha az sayıda bir talâkla boşanılmış olsun her durumda hamile olan kadının doğum yapıncaya kadar nafaka hakkının olacağı konusunda ittifak vardır.²⁸⁸

Kiralık bir evde kalma durumunda koca karısını boşarsa iddeti boyunca koca kirayı karşılar. Ancak kadın ölüm iddeti bekliyorsa nafaka ve mesken hakkı olmadığından kirayı kadının kendisi karşılar.²⁸⁹

2.3.3. Boşanma Durumunda Erkeğin ve Kadının Çocuğun Emzirilmesi Konusundaki Sorumluluğu

Çocuğun hayatiyeti ve gelişimi için emzirilmesi çok önemli bir durumdur. Cahiliye döneminde yeni doğan çocuklar temiz hava, çocukların dil yapısı, bedensel ve ruhsal olarak daha iyi gelişmesi için bedevi ailelere süt emzirmeleri için verilirdi. Hz. Peygamber (as.) de bu şekilde sütanneye verilmiştir.²⁹⁰ İslâm Dini geldikten sonra da çocuğu sütanneye verme yasaklanmamış ve süt emzirme konusunda birtakım kurallar ve sınırlandırmalar getirilmiştir.

فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَالْوَهْنُ أَجُورُهُنَّ وَأَتَمِّرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسْتَزِغْ لَهُ أُخْرَى

"...Sizin için (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara ücretlerini ödeyin ve aranızda güzelce konuşup anlaşın. Anlaşmakta zorlanırsanız bu durumda o erkek için başka bir kadın emzirecektir." ²⁹¹

²⁸⁷ es-Serahsî, *Kitâbu'l mabsût*, 5/203.

²⁸⁸ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l Kur'an*, 21/55.

²⁸⁹ es-Serahsî, *Kitâbu'l mabsût*, 6/33-34.

²⁹⁰ Osman Kaşıkçı, "Radâ", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2007), 34/384-386.

²⁹¹ et-Talâk, 65/6.

Âyette boşandıktan sonra çocuklarını emzirecek olan kadınlara çocuğun babası tarafından süt emzirme ücreti ödenmesi gerekir. Ancak Ebu Hanife ve onun gibi düşünenlere göre babanın süt emzirme ücreti ödemesi için kesin boşama olması gerekir. Aksi takdirde çocuğunun annesine süt emzirme ücreti ödemesi caiz değildir. Şâfiîlere göre ise bu durumda da ücret ödenmesi caizdir.²⁹²

Diyâneten kadının her durumda çocuğun hayatını kurtarmak, çocuğun zarar görmemesi ve hayatını sürdürmesi açısından süt emzirmesi gerektiğinde ittifak vardır. Ancak yargı yolu ile zorunlu tutulup tutulmayacağı konusunda ihtilaf vardır.²⁹³

Mâlikilere göre evliliği devam eden veya ric'i talâkla boşanmış kadın konum ve şeref bakımından bir engel yoksa çocuğunu emzirmezse yargı tarafından mecbur tutulur. Cumhura göre ise, anne bazı zaruri durumlar dışında çocuğu emzirmeye mecbur tutulamaz. Çocuğun annesi dışında hiçbir memeden süt emmemesi, anneden başka emzirecek kimsenin olmaması ve çocuğun babasının hayatta olmaması veya babanın sütanne tutacak maddi imkâna sahip olmaması gibi durumlarda kadın çocuğunu emzirmeye mecbur tutulur. Şâfiîlere göre çocuk hayati önem taşıdığından ilk sütü anneden emmek zorundadır.²⁹⁴

وَأْتِمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ

"...ve aranızda güzelce konuşup anlaşıp..."(et-Talâk, 65/6)

Yani bu emzirme konusunda birbirinize karşı güzel tavırlar takınarak emzirme işini güzel bir sonuca bağlayın. Burada kadının iyiliği çocuğunu emzirip bundan herhangi bir beklenti içerisine girmemesi, erkeğin iyi yaklaşımı da emzirme ücretini fazlasıyla ödemesi şeklinde değerlendirilmiştir. Bir başka görüşe göre, aralarında güzel bir anlaşma sağlayarak çocuğun bu süreçte zarar görmemesi için gerekeni yapmaları istenmektedir.²⁹⁵ Bakara Sûresi'nin 233. âyetinde:

لَا تُضَارَّ وَالِدَةُ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ

²⁹² Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l Kur'an*, 21/55-56.

²⁹³ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/698.

²⁹⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/698-700.

²⁹⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l- Ğayb*, 30/37; Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l Kur'an*, 21/56.

"Ne anne çocuğundan dolayı zarara uğratılsın, ne de çocuk kendisi için doğurulan baba çocuğundan dolayı zarar görsün."

Burada iki tarafa da sorumluluk düşmekte olduğunu ve orta bir yol tutarak hiçbirinin zarara uğramadan meselenin çözümlenmesi istenmektedir. Mâlikilere göre burada annenin zarar görmesini çocuğu emzirmekten alıkonulması, babanın zarar görmesini de annenin çocuğu emzirmek istememesi olarak değerlendirmişlerdir.²⁹⁶

Şayet aralarında çocuğu annesinin emzirmesi konusunda anlaşmazlık olursa, baba tarafından başka bir kadının ücretle tutularak çocuğu emzirmesi sağlanır. Bu anlaşmazlık babanın ücret vermemesinden kaynaklanabileceği gibi kadının emzirmek istememesinden de kaynaklanabilir. Bu durumda kadın çocuğu emzirmek için zorlanamaz. ed-Dahhak'a göre eğer çocuk süt anneyi emmezse bu durumda çocuğun öz annesi ücretle çocuğu emzirmek zorundadır.²⁹⁷

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelilere göre evlilik hayatı devam ederken veya ric'i talâkla boşanma iddeti bekleniyorsa, bu durumlarda kadın çocuğunu emzirmekten dolayı ücret alma hakkı kazanmaz. Çünkü erkek bu durumda zaten kadının nafakasını karşıladığı için emzirmeden dolayı ayrı bir ücret ödenmez. Mâlikiler de ise eğer kadının konumu itibariyle süt emzirme durumu yoksa bu durumda ücret hakkı olur. Evliliğin ve iddetin son bulması veya ölüm iddeti bekleme esnasında kadının süt emzirme ücreti hakkı olduğunda âlimler arasında ittifak vardır. Hanefiler ve Mâlikilere göre bâin talâk ile boşama iddeti esnasında kadın çocuğunu emzirdiğinde ücret alma hakkı kazanır.²⁹⁸

Çocuğu emzirme yükümlülüğü konusunda üç görüş vardır. Bazı âlimlere göre, evlilik süresi boyunca kadın çocuğunu emzirmek zorundadır. Ancak makamı ve konumu dolayısıyla emzirmezse, babanın imkânlarıyla sütanne bulunur. Ebû Hanife'ye göre, hangi durumda olursa olsun kadın çocuğunu emzirmek zorunda değildir. Üçüncü görüşe göre, her durumda kadın çocuğunu emzirmelidir.²⁹⁹ Elbette hükümler açısından bir zaruret olmaması anneyi çocuğun süt emme noktasındaki

²⁹⁶ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/699.

²⁹⁷ Taberî, *Taberî tefsîri*, 8/337; Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l Kur'ân*, 21/56.

²⁹⁸ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 2/427; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l İslâmî*, 7/700-701.

²⁹⁹ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l Kur'ân*, 21/56-57.

sorumluluğunu tamamen düşürmez. Ailede herkesin yapması gereken sorumluluklar vardır. Zarar görmemek, özellikle çocukların zarar görmemeleri için her bir bireyin üzerine düşen sorumluluğu en iyi bir şekilde yapmaya çalışması gerekir.

Çocuk için ödenecek emzirme ücreti süresi iki yıl olarak belirlenmiştir. Bakara Sûresi 233. âyette şöyle buyrulmuştur:

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ

"Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için anneleri çocuklarını iki tam yıl emzirirler..."

Âyette belirtildiği üzere iki yıldan fazlası için ücret ödenmesi gerekmeyeceği hususunda ittifak vardır.³⁰⁰

Süt emzirme masrafları konusunda baba hayatta değilse geride kalan ve çocukla sürekli evlenme yasağı olan akrabalarından mirasçılar arasında mirastaki paylarına göre karşılanır. Bu konuda delil olarak Bakara 233. âyette geçen, وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ "Bunun benzeri yükümlülükler kendisine miras kalan kimseye de vardır." âyeti gösterilir. Ebedi evlenme yasağı olan mirasçılar olması ile ilgili olarak Abdullah b. Mes'ud'un şu şekilde tefsir ederek okuyuşundan kaynaklanmaktadır: وَ عَلَى الْوَارِثِ ذِي الرَّحْمِ الْمَحْرَمِ مِثْلُ ذَلِكَ "Bunun benzeri yükümlülükler zî rahmi mahrem (mahrem kan akrabalar) olup kendisine miras kalan kimseye de vardır."³⁰¹

Görüldüğü gibi hangi hüküm verilirse verilsin, asıl olan çocuğun süt emme konusunda herhangi bir mağduriyet yaşamamasını sağlamaktır. Bu konuda da gerekli kural ve kaideler konmuştur. Öncelik sırasına göre sorumluluklar yüklenmiştir.

2.3.4. Verilecek Nafakanın Ölçüsü

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا

³⁰⁰ Zuhaylî, el-Fıkhu'l İslâmî, 7/702.

³⁰¹ es-Serahsî, Kitâbu'l mebsût, 5/209.

*"Varlıklı olan varlığından harcasın, rızkı daralmış bulunan da Allah'ın kendisine verdiği kadarından harcasın. Allah kimseyi kendi verdiğiinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah bir güçlüğü'n ardından bir kolaylık sağlayacaktır."*³⁰²

Âyette buyrulduğu üzere kişinin maddi imkânı ölçüsünde harcama yapacağından bahseder. Kişi, çocuğunu emzirmeden dolayı boşadığı kadına ve emzirilen çocuğuna kendi imkânları ölçüsünde harcama yapmakla mükelleftir. Allah (c.c.) Bakara Sûresi'nin 286. âyetinde: *"لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا"* "Allah kişiye ancak gücünün yettiği kadarıyla mükellef (sorumlu) tutar." buyurarak insanların kendi imkânlarını aşan durumlardan dolayı sorumlu tutulamayacağı ifade edilmektedir.³⁰³

SONUÇ

İslâm dini aile konusu üzerinde fazlaca durmuş hem aile kurulması noktasında hem aile kurulduktan sonra hem de ayrılık durumunda emir ve tavsiyelerle ailenin ve toplumun sıkıntıya düşmemesi için yön vermiştir. Bu çalışmada bu konulardan evliliğin sonlandırılması durumunda kalındığında dikkat edilmesi gereken kurallara Talâk Sûresi'nde değinilmiştir.

Talâk Sûresi âdetâ boşanma hukukunun ana esaslarını bir bütünlük içerisinde ortaya koymakta diğer sûrelerde geçen bazı konular te'yid edilirken, diğer sûrelerin bir kısmı da Talâk Sûresi'nde yer almayan küçük ayrıntıları tamamlamaktadır. Ancak konular genel ve özet haliyle sunulmuştur. Bundan dolayı konuda daha kapsamlı ve daha doğru sonuçlara ulaşmak için konuyla bağlantılı diğer âyetlere ve rivayetlere başvurma gereği duyulmaktadır. Bu konuda tarihi süreç içerisinde oluşan fikhî birikimi de göz ardı etmeden yararlanma gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

³⁰² Talâk Sûresi, 65/7.

³⁰³ Taberî, *Taberî tefsîri*, 8/337-338.

Çalışmamızda şu sonuçlara ulaştık:

- 1) Talâk Sûresi'nin boşama hukuku açısından çok önemli bir yer tutmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de talâk ismiyle başlı başına bir sûrenin olması bu konunun çok önemli olduğunu ve çok iyi anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.
- 2) Sûrede talâk konusuna genel manada değinilmiş, ancak fazla ayrıntıya girilmemiştir. Talâk Sûresi'nde İslâm boşanma hukuku ile ilgili birçok konu üzerinde durulmasına rağmen, içerisinde geçen konuların daha iyi anlaşılması ve daha doğru sonuçlara ulaşmak için diğer âyetlere ve Hz. Peygamber (a.s.)'den gelen sahih rivâyetlere müracaat etmenin kaçınılmaz bir durum olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle Kur'an'da Bakara, Nisâ ve Ahzâb sûrelerine müracaat edilmiştir.
- 3) Talâk Sûresi'nde boşanma hukukuyla ilgili talâk, iddet ve nafaka gibi konulara değinilmesi, boşanma hukuku konusunda çok kapsayıcı bir yönü olduğunu gösterir. Ancak tefvîzu't-talâk, muhâlea ve tefrik gibi konulara burada değinilmemiştir. İddet konusunda da hayız görmeyenlerin ve hamilelerin iddetine değinilmiş ancak hayız gören kadınların iddeti ile ilgili bilgi verilmemiştir. Hayızlı kadınlarla ilgili iddet konusu Bakara Sûresi'nde belirtilmiştir.
- 4) İçerdiği konulardan bazıları İslâm âlimleri tarafından farklı değerlendirilmiştir. Bu çalışmamızda gerek mezhepler arasındaki farklı değerlendirmeler gerekse dönemsel olarak farklı yaklaşımlar ortaya konduğunu gördük. Hatta bazı âlimlerden farklı zamanlarda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Geçmişteki âlimlerin görüşlerini önemsememek gibi yanlış bir yargıda bulunmadan istifade edilmesi gerektiği gibi günümüz şartlarına göre getirilen yeni yaklaşımlara da kapalı kalmadan konunun değerlendirilmesi önemli bir durumdur.

Özellikle günümüz şartlarında uygulama ve hakların korunması bağlamında, talâkın tescili açısından şahitliğin önemi görülmektedir. Talâk Sûresi'ndeki şahitlik konusunun emir kipiyle ifade edilmesi de bu konudaki hassasiyeti ortaya koymuştur. Şahidin olmasının iki taraf içinde önemli olduğu konusunda herhangi bir ihtilafın olmadığını söyleyebiliriz. Ancak İslâm âlimleri tarafından ortaya atılan farklı yaklaşımlar hüküm itibarıyla farklı sonuçlara ulaştırmıştır. İddet esnasında kadının evden dışarı çıkıp çıkamayacağı konusunda da İslâm âlimleri arasında farklı

değerlendirmeler yapılmıştır. Küçük çocukların evlilikleri ve neticesinde iddet durumları üzerinde farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu konularda özellikle dönemseller olarak toplum yapılarından kaynaklı birtakım problemler olabilmektedir. Aslında Talâk Sûresi'nde genel manada bu konularla ilgili bilgi verilmekte, uygulama noktası Hz. Peygamber (as.)'in sünnetine ve İslâm âlimlerinin konuyla ilgili yaklaşımlarına göre şekillenmektedir. Bu yüzden bazı yaklaşım ve görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Toplumun içinde bulunduğu durum da burada etkili olmuştur. Meselâ Hz. Peygamber döneminde bir konuda sıkıntı ve belirsizlik olduğu zaman O'na sorularak öğrenilirdi. Bundan dolayı Hz. Peygamber zamanında herhangi bir tartışma veya itiraz etme durumu söz konusu olmamıştır. Ancak Hz. Peygamber döneminden sonra âyetlerin genel anlamı ile ilgili sorun olmamakla birlikte, uygulama ve hüküm boyutunda toplumun içinde bulunduğu durumdan da kaynaklı olarak farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu yüzden İslâm âlimleri arasındaki bu görüş ayrılıklarının nereden ve hangi sebeple ortaya çıktığını iyi anlamak gerekmektedir. Bazıları Hz. Peygamber'in bu konulardaki görüş ve uygulamalarını sadece dinin kesin emri tarzında değerlendirmişlerdir. Bu yüzden asla vazgeçilmez olarak telakki edilmiştir. Bazıları da Hz. Peygamber'in hem dini otorite hem de devlet başkanı yönü üzerinde durarak ona göre bir sonuca ulaşmışlardır. Zamansal olarak toplumun yapısı da dikkate alınarak İslâm dininin genel kaidelerine aykırı olmamakla birlikte maslahat gözetilerek devlet otoritesi tarafından farklı hükümler verilebileceği sonucuna ulaşanlar olmuştur. Bazıları ise naslar üzerinde herhangi bir değerlendirme veya tevil yoluna gitmeden âyetleri olduğu gibi kabul etmişlerdir.

5) Talâk Sûresi talâk konusunda erkeğin kafasına göre karısını boşayamayacağı ve bazı kurallara riâyet etmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Kadının da bu süreçte nelere dikkat etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Boşanan kadının iddet süresince hemen evin dışına çıkartılmaması ve kadının da evi bu süre içerisinde terk etmemesi istenerek her iki tarafın menfaati korunmuş olur. Boşanırken ve ric'atta şahit gösterilmesi istenerek, herhangi bir haksızlık olmaması için olaya resmi bir hüviyet kazandırmaktadır. Buradan boşanmanın tescillendirilmesinin çok önemli olduğu sonucunu çıkarmaktayız. Boşama neticesinde iddet süresinin iyi hesap edilmesi istenmekte, bu konuda hangi durumda ne kadar bekleneceği açıklanmıştır. Bu

sürenin eşlere tekrardan bir fırsat verme zamanı, kadının hamile olup olmadığının tespiti, kocanın hatırasına saygı, kadının bir anda her türlü haktan mahrum olarak zarar görmesinin önlenmesi gibi bildiğimiz veya bilmediğimiz birçok hikmetten bahsedilmiştir. Henüz iki yaşına gelmemiş çocuğun emzirilmesi ile ilgili erkek ve kadına sorumlulukları hatırlatılarak, boşanma olayı vuku bulsa bile çocukların mahrum ve perişan bir vaziyette bırakılmaması istenmektedir. Ancak çocuğun emzirilme yaşı ile ilgili bilgiye bu Talâk Sûresi'nde ulaşılamamaktadır. Emzirme yaşı Bakara Sûresi'nde bildiriliyor. Sûrede nafaka konusuna da değinilmiştir. İnsanlar hayatlarını sürdürebilmek için zaruri bazı şeylere ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçlarını karşılamak için de çalışmak ve gayret göstermek gerekiyor. Yapılan gayret ve çabanın hangi kurallar çerçevesinde olacağını bilmek gerekir. Dinimiz helâlinden çalışılıp ve helâlinden ihtiyaçların karşılanması ile ilgili emir ve yasaklar koymuştur. Bu ihtiyaçların karşılanması noktasında da insanların fitratını göz önünde bulundurarak ailede birinci derecede erkeğe bu sorumluluğu yüklemiştir. Tabii imkânlar doğrultusunda karşılayabilecektir. İhtiyaç duyulması halinde kadınların da bu yükümlülüğe girebildiğini görmekteyiz. Nafakanın karşılanması sorumluluğu asli ihtiyaçlarla sınırlı tutulmuştur. Şayet böyle olmasaydı insanlar bu yükün altında ezilir ve sorumluluğu yerine getirme hususunda çok zorlanırlardı. Bu durum da aile huzurunu olumsuz yönde etkilerdi.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim. "İslâm Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi". *Dini Araştırmalar* 6/16(Mayıs-Ağustos 2003), 125-140
- Acar, H. İbrahim. "İddet". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. 21/466-471. Ankara: T.D.V. Yayınları, 2000.
- Acar, H. İbrahim. "Talâk". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. Ankara: T.D.V. Yayınları, 2010.
- Acar, H. İbrahim. "Tefrik". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. 40/277-279. Ankara: T.D.V. Yayınları, 2011.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, 1984.
- Apaydın, H. Yunus vd. *İlmihal*. 2 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Atar, Fahrettin. "Muhâlea". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. 30/399-404. Ankara: T.D.V. Yayınları, 2005.
- Atay, Hüseyin. *İslâm Hukuk Felsefesi* (Abdolvahhâb Hallâf'ın *İlmu usûli'l fikh tercümesi*'ne yazılan giriş). Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.
- Bakkaloğlu, Abdussamet. "Tefvîz". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. 40/310-311. Ankara: T.D.V. Yayınları, 2011.
- Baktır, Mustafa. "İhdâd". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. 21/530-532. Ankara: T.D.V. Yayınları, 2000.
- Beydâvî, Nasuriddîn Eb'i Saîd b. Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl (Tefsîru'l Beydâvî)*. 3 Cilt. Dimaşk: Dâru'r-Reşîd, 2000.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye KAMUSU*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisî ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-. *Sahîhu'l Buhârî*. Beyrût: Dâru't-Tâsîl, 1433/2012.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. tahk. Muhammed es-Sâdık Kımhâvî. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1992.

Çeker, Orhan. "Beynûnet". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. 6/79-80. Ankara: T.D.V. Yayınları, 1992.

Dalgın, Nihat. "Boşanma ile ilgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım ve Yorumlar". *Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*. 46/289-305. Ankara: T.D.V. Yayınları, 2010.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1418/1997.

Ebû Zehra, Muhammed. *Ahvâli 'ş-şahsiyye*. Kâhire: Dâru'l-fikri'l arabî, 1377/1957.

Erbay, Celal. "Nafaka". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. 32/282-285. Ankara: T.D.V. Yayınları, 2006.

Erdoğan, Suat. "Bir Çocuk Hakkı İhlali Örneği: Küçüklerin Evlendirilmesi". *Uluslararası Çocuk Hakları Kongresi*. 248-253. Düzce: by, 5-7 Ocak, 2017.

Erdoğan, Suat. *İslâm Hukukunda Kadının Boşa(n)ma Hakkı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.

Erul, Bünyamin. "Hz. Aişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 19/4 (2006), 637-649.

Esen, Hüseyin. "İslam Hukukunda Ölenin Ardından Kadının Yas Tutması". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2012), 129-162.

Görgülü, Hasan Ali. "Cahiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslam'ın Boşanmada Örf İtibar Etmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1999), 111-126.

Günay, Hacı Mehmet. "Nüşûz". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*. 33/303-304. Ankara: T.D.V. Yayınları, 2007.

Halebî, İbrahimi. *İzahlı mültekâ el-ebhur tercümesi*. terc. Mustafa Uysal. 4 Cilt. İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1968.

Hillî, Ebu'l-Kâsım Necmüddîn Câfer b. el-Hasen. *Muhtasarü'n Nâfiû fî fikhî'l-İmâmiyye*. Beyrût: Dâru'l-advâ, 3. Basım, 1405/1985.

Hin, Mustafa el- vd. *el-Fıkhu'l-menheci (Büyük Şafî İlmihali)*. terc. Fehremez Sercan. İstanbul: Gonca Yayınevi, 2005.

İbn Abidin. *Reddül muhtar ale'd-dürri'l muhtar şerhi tenvîrül ebsâr*. tahk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Riyâd: Dâru Âlimü'l Kütüb, 2003.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ bi'l Âsâr*. 19 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1437/2016.

İbn Kesir. *Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm*. tahk. Sâmi Muhammed es-Selâme. Riyâd: Dâru Tayyibe, 1997.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. tahk. Abdullah b. Abdul Muhsin et-Terekî-Abdulfettâh muhammed el-Halev. Riyâd: Dâru Âlemi'l Kütüb, 3. Basım, 1997.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muknî'*, terc. Abdulkâdir el-Arnâvûd. Cidde: Mektebetü's-Süvâdî, 1421/2000.

İbn Mâce. *Sünen*. tahk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrût: Dâru'l Cile, 1418/1998.

- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-Arab*. 18 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1419/1999.
- İbn Mende, Ebû Abdillâh. *Ma'rifetu's sahâbe*. tahk. ÂmirHasan Sabrî. by.: Metbûâtü Câmiâtü'l-İmârâti'l-Arabiyyeti'l-Mütehaddi, 1. Basım, 1426/2005.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l müctehid ve nihâyetü'l muktesid*. Beyrût: Dâru'l Ma'rife, 6. Basım, 1402/1982.
- İbn Teymiyye, Ahmed. *Mecmûu'l fetâvâ*. 37 Cilt. Medine: Mücemmeu'l-Melikin Fahdin li-Tabâati'l-Mushafi'l-Şerîf, 1425/2004.
- İbnü'l Arabî, Ebû Bekr Muhammed Abdillâh el Ma'rûf. *Ahkâmu'l Kur'an*. neş. Muhammed Ali Bîdûni. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 2003.
- Karaman, Fikret vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2006.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2007.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekir b. Mesûd el-. *Bedâi'u's-sanai' fî tertibi's-şerâi'*. thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Basım, 1424/2003.
- Kâsımî, Muhammed Cemâleddin el-. *Tefs'iru'l-Kâsımî (Mehâsinüt-te'vîl)*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Kaşıkcı, Osman. "Radâ". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. 34/384-386. Ankara: T.D.V. Yayınları, 2007.
- Kevserî, Muhammed Zâhid el-. *el-İşfâk alâ ahkâmi'l-talâk*. by.: Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâsi, 1415/1994.

- Koçak, Zeki. "İddet Bekleyen ve Yanında Mahremi Olmayan Kadınların Sefere Çıkması ve Hacca Gitmesi". *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 78-132
- Köse, Saffet. "Hülle". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. 28/475-477. Ankara: T.D.V. Yayınları, 1998.
- Köten, Akif-Döndüren, Hamdi. "Talâk". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. Ed. Duran Kömürcü. 7/375-380. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000.
- Kumaş, Ali. "Kadının İddet Bekleme Yeri ve İddet Esnasında Evden Çıkmasının Hükmü". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016), 457-478.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-. *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 24 Cilt.Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 1428/2006.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-. *Sahîhu Müslim*. Riyad: Beytü'l Efkârü'd-Devliyye, 1419/1998.
- Liv, Cemil. "İslâm Aile Hukukunda Boşama Yetkisinin Kullanım Şekline Devletin Müdahalesi". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Güz 2020), 567-590.
- Merginânî, Burhâneddin el-. *el-Hidâye tercemesi*. terc. Ahmed Meylânî. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-. *el-İhtiyar li ta'lîli'l muhtar*. neşr. Mahmud Ebû Dakîka. Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- Narin, İsmail-Özdaş, Haşim. "Talâkta Ric'at Bağlamında Kur'ân-ı Kerim'de Belirtilen İlkeler". *Tokat İlmiyat Dergisi* 8/2 (Aralık 2020), 681-706.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Alî b. Sinân Ebû Abdirrahmân en-. *Sünenü'n-Nesâî*. tahk. Râid b. Sabrî. Riyâd: Dâru Tuvâğ, 1429/2008.

Orum, Fatih -Bayraktar, Zeki. "et-Talâk Suresinin 4. Ayetindeki ve'l-lâ'î lem yahidne İfadesinin Anlam ve Yorumu Üzerine". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55/1 (2014), 35-69.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *et-Tefsîru'l-keb'ir (Mefâtihu'l-ğayb)*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru'l Fikr, 1401/1981.

Sâbık, Seyyid. *Fıkhu's-sünne*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1403/1983.

Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Revâi'ü'l-beyân tefsîru âyâtî'l-ahkâm min-el-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü Menâhilü'l-İrfân, 3. Basım, 1401/1981.

Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Saffetü't Tefâsîr*. 5 Cilt. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2010.

Sâğırcı, Esad Muhammed Said es-. *Delilleriyle Hanefî Fıkhu (orj. el-Fıkhu'l-Hanefiyyu ve edilletuhû)*. çev. Halil Aldemir vd. İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2009.

Sahnûn b. Saîd et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.

Sarı, Mevlüt. *El-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*. İstanbul: İpek Yayınları, 1980.

Savaş, Rıza "Hz. Aişe'nin evlenme yaşı ile ilgili farklı bir yaklaşım". *D.E.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995), 139-144

Serahsî, Şemsü'l-Eimme Muhammed Ahmed b. Ebû Sehl es-. *Kitâbu'l mebsût*. 31 Cilt. Beyrût: Dâru'l Ma'rife, t.y.

Suyûtî, Celâleddîn es-. *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*. tahk. Abdullah b. Abdul Muhsin et-Terekî. 17 Cilt. Kâhire: ed-Dirâseti'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyye, 1424/2003.

Şâfiî, Muhammed b. İdris eş-. el-Ümm. tahk. Rif'at Fevzî Abdu'l Muttalib. 11 Cilt. Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 1422/2001.

- Şîrâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-. *el-Mühezzeb*. tahk. Muhammed Zuhaylî. 6 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1417/1996.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. El-Hatîb eş-. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni'l-elfâzi'l-minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1418/1997.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-. *el-Mu'cemu'l-evsat*. 10 Cilt. Kahire: Daru'l Hameyn, 1415/1995.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-. *Taberî Tefsîri*. çev. Kerim Aytekin-Hasan Karakaya. 9 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Tellioğlu, Ömer. "Talâk Sûresi". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. 7/380-381. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000.
- Topaloğlu, Bekir. "Talâk Sûresi". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. 39/500-501. Ankara: T.D.V. Yayınları, 2010.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali et-. *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. tahk. Ahmed Habîb. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- Türcan, Talip. "İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk) Şahit Bulundurma Zorunluluğu". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1994), 263-276
- Uslu, Rifat. "Talâk Suresinin İslam Aile Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59 (Ocak 2018), 1437-1443
- Yaman, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 1998.
- Yaman, Ahmet. "Zihar". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. 44/387-390. Ankara: T.D.V. Yayınları, 2013.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Ku'ran Dili*. Sadeleştiren: İsmail Karaçam vd. İstanbul: Azim Dağıtım, t.y.

Zebîdî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif ez-. *Sahîh-i Buhârî muhtasarı tecrîd-i sarîh tercümesi ve şerhi*. terc. ve şerh. Ahmet Nâim-Kâmil Miras. İstanbul: D.İ.B. Yayınları, 2019.

Zemahşeri. *el-Keşşâf (Keşşaf tefsiri)*. çev. Necdet Çağıl vd. 6 Cilt. İstanbul: T.Y.E.K.B. Yayınları, 2020.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhu'l İslâmî ve Edilletühü*. 8 Cilt. Dimaşk: Dâru'l Fıkr, 2. Basım, 1985.

